

Odškodnění

2000–2006

Česko-německý fond budoucnosti
a platby obětem otrocké a nucené práce

Odškodnění 2000–2006

Česko-německý fond budoucnosti a platby obětem otrocké a nucené práce

Vydal Česko-německý fond budoucnosti, Na Kazance 634/7, 171 00 Praha 7 – Troja

Editor: Martin Hořák

Autoři: kolektiv pracovníků Kanceláře pro oběti nacismu ČNFB, Konrad Matschke a Andreas Mink

Překlady textů: Vlasta Hesounová a Miriam Mráčková

Redakční spolupráce: Radek Lunga

Grafická úprava a sazba: Pavel Bosák

Tisk: Glos, Špidlenova 436, 513 01 Semily

Copyright © Česko-německý fond budoucnosti, 2007

OBSAH

Předmluva Václava Havla	5
Slovo úvodem	7
I. Mezinárodní jednání o odškodnění obětí otrocké a nucené práce	9
Již žádný další „Mnichov“. Česká delegace během jednání o otrockých a nucených pracích v letech 1998–2001 očima německého reportéra židovského listu v New Yorku (<i>Andreas Mink</i>)	11
II. Platby obětem otrocké a nucené práce v České republice	41
Poslání a úkoly Česko-německého fondu budoucnosti	43
Vznik a struktura Kanceláře pro oběti nacismu	43
Průběh informační kampaně	46
Podmínky pro poskytnutí platby a jejich aplikace při zpracování žádosti	52
Doklady a jejich dohledávání	65
Agenda oprávněných právních nástupců	68
Stížnostní řízení	70
Výplatní systém	73
Další aktivity Kanceláře	77
Chronologický přehled činnosti Kanceláře	81
Celkový počet odškodněných obětí nacismu v České republice	86
III. Příběhy a reflexe	87
Dr. Karel Brožík. Jeden židovsko-česko-německý osud ve 20. století (<i>Konrad Matschke</i>)	89
Čtyři osudy – jedno téma	94
Odškodnění na stránkách českého tisku	100
IV. Přílohy	103
Příloha 1 – Statistické přehledy	105
Příloha 2 – Pobočky koncentračních táborů na území dnešní ČR	112
Příloha 3 – „Jiná vězeňská zařízení“ dle zákona o nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost	114
Příloha 4 – Vybrané právní dokumenty	122
Seznam publikovaných fotografií	143
Použité zkratky	144

Předmluva Václava Havla

V letošním roce byly ukončeny platby obětem otrockých a nucených prací z období nacismu. Tyto finanční kompenzace jsou výsledkem posledních velkých mezinárodních jednání o odškodnění, jediných mnohostranných jednání o důsledcích 2. světové války, kterých se Češi mohli zúčastnit, nepočítáme-li Pařížskou konferenci o reparacích z roku 1946, které se však zase neúčastnili Němci. Rozhovory jsem jako prezident republiky pozorně sledoval.

Německá strana vyplatila od konce války desítky miliard eur, většinu ale – vzhledem k mezinárodní situaci – obětem ze Západu. Jejím zájmem proto mimo jiné bylo dosažení záruk právního míru, tj. jistoty, že proti ní už nebudou v budoucnu vznášeny žádné nové nároky. Pro země střední a východní Evropy, které z předchozích plateb obdržely pouhý zlomek, však byla účast – deset let po pádu železné opony – jedinou příležitostí k rovnoprávnému jednání o následcích dosud neuzavřené minulosti. Své zájmy hájili američtí právníci, židovské organizace, německé podniky. Pro pověřence německého kancléře Schrödera Otto hr. Lambsdorffa i amerického vyjednavče Stuarta Eizenstata, kteří sérii konferencí v letech 1999–2001 předsedali, tak bylo velmi obtížné nalézat kompromisy.

Raduji se, že český vyjednavč, velvyslanec se zvláštním posláním Jiří Šitler, obhájil na mezinárodním fóru zájmy českých obětí nacismu, získal jejich důvěru a podporu, aniž by tím zároveň byly ve veřejnosti ožívovány válečné resentimenty.

Vím, že penězi nelze splatit všechny dluhy minulosti. V tomto případě však šlo o splátku dluhu především morálního, o gesto smíření. Proto bylo důležité, zda a jak jej přijmou oběti nacionálního socialismu samy. Pokud mohu soudit, bylo toto gesto v České republice přijato velmi vstřícně i zásluhou lidského a ohleduplného přístupu týmu Kanceláře pro oběti nacismu Česko-německého fondu budoucnosti, i proto, že práce ve prospěch obětí vyplacením odškodnění neskončila. Nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost pokračuje v sociálních programech, v archivaci vzpomínek obětí i v jejich setkávání s mládeží. To vše pod dohledem mezinárodního kuratoria se zastoupením zemí střední a východní Evropy i Izraele. Výsledkem je nejen mezinárodní právní mír, ale i smír s oběťmi nacismu.

Praha 15. května 2007

Václav Havel

SLOVO ÚVODEM

Podpisem Společného prohlášení (Joint Statement) a přijetím zákona o nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost skončilo v polovině roku 2000 hlavní kolo mezinárodních rozhovorů o odškodnění obětí otrocké a nucené práce. Diplomaté a vyjednavací všech zúčastněných stran odvedli svoji práci a zbývalo již „pouze“ uvést výsledky jejich bezmála dvouletého úsilí do praxe. Nyní, po šesti letech, můžeme i na realizační fázi odškodnění pohlížet jako na uzavřenou kapitolu. Nastává tak vhodná chvíle ke zhodnocení výsledků a historických konsekvencí tohoto neobyčejného projektu.

V návaznosti na ukončení výplat připravil Česko-německý fond budoucnosti tuto publikaci, již nyní předkládá čtenářům jako určitý výkaz své práce a soubornou zprávu o tom, jak si poradil s úkoly, před které byl postaven jako partnerská organizace německé nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost a spolu s Českou radou pro oběti nacismu i rakouského Fondu smíření. Jako každá zpráva se v prvé řadě soustřeďuje na věcný popis událostí. Nad rámec tohoto popisu, statistik a grafů jsme ale chtěli poukázat také na to, že posouzení projektu takového rozsahu, projektu, který se dotýká tak citlivého tématu, jakým je vyrovnávání se s důsledky nacistických zločinů proti lidskosti, bude vždy do značné míry otázkou osobního postoje a osobní historické zkušenosti. V zájmu zachování této různosti perspektiv, jež proces odškodnění provázela od samého počátku jako jeden z jeho výsostných znaků, jsme jako autora úvodního eseje oslovili pana Andream Minka a požádali ho, aby ze svého pohledu nezávislého novináře popsal nesmírně složité hledání konsensu mezi účastníky mezinárodních jednání v letech 1998 až 2001. A je nám též velkým potěšením, že závěrečnou, „reflexivní“ kapitolu uvedl svým příspěvkem o životě dr. Karla Brožíka výkonný ředitel Jewish Claims Conference v Německu, pan Konrad Matschke.

Upřímně bychom si přáli, aby se tato publikace stala nejenom dokladem toho, že Česko-německý fond budoucnosti se výše uvedených úkolů zhostil se ctí, ale také východiskem úvah a diskusí o celém projektu odškodnění obětí otrocké a nucené práce, na které jeho účastníkům v předchozích, hektických letech věru nevybývalo mnoho času.

Za Česko-německý fond budoucnosti

prof. Otto Pick
předseda správní rady

Albrecht Schläger
místopředseda správní rady

Již žádný další „Mnichov“

Česká delegace během jednání o otrockých a nucených pracích v letech 1998–2001 očima německého reportéra židovského listu v New Yorku

Andreas Mink

Jednání vedená v letech 1998–2001 o otrockých a nucených pracích postavila českou delegaci i delegace dalších zemí střední a východní Evropy tvář v tvář nesmírnému utrpení a ponížení, které jejich národům způsobilo nacistické Německo. Rekapitulace minulosti na základě archivních materiálů i svědectví přeživších vyvolávala u mladých diplomatů těchto vyjednávacích týmů bouřlivé emoce. Jak mi v únoru 2001 v Praze řekl vedoucí české delegace, Jiří Šitler, projednávané body byly „otázkou ctí“.

Češi i další účastníci ze střední a východní Evropy usilovali především o uznání hanebné nespravedlnosti, již jejich národy utrpěly, a setkali se s odmítnutím nebo protichůdnými požadavky ostatních účastníků jednání. Státy střední a východní Evropy si však současně velmi dobře uvědomovaly, že jejich budoucnost závisí na stále více se sjednocující Evropě a že z hlediska jejich vstupu do Evropské unie i jejich dalšího rozvoje jsou dobré vztahy s Německem nezbytné.

V důsledku toho se museli čeští diplomaté i jejich kolegové pohybovat po tenké čáře mezi obranou národní cti a politickou prozíravostí. Snažili se tohoto úkolu zhostit tím, že formálně vystupovali jakožto „podporovatelé“ svých občanů, kteří přežili. Na druhé straně německá vláda se (zpočátku) snažila chránit své subjekty (podniky, které se staly cílem útoků amerických soudů) tím, že jednala pouze s americkou vládou. Jak německá vláda, tak německé podniky ze všech sil usilovaly o úplnou „právní jistotu“, jedním dechem však tvrdily, že jejich oponenti nemají vůči nim žádné „právní nároky“. Ve zmatku, jenž následoval, vyvstal nejeden konflikt mezi „oběťmi“ navzájem – židovskými zástupci, americkými právníky a státy střední a východní Evropy –, i mezi „oběťmi“ a Němci, a přitom se všichni snažili

Vedoucí české delegace Jiří Šitler, červenec 2000

obratným manévrováním získat nějaké výhody u Stuarta Eizenstata, muže číslo jedna prezidenta Billa Clintona pro „otázky holocaustu“. Eizenstat předsedal jednáním spolu s německými protějšky, ministrem pověřeným řízením úřadu spolkového kancléřství Bodo Hombachem a hrabětem Otto Lambsdorffem, a držel v ruce konečný trumf: právní jistotu, recept, jak uchránit německé firmy před právními nároky vzniklými v důsledku holocaustu u amerických soudů. K tomu ke všemu ještě vzrostlo napětí mezi německými vládními úředníky, spolkovými poslanci a zástupci německého soukromého sektoru. Avšak toto napětí co do intenzity nebylo ničím ve srovnání s naléhavostí, která poháněla státy střední a východní Evropy. Jednání byla do značné míry konfliktem mezi jejich touhou usmířit se s vlastní historií a postojem Němců, dosti vyčerpaných a otrávených při pomyšlení, že by měli opět platit za zločiny svých otců.

Mezi sousedy na severu, východě i jihu byli Češi národem, který trpěl pod německou okupací nejdéle. Poté, co je v září roku 1938 v Mnichově zradila Velká Británie a Francie, začala třetí říše mnohonárodnostní Československou republiku postupně v několika krocích osekávat. Nejprve Čechy připravila o oblasti obývané převážně Němci, pak o Slovensko, a tyto snahy vyvrcholily 15. března 1939 přímou německou okupací a vytvořením protektorátu Čechy a Morava. Hitler a jeho zástupci v Praze byli odhodláni Čechy izolovat a jako národ zničit. Hned od roku 1939 museli Češi pracovat ve prospěch německého válečného úsilí. Počínaje rokem 1942 jich v závislosti na roku narození byly statisíce deportovány do říše. Němečtí okupanti tak převzali českou ekonomiku a začali využívat stále větší počet Čechů ve svém systému nucené práce, ale zároveň rychle pokračovali i ve vyvlastňování a fyzické likvidaci židovských společenství, která se nyní ocitla v jejich moci. Tento sled katastrofálních zločinů českou společnost – pozůstatek mnohonárodnostní Republiky československé – neblaze ovlivnil v míře naprosto neslýchané. K jednání v Mnichově nebyla česká vláda přizvána ani s ní výsledné rozhodnutí nikdo nekonzultoval. Jak mi vysvětlil Jiří Šitler, Češi stále hovoří o „Mnichově“ jako o ústřední katastrofě své historie, za níž teprve s velkým odstupem jmenují sovětskou intervenci během „pražského jara“ roku 1968. Hlavní otázkou a klíčovým motivem při rozhovorech o otrockých a nucených pracích byla pro českou delegaci snaha nedopustit druhý „Mnichov“: Češi nestrpí další kolo jednání „o nás bez nás“, zejména když nyní přišly na přetřes i následky samotného „Mnichova“.

Během jednání se česká delegace stala hlavní hnací silou při vytváření alespoň částečné soudržnosti a pocitu společného úsilí na „straně obětí“ tím, že ukula alianci, v níž se ocitly nejen delegace z dalších států střední a východní Evropy, ale také jeden z předních právníků, kteří se ve Spojených státech angažovali v hromadných žalobách, Michael Hausfeld. Úsilí všech účastníků, kteří se ze

všech sil snažili převést stěží uchopitelné zločiny do materiální skutečnosti, ve mně zanechalo hluboký dojem. Když se nyní ohlížím zpět, připadá mi, že postup vyjednávání byl sám o sobě stejně důležitý jako jeho výsledek, neboť konfrontace s Německem a s ostatními poskytla všem účastníkům nezbytnou, byť hodně opožděnou příležitost se jaksí „prokousat“ touto katastrofickou historií a pochopit její smysl.

„Žádné nároky neexistují“

Jednání týkající se otrockých a nucených prací se odvíjela na právním a politickém pozadí vytvořeném německými zločiny v období nacismu, stejně jako úsilím Spojenců a nové západoněmecké vlády o vypořádání se s materiálními stránkami těchto zločinů v období brzy po válce. Propastný nepoměr mezi zločiny a kompenzačními opatřeními pro oběti byl znovu přetřásán od počátku 80. let 20. století, kdy se začal Ulrich Herbert spolu s dalšími mladými historiky zabývat výzkumem holocaustu a tábory otrockých prací, zatímco aktivisté Zelených nebo lidé této straně blízcí, jako Günter Saathoff, Antje Vollmerová a Lothar Evers, vypracovali nezbytnou expertizu německých neproniknutelných kompenzačních zákonů (Bundesentschädigungsgesetz neboli BEG) ve snaze vypracovat návrhy na odškodnění „zapomenutých obětí“ nacismu. Čelné postavení mezi nimi vzhledem k velkému počtu měli bývalí otrocky pracující a nuceně nasazení. Saathoff a Evers se zúčastnili debat v letech 1998–2001, i když pouze okrajově. Evers byl vyzván, aby se stal „čestným členem“ české delegace, zatímco Saathoff dnes zaujímá významnou pozici v německé nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost. Členové delegace německého průmyslu byli konfrontováni s problémem zcela jiného druhu. V průběhu jejich skvělých kariér vrcholných manažerů a právníků je nikdo nepřipravil na to, že budou muset převzít odpovědnost za zločiny éry, která je samotné hluboce traumatizovala: mnozí z nich museli za války prchnout ze svých domovů, mnozí ztratili rodiče a jako dvou-, tří- nebo pětiletí strávili bezpočet nocí v protiletectých krytech.

Ačkoli pokus o odškodnění „zapomenutých obětí“ vedl k ohromným výsledkům, samo označení „zapomenutá oběť“ je poněkud zavádějící. Mladá Spolková republika „nezapomněla“ na mnoho miliónů přeživších obětí říše, avšak z odškodnění a restitucí je vlastně systematicky vyloučila. Na jedné straně byla vedena odporem vůči „trestajícím“ požadavkům kladeným na značně zredukovaný stát, na druhé straně odškodňovací politika Západního Německa rovněž odrážela strach amerických i německých vůdců, kteří dávali přednost stabilnímu politickému a ekonomickému partnerovi před úplnou denacifikací viníků a odškodněním jejich nescíslných obětí, jež by stát zruinovalo. Právní a politické nástroje, jimiž by se platby omezily, byly vytvořeny v letech 1950–1953

během řady složitých a vzájemně propojených jednání na národní a mezinárodní úrovni. Ta vyústila v „globální vyrovnání“, jež přineslo podstatné finanční částky státu Izrael a nově ustavené Konferenci o židovských materiálních nárocích vůči Německu (zkráceně Konference o židovských nárocích, Jewish Claims Conference, dále JCC), která se stala zástupcem židovské diaspory a dědicem jmění (německých) židovských obětí, jež zahynuly bez dědiců. Součástí dohody s JCC byl závazek vlády Konrada Adenauera vytvořit zákony o kompenzaci „obětí nacistického pronásledování“. Tyto oběti byly definovány jako lidé, kteří utrpěli fyzickou i hmotnou újmu na základě své „rasové, náboženské nebo politické“ příslušnosti nebo přesvědčení. Právě pro ně byl vytvořen spolkový zákon o odškodnění (BEG). Jeho právním podkladem byly požadavky bývalých a současných německých občanů nebo osob s trvalým pobytem (žijících v západní části Německa) vůči říši a jejím subjektům na odškodnění na základě osobní újmy. Zároveň zákon utlumil a eliminoval nároky vůči soukromým německým podnikům a osobám. Začalo se tomu říkat „princip teritoriality“ (Territorialitätsprinzip), a ten se posléze stal součástí politické linie studené války Spolkové republiky. Do zákona BEG byla připojena ještě „diplomatická doložka“, která sloužila k posílení výlučnosti toho „principu“: požadavky na odškodnění mohou vznést pouze občané států, které udržují diplomatické styky se Spolkovou republikou (čímž dávají najevo, že uznávají NSR jakožto jediného a legitimního představitele německého státu). Tento princip byl postupně změkčován a posléze, těsně před započatím jednání o otročských pracích, zcela opuštěn. Zákon BEG tedy chránil německou občanskou společnost, zejména její soukromý hospodářský sektor, před požadavky na mzdy a další odškodnění od obětí vyvlastňování nebo rozsáhlého, mimořádně barbarského programu využívání otrocké práce, který vykořisťoval nejméně 14 miliónů „cizích státních příslušníků“ ponejvíce ze střední a východní Evropy. A do třetice Německo přistoupilo k Londýnské dohodě o dlužích z roku 1953 (London Debt Agreement, dále LDA) spolu s dlužnickými (západními) státy, aby mohlo své předválečné i poválečné závazky splácet v mnohem menší míře. Klíčová pro LDA byla doložka, která stanovila, že německé závazky platit reparace svým dřívějším protivníkům i okupovaným státům v období let 1939–1945 budou určeny teprve v budoucí mírové smlouvě. Tato záležitost je dosud nedořešena.

Jako klíč k pochopení tohoto systému vzájemně provázaných smluv a zákona BEG může posloužit termín „Wiedergutmachung“. Poprvé byl použit po 1. světové válce jakožto německý překlad „reparací“ a v tomto významu jej používali (převážně) němečtí židovští právníci, kteří vytvářeli právní základy pro nároky Židů ocitnuvších se v exilu ve Spojených státech nebo v Palestině. Versailleská smlouva obsahovala individuální nároky vůči Německu mezi repa-

racemi, s nimiž Německo souhlasilo, a dokonce jim dávala přednost před nároky vlád. Tento způsob uvažování byl přítomen ještě na Postupimské konferenci v roce 1945, kdy byly jakožto nároky na reparace uznány i „ztráty a utrpení“ jednotlivců. Avšak mezi „Postupimí“ a LDA se účel reparací posunul od „náhrad“ válečných ztrát – výslovně včetně otrocké práce – a odškodnění nákladů na válčení ke snaze zbavit Němce jednou provždy chuti válčit. Vezmeme-li v úvahu, jakou strašlivou porážku Němci utrpěli, splnit tento cíl bylo mnohem snadnější. V letech 1950–1953 se význam termínu „Wiedergutmachung“ od „reparací“ odchýlil, týkal se totiž německých občanů a bývalých německých státních příslušníků na Západě, zatímco velká většina obětí za „železnou oponou“ neměla vůbec žádný nárok z „Wiedergutmachung“ těžit. Zákon BEG neposkytoval přeživším židovským občanům odškodnění za otrockou práci, pouze jim přiznával nárok na odškodnění za všeobecnou „těžkou újmu na zdraví“, kterou v táborech utrpěli. A občané východní Evropy také neměli na německé reparace nárok, neboť ty byly dány k ledu dohodou LDA. Otrocká práce tím byla definována jakožto nárok na reparace (které by měly od Německa obdržet jednotlivé vlády postižených států a rozdělit je jednotlivcům), aniž se rozlišovalo mezi národností či náboženskou příslušností obětí. Již v té době bylo jasné, že jde o křiklavou nespravedlnost. Největší objem plateb podle zákona BEG nakonec šel německým Židům, z nichž většina žila ve Spojených státech nebo v Izraeli, neboť JCC se projevila jako nejvýkonnější a nejvytrvalejší zástupce obětí nacismu po celém světě.

Německým právníkům a zákonodárcům se ale nepodařilo proměnit toto umělé politické rozlišování v jasně definované uspořádání: oběti z východní Evropy, které zakusily „zvláště kruté zacházení“ při pseudovědeckých lékařských pokusech, zpočátku náhradu z Německa dostaly. Aby však nedošlo k porušení zásad zákona BEG, definovaly se tyto platby jako „sociální podpora“. Během času Spolková republika musela ustoupit politickým tlakům a počátkem 60. let vytvořila omezené programy odškodnění bývalých otrocky pracujících osob ze západní Evropy. Tyto platby byly definovány jako „morální“ či „humanitární“ gesto, aby se odlišily od programu odpovídajícího zákonu BEG, který byl uzavřen vůči novým požadavkům v roce 1965. Později, jak se zvyšovalo povědomí o skutečném rozsahu holocaustu, se JCC podařilo na Německu vymoci další programy plateb, a mezi nimi dokonce několik symbolických gest ze strany německých podniků vůči otrockým pracovníkům. Ale i ty dostaly nálepku „humanitární platby“. A nakonec se na počátku roku 1998 podařilo JCC dobýt hlavní baštu BEG, když dosáhla svého cíle: umožnit, aby německé platby mohli získat přeživší Židé po celém světě, bez ohledu na jejich bydliště. Berlín podlehl značnému americkému nátlaku a ustavil nový fond pro ty Židy, kteří přežili a nyní žijí ve

východní Evropě. Je nutné poznamenat, že v letech 1995–1998 Německo rovněž uzavřelo dvě dohody se Spojenými státy, že prostřednictvím „humanitárních plateb“ odškodní několik stovek židovských občanů Spojených států, kteří byli během války uvrženi do nacistických táborů, převážně jako váleční zajatci. Berlín by si byl rád myslel, že veškeré požadavky na „Wiedergutmachung“ konečně uspokojil. Východní Evropa však německé platby z let 1990–1998 poskytnuté JCC a americkým Židům stále ostřeji kritizovala. Abychom lépe pochopili trpkost provádějící jednání o otročké práci, musíme si uvědomit, že německá strana do těchto jednání vstupovala s představou, že již nejsou žádné nároky, které by měla plnit.

Česká pozice po sjednocení Německa

Mezi roky 1990 a 1998 Německo založilo celou řadu nadací pro nacistické oběti a zaslalo finanční vyrovnání JCC, státům střední a východní Evropy i USA, jen aby se mohlo znovu sjednotit. Německo nejednou muselo jednat pod značným politickým tlakem, ale podařilo se mu v jádru zachovat svou právní pozici nedotčenou: odmítlo (právní) „nároky“ a veškeré poskytované platby byly označeny jako „humanitární“ nebo „morální“ gesto, čímž se vyhnulo námitce vůči složitým omezením zákona o odškodnění (BEG) a rovněž se vyhnulo otázce reparací. Vzrůstající závažnost holocaustu jakožto zásadní morální a politické otázky v USA a neexistence mírové smlouvy nebo jiného nástroje mezinárodního práva, jehož pomocí by se konečně vyřešily veškeré materiální nároky vzniklé tím, že Německo neuspělo ve snaze ovládnout svět a provést etnickou „očistu“, však vytvořily vhodnou příležitost pro budoucí požadavky. Ty se také začaly formovat v roce 1995 – během dramatického boje o „mrtvá konta“ a „nacistické zlato“ ve Švýcarsku, který byl uzavřen v srpnu 1998 s celkovou sumou 1,25 miliardy dolarů. A ještě před ukončením švýcarské aféry někteří z protagonistů tohoto boje obrátili svou pozornost k roli německého soukromého sektoru během nacistického období.

Praha jednala o „Smlouvě o dobrém sousedství a přátelské spolupráci“ již počátkem roku 1992 s vládou Helmuta Kohla, přičemž se obě strany dohodly na tom, že budou vyloučeny materiální nároky vyplývající z minulosti. Česká pozice byla komplikována starým „bolavým místem“ ve vztahu Čechů vůči Německu, a tím byla otázka sudetských Němců. Pro Čechy to byl základní prvek v národním mýtu o „zradě“ a „obětování“: Němci ve starém, mnohonárodnostním Československu hráli do ruky Hitlerovi a stali se nástrojem při rozštěpení republiky. V letech 1945–1946 byli Němci odsunuti. Ačkoli bylo již dávno společnou česko-německou komisí historiků mimo jakoukoli pochybnost dokázáno, že ztráty na německé straně v tomto období činily 18 000 až 30 000 lidí, Sudetoněmecký landsmanšaft dodnes stále uvádí číslo 270 000, a materiální ztráty jdou podle

něj do stovek miliard eur. Dodnes landsmanšaft usiluje o kompenzaci a náhradu svých ztrát. Česká strana odhaduje ztráty z předmnichovské republiky na 340 000 osob, které byly popraveny nebo umučeny v táborech (z toho 80 000 Židů z českých zemí), 300 000 až 400 000 osob bylo deportováno na nucené práce přímo do říše a přibližně stejný počet lidí byl donucen pracovat pro německý válečný program v protektorátu. Bezmála 10 000 Čechoslováků, mezi nimi mnoho Židů, padlo v bojích po boku Spojenců jako příslušníci československých jednotek.

Po ratifikaci česko-německé smlouvy v roce 1992 se Berlín snažil propojit české nároky s požadavky sudetských Němců. Praha poukázala na nadace k „usmíření“, které Německo ustavilo nejprve v roce 1991 pro Polsko a pak v roce 1993 pro Rusko, Ukrajinu a Bělorusko. Obě strany se nakonec dohodly na „humanitárním fondu“, který začal fungovat koncem roku 1998. Tato instituce, nazvaná Česko-německý fond budoucnosti (dále ČNFB), byla financována oběma státy a počítalo se s tím, že do roku 2007 vyplatí celkem 90 miliónů marek bývalým pronásledovaným občanům a těm, kdo přežili koncentrační tábory a věznění. V prvním roce bylo z ČNFB vyplaceno v průměru 1 000 marek asi 8 000 jednotlivcům. V této době dorazila k americkým soudům vlna žalob požadujících odškodnění nacistických obětí za otrockou práci pro německé podniky. Zástupci podniků, vedení Dr. Manfredem Gentzem, finančním ředitelem společnosti Daimler-Benz (která se brzy poté změnila na DaimlerChrysler), začali hledat způsob, jak se s touto hrozbou nějak rozumně vypořádat. Gentz, vzděláním právník, vypracoval zásadní prvky modelu, podle něhož by německé podniky vytvořily fond k odškodnění. Gentz a skupina vysokých úředníků, která se kolem něho utvořila, oslovila v létě roku 1998 kancléře Helmuta Kohla s tímto návrhem: Podniky chtějí vytvořit společný fond pro „humanitární platby“, avšak požadují od vlády, aby jim pomohla dosáhnout v USA právního smíru nebo „právní jistoty“. Poté, co Kohl svou pomoc odmítl, tato „Iniciativa německého průmyslu“, jak si sdružení podniků brzy začalo říkat, našla spojence v Gerhardu Schröderovi, který v září 1998 zvítězil ve volbách. Na konci roku 1998 vznikla kolem kancléře Schrödera pracovní skupina, v níž byl historik Lutz Niethammer, členové parlamentu a úředníci z ministerstva zahraničí a financí. Ti společně a ve spolupráci s „iniciativou“ průmyslu vymysleli celou řadu možností, jak tuto otázku řešit. Přínejmenším Zelení naléhali, aby vláda začala co nejdříve s financováním plateb, a celá skupina doporučila, aby do těchto „usmírovacích nadací“ byly začleněny státy střední a východní Evropy jako „partneři“. Počínaje podzimem 1998 Schröderova vláda oslovila rovněž americkou stranu a začala spolupracovat se „zvláštním zástupcem pro otázky holocaustu“ prezidenta Clintona, Stuartem Eizenstatem.

Jak Gentz poukázal, německá vláda, reprezentovaná mužem speciálně pověřeným jednáním o této otázce, Bodo Hombachem, neměla ve skutečnosti zájem na tom, aby občané států střední a východní Evropy byli do odškodnění také zahrnuti. Bylo totiž jasné, že tyto státy budou při vstupu do Evropské unie závislé na podpoře ze strany Německa. Trvalo mnoho měsíců, než vláda přistoupila k účasti na iniciativě německých podniků. Vezmeme-li v úvahu Hombachův postoj a tradičně zvýšený německý zájem o události ve Spojených státech a židovské požadavky, nikoho nepřekvapí, že vláda ani podniky, jichž se to týkalo, se svými záměry Středoevropany a Východoevropany neseznámily dříve, než byla „Iniciativa německého průmyslu“ 16. února 1999 zveřejněna. To u Eizenstata a JCC vyvolalo zuřivé reakce, přičemž JCC obvinila Němce z jednostranného postupu a z toho, že postiženým diktují své podmínky. Státy střední a východní Evropy nyní získaly dojem (a správný), že Němci ve skutečnosti nechtějí jednat, ale spíše „příjemce“ jen „informovat“ o svém rozhodnutí. Není třeba zdůrazňovat, že tento přístup připomínal „Mnichov“ a byl zdrojem velkého roztrpčení.

Eizenstat se angažoval ve věci švýcarských bank a majetkových restitucí ve východní Evropě, a proto znal jak americké právníky, tak i klíčové postavy JCC. Podle něho byl nynější problém zcela prostý: německé podniky vykořisťovaly (židovské) oběti, nikdy je neodškodnily za jejich utrpení a za jejich práci, a jeho úkolem nyní bude postarat se o odčinění této strašlivé nespravedlnosti. Eizenstat se příliš nezajímal o složitost zákona o odškodnění (BEG) ani o právní postavení Německa všeobecně. Zajímaly ho jedině výsledky. Věděl však, že výsledky se nedostaví, dokud nedostane všechny „pod jednu střechu“, a proto souhlasil s účastí zástupců střední a východní Evropy stejně jako právníků – k nemalému zármutku Němců. Přesto mi účastníci z Německa i ze střední a východní Evropy řekli, že Eizenstat s nimi vždy jednal jako s někým druhořadým. Když nastal čas, aby vyložil na stůl americké ústupky, začal zabředat do problémů. Bylo pro něho obtížné dostat uspokojivou formulaci „právní jistoty“ – trvalé ochrany před současnými a budoucími žalobami proti německým firmám – od zodpovědných oddělení svého vlastního úřadu. Podle Manfreda Gentze „se Eizenstat ukázal v kancléřství někdy koncem února roku 1999, mluvil květnatě o svých plánech a ukazoval grafy s kolonkami a skupiny, které budou pracovat na různých problémech, jako byla otrocká a nucená práce nebo pojištění. V jeho schématech měl každý své místo, až na německý průmysl. My jsme tam figurovali jen jako sponzoři“. Firmy se poté rozhodly pro svou vlastní iniciativu a v červnu předložily svůj návrh na řešení, čímž způsobily nesmírný poprask.

Podané žaloby způsobily znepokojení rovněž u JCC, která se dávno pasovala do role hlavního partnera Německa při vyjednávání požadavků vyplývajících z holocaustu, ale nyní se musela spokojit pouze se vznášením „morálních“

nároků. Právníci najednou změnili „Wiedergutmachung“ opět v právní nástroj a toto morálně zatížené téma vytrhli z rukou německých i židovských úředníků, čímž vstoupili sice na obtížný, avšak řádně vyznačený terén. Israel Singer, hlavní vyjednávač JCC a Světové židovské restituční organizace (World Jewish Restitution Organization, dále WJRO) – sesterské organizace JCC, která se zabývá židovskými nároky vyplývajícími z holocaustu vůči jiným státům než Německu –, nezapomněl na to, jak právníci zasáhli do případu švýcarských bank, a nyní chtěl jejich roli minimalizovat. Jak mi řekl počátkem roku 1999: „Tentokrát oni budou ocas a my budeme pes.“ Německé podniky usilovaly o založení nadace podle německého práva, z níž by šly „humanitární“ platby pro (převážně židovské) otrocké pracovníky, jejichž „kvalifikace“ by do značné míry odpovídala měřítkům, která si Německo vyjednálo s JCC: bývalí otročtí pracovníci museli být potřební, museli být po určitou dobu uvězněni nebo být pod dohledem SS; mělo se brát v úvahu, jestli již předtím spadali do programu „Wiedergutmachung“, a platby se měly odvíjet od životní úrovně v té které zemi, kde nyní žili. Německé podniky na oplátku požádaly o „právní jistotu“ v podobě německé dohody s USA a Izraelem, čímž by se právníci z jakýchkoli jednání vyloučili.

JCC jakožto představitelka obětí šoa (zemřelých bez dědiců) měla v úmyslu jednat o platbách za „uloupené židovské majetky“ s Deutsche Bank, Allianz a dalšími velkými německými finančními institucemi a otázku otrockých prací chtěla zatím odsunout stranou. Vytvoření byrokratické infrastruktury pro malé individuální platby bývalým otrockým pracovníkům (z nichž většina už stejně nějaké německé peníze dostala) by bylo mnohem zdoluhavější než přidělit miliardy marek na „projekty pro židovský národ“. JCC prakticky vzdala podávání žádostí o odškodnění za otrocké práce poté, co naposledy v roce 1988 uzavřela dohodu – a s nikým jiným než Manfredem Gentzem ze společnosti Daimler. Proto byl Singer nespokojený, že se do věci vložila vláda a také že se problémy bank, pojištění a otrockých prací naházely do jednoho pytle. To mohlo znamenat jen jedno: že se JCC bude muset utkat s právními zástupci německých firem, a možná i se státy střední a východní Evropy, k čemuž také došlo.

Podobně jako vyjednávání mezi JCC a Německem a německo-americká jednání z let 1995–1998 byly i hromadné žaloby sledovány ve východní Evropě s velkým zájmem, a to zejména v Polsku. Proto polská vláda zareagovala kladně, když na podzim roku 1998 kontaktovali polské velvyslanectví ve Washingtonu právníci Michael Hausfeld a Martin Mendelsohn. Hausfeld si byl vědom, že téma otrocké práce (které již vtělil do své stížnosti vůči švýcarským bankám v říjnu 1996) je mnohem širší než osud Židů v Evropě okupované nacisty. Také pociťoval, že bude potřebovat co nejvíce nástrojů, aby mohl na Němce vyvíjet patřičný tlak. Spojení s Polskem a polsko-americkými organizacemi by mu

velmi pomohlo posílit pozici proti Singerovi a ostatním právníkům. Jakožto syn rodičů narozených ještě v Polsku navíc Hausfeld cítil hlubokou potřebu obnovit kontakt s vlastní svých předků a spojit Židy i Nežidy, aby se postavili proti německým podnikům, které tak brutálně vykořisťovaly Poláky každého vyznání. Polské organizace sdružující oběti nacismu a polská vláda mohly svůj arzenál nároků vůči Německu rozšířit o další zbraň: pohrozily vlastními hromadnými žalobami, které by podaly u amerických soudů. Zatímco Poláci tajně prohlubovali vztahy s Hausfeldem, v lednu 1999 kontaktovali Berlín a Washington. Jejich prohlášení, že žaloby kvůli otrockým pracím vykonávaným Poláky budou rozhodně podány, jim pomohlo k tomu, že byli – byť neochotně – koncem února 1999 přizváni k jednacímu stolu.

Poté, co navázali kontakty s Polskem a polsko-americkým kongresem, se Hausfeld a Mendelsohn obrátili na Čechy. V prosinci 1998 poslal „Marty“ Mendelsohn dopis českému velvyslanectví ve Washingtonu.

Mendelsohn byl spoluzakladatelem a posléze šéfem speciálního procesního oddělení na americkém ministerstvu spravedlnosti a rovněž se angažoval v pátrání po nacistických válečných zločincích v USA. Marty se po mnoho let úzce přátelil s Hausfeldem.

Ti dva se ideálně doplňovali; Mendelsohn tlumil Hausfeldovu výbušnou povahu a návaly pochybností svým humorem a vyrovnaností. Ačkoli Hausfelda jeho nesmírná čínorodost činila náchylnějším k emocionálním reakcím, byl evidentně na straně obětí tím nejvynalézavějším a nejhouževnatějším mozkiem a vyznačoval se pozoruhodným strategickým talentem, který umožňoval snáze dospět k rozhodnutí v některých sporných otázkách, zejména při rozdělování německých peněz.

Mendelsohn mluvil plynule rusky a nějaký čas se zabýval podnikáním ve východní Evropě. Jeho dopis Čechům se ocitl na stole zástupce šéfa české diplomatické mise Antonína Hradilka. Mendelsohn informoval českou vládu, že on a Hausfeld nezastupují jenom židovské otrocké pracovníky, nýbrž i polské organizace sdružující oběti nacismu a polské nežidovské nuceně nasazené. Mendelsohn sondoval, zda by česká vláda měla zájem se připojit, a navrhl osobní setkání, při němž by on nebo Hausfeld podali veškeré informace. Hradilek nejdříve nevěděl, co si má s dopisem počít, a nechal ho ležet nějaký čas na stole. Zmínil se o něm však v Praze svému kolegovi Jiřímu Šitlerovi, který se v té době již angažoval

*Washingtonský právník
Michael Hausfeld, červen 2001*

ve věci „pojištění“ spojených s holocaustem a byl v kontaktu s Lotharem Everssem v Kolíně nad Rýnem. Evers se zaručil za Hausfeldovu důvěryhodnost a formát a Šitler poslal Hradilkovi zprávu, aby se Hausfeldovým návrhem dále zabýval.

Schůzka se uskutečnila několik dní před tiskovou konferencí 16. února 1999, na níž německé podniky vystoupily se svou „Iniciativou německého průmyslu“. Ještě téhož dne o něco později Hradilek zorganizoval druhé setkání v této věci na německém velvyslanectví. Hausfeld mluvil velmi přesvědčivě, zdůraznil, že nadcházející rozhovory budou poslední příležitostí, jak dosáhnout nějaké materiální spravedlnosti pro české oběti, které zatím obdržely jen zcela zanedbatelné odškodnění. Nyní nastal čas předložit Německu a německým podnikům účet za jejich zločiny, jichž se dopustili na miliónech nevinných lidí. Jejich šance na úspěch vzrostou jedině tehdy, když se v boji za odškodnění za zadržené mzdy a materiální újmy spojí více států střední a východní Evropy. Na Hradilka toto vystoupení udělalo velký dojem. S tím také odcházel, i když věděl, že to s sebou přinese celou řadu problémů. Boj kvůli otrockým a nuceným pracím otevře rány minulosti a může u stárnoucích obětí nacismu v České republice vzbudit nerealistické naděje.

Hradilkova schůzka na německém velvyslanectví nedopadla dobře. Jeho německý partner ho o tom, co si o věci myslí Berlín, neinformoval otevřeně. Vzhledem k širokému zájmu, který celé věci věnovala mezinárodní média, tento postoj připomínal ozvěnu „Mnichova“ a Hradilek změnil názor: „Od této chvíle jsem se rozhodl udělat vše, co je v mých silách, abych pro naše oběti nucených

prací získal spravedlivé odškodnění.“ Hradilkova zkušenost samotná však nemůže vysvětlit rozhodnutí Prahy kontaktovat Eizenstata poté, co německé podniky předložily o několik dní později svou „Iniciativu německého průmyslu“. V té chvíli už bylo jasné, že Němci chtějí otázku nucených prací vyřídit v každém případě. Nyní nebyla vhodná chvíle jenom sedět a čekat, až Německo přijde s nějakou symbolickou almužnou.

V české delegaci a ve většině dalších delegací ze střední a východní Evropy se při jednáních sešly přeživší oběti nacismu s bývalými disidenty mladší

Felix Kolmer, říjen 1999

generace, kteří vstoupili do veřejných služeb po zhroucení sovětského impéria v roce 1989. V životopisech českých delegátů se tudíž odráží úsilí těch mladších ponořit se do minulosti, aby bylo možno napsat novou kapitolu národní historie, a touha válečné generace konfrontovat ty, jejichž stát byl odpovědný za jejich utrpení, se svými traumaty. Druhým nejstarším členem delegace [po Oldřichu Stránském – pozn. red.] byl profesor Felix Kolmer. Kolmer, který sám sebe považuje „za Čecha, který je náhodou také Žid“, vyrostl mezi německy mluvícími, silně asimilovanými Židy ve Vídni a v Praze. Přežil Terezín, Osvětim a Groß Rosen. Kolmer, známý fyzik a odborník na akustiku, během dlouhého období sovětské nadvlády chránil disidenty a aktivně působil v organizacích sdružujících oběti nacismu a bojovníky za svobodu. V těchto organizacích neexistovala dělicí čára mezi Židy a Nežidy, která byla v jiných částech světa obvyklá. V české delegaci zastupoval Kolmer spolu s Oldřichem Stránským ty, kteří přežili. Přeživší Židé také hráli důležitou taktickou roli. Připomínali jednotlivým stranám, že JCC není jedinou představitelkou židovských nároků, a pomohli zmírnit kontroverze tím, že navázali kontakt se zástupci přeživších v delegaci JCC, jako byli (v Čechách narozený) Karel Brožík nebo Noah Flug. Uvážlivý, ba moudrý Kolmer se v Německu zviditelnil prostřednictvím celé řady rozhovorů a profilů ve sdělovacích prostředcích a na německou veřejnost hluboce zapůsobil jakožto hlas tolerance a advokát spravedlnosti. Po jednáních vystupoval v německých školách i na veřejných shromážděních.

Vedoucím české delegace byl Jiří Šitler, mnohem mladší než Kolmer. Narodil se v roce 1964 ženě, jejíž matka byla původem Němka, narozená v Berlíně, a která se rozhodla zůstat se svým českým manželem během války i po ní. Šitler mi jednou řekl, že „vlastně vůbec neexistuje“ – přinejmenším optikou západoněmecké statistiky sudetoněmeckých uprchlíků a vyhnanců: tyto statistiky prostě odečetly počet sudetských Němců žijících v roce 1945 od počtu zaregistrovaných v roce 1938, udělaly nějaké úpravy (za válečné ztráty, nově narozené atd.), ale nevzaly v úvahu etnické Němce, kteří zůstali po roce 1945 a zaregistrovali se jako Češi. Šitlerův dědeček se na konci války zúčastnil povstání proti okupantům. Zatímco Kolmer vyrůstal v německy mluvícím prostředí, Šitler tento jazyk studoval kvůli svému zájmu o pradávnu civilizaci Chetitů v Malé Asii, jakkoli se to zdá na první pohled nelogické. Většina vědeckých prací o Chetitech pochází od německých historiků z význačného období německého „Alttertumsforschung“ z 19. a počátku 20. století, a proto se Šitler rozhodl naučit německy, aby se o Chetitech něco dozvěděl. Také studoval thajštinu, což ho později přivedlo do křesla velvyslance v Bangkoku.

Šitlerovy dosti exotické zájmy odrážejí nejistotu, kterou pociťoval během svého dospívání za socialismu, a vedly ho do chráněných míst, která existovala i za

panujícího režimu: vždyť co mohlo být vzdálenějšího „reálnému socialismu“ než zaprášené svazky o Chetitech nebo studium asijské kultury? Zvládnutí těchto náročných studijních oborů však jistě napomohlo Šitlerovu intelektuálnímu rozvoji, stejně jako mu jeho komplikované rodinné zázemí muselo pomoci pochopit bolestnou historii své země. Nyní měl jedinečnou příležitost proměnit své myšlenky a city v činy. Během jednání si Šitler vysloužil neochotný respekt německých protihráčů tím, jak dokázal pevně uchopit projednávané body, i díky své inteligenci. Jak poznamenal počátkem roku 2001, tato jednání byla nesmírně složitá a náročná, a u stolu spolu s ním seděli velmi mazaní a zkušení hráči. Češi sehráli v této hře dobrou roli. Šitler, který vyrůstal ve „zcela konformní“ rodině, cítil odpor vůči komunistickému režimu a během univerzitních studií byl v kontaktu s disidentským prostředím. Pád režimu z přelomu let 1989–1990 zažil jako čerstvý absolvent Karlovy univerzity a vnímal jej jako rozhodující životní okamžik: náhle si uvědomil, že od této chvíle má svůj další osud výhradně ve vlastních rukou – a to byla výzva, kterou rád přijal. V roce 1990 získal doktorát a několik dalších let strávil v akademickém prostředí. Díky řadě prestižních stipendií se dostal do Německa, Itálie, USA a Velké Británie. V roce 1993 Šitler nastoupil do tiskového oddělení prezidentské kanceláře Václava Havla a začátkem roku 1995 se stal poradcem při přípravě prezidentských projevů. O dva roky později přešel na ministerstvo zahraničních věcí, kde se v září roku 1998 stal ředitelem odboru střední Evropy. Šitlerovo první profesionální setkání s problémem restitucí a kompenzací se uskutečnilo v roce 1997, kdy byl vybrán, aby zastupoval Českou republiku při Mezinárodní komisi o pojistných nárocích v období holocaustu (International Commission on Holocaust Era Insurance Claims, ICHEIC) jako pozorovatel.

Dr. Antonín Hradílek, o dvanáct let starší než Šitler, se narodil v rodině vysokoškolsky vzdělaných rodičů a za socialistické éry se stal vědcem. Snažil se držet se co nejdále od politických machinací režimu, který „zkazil a zničil morální i intelektuální normy české společnosti“. Po roce 1968 Hradílek odjel se svým otcem na několik let do Kanady a později vystudoval medicínu. Dříve pracoval jako hematolog při výzkumu rakoviny; přesto byl v době jednání stále silný kuřák. Jeho matka byla za války totálně nasazena a musela pracovat v barvírně. Podle Hradílka nebylo na jejím nasazení nic mimořádného, „všechny její spolužáky a spolužačky potkal stejný osud. O své práci v chemické továrně mluvila jenom jednou, když jsem byl ještě malý. Pamatuji se na to, protože tehdy řekla něco nezvyklého, mluvila o ‚hodném Němci‘, o dozorcí, který se choval jako soucitný člověk.“ Tyto vzpomínky se Hradílkovi vracely, když během jednání viděl, jak představitelé německého průmyslu mávají rukou nad osudem Čechů, kteří byli přinuceni pracovat pro říši: „Říkal jsem si: Ona o vás mluvila bez nejmenší

nenávisti; vy jste ji vzali ze školy, donutili ji pracovat dlouhé hodiny v toxických výparech, zničili jste jí zdraví, a teď tvrdíte, že to nic nebylo?”

Podobně jako jeho kolegové v české a polské delegaci neměl Hradilek nejmenší pochyby o tom, že systematická destrukce společnosti Německem traumatizovala celý národ: „Před válkou žilo v Praze velmi mnoho Němců a žila zde velká židovská komunita, která byla ve své kulturní orientaci rovněž německá. Když jsem vyrůstal, zbylo z této kulturní směsi už jen několik málo pozůstatků.“ Podle Hradilka mohla tato „stará Praha“ v „srdci Evropy“ sloužit jako příklad, že symbióza odlišných evropských kultur je možná a že bychom se o ni měli znovu pokusit. Produktem této symbiózy, ač v různé míře, byl on i jeho kolegové z české delegace, a proto byla ztráta tohoto světa během jednání všudypřítomná. Nejbezpečnější způsob, jak zvednout krevní tlak členům české delegace, bylo prohlásit, že „Češi ve skutečnosti za války tolik netrpěli – ve srovnání, dejme tomu, s Poláky“. Hradilek nastoupil na ministerstvo zahraničí až v roce 1996, ačkoli jeho staří přátelé z disidentských kruhů ho k tomu vyzývali už od roku 1989. Žádné formální vzdělání v „diplomatické akademii“ neobdržel, což může spolu s jeho širokým spektrem životních zkušeností vysvětlovat jeho poněkud neuctivý postoj. Je dlužno poznamenat, že nikdo z české delegace nevnesl do jednání formální „diplomatické“ vystupování, což jim možná pomohlo udržet si půdu pod nohama.

Hradilek se podobně jako Šitler zabýval otázkami holocaustu a reparací ještě před jednáními o nucených a otrockých pracích. V doprovodu penzionovaného diplomata a odborníka na mezinárodní právo dr. Pavla Winklera se Hradilek vydal na začátku roku 1997 do Washingtonu na setkání s Eizenstatem. Dr. Winkler poskytl náměstkovi ministryně zahraničí strhující přednášku o otázkách reparací a české národnostní politice, která na Eizenstata udělala velký dojem. Winkler se narodil v roce 1910 ve Zvolenu na Slovensku. Jeho otec byl Žid. Jeho mladší kolegové o něm vždy s úctou hovořili jedině jako o „doktoru Winklerovi“. Winkler vystudoval práva a válku i šoa přežil ukryt v bývalé české enklávě na území Polska. Hned v roce 1945 nastoupil na ministerstvo zahraničních věcí nového Československa a v roce 1946 se zúčastnil Pařížské konference o reparacích. V padesátých letech se Winkler stal prvním předsedou Mezinárodní agentury pro atomovou energii. Po „pražském jaru“ musel ministerstvo zahraničí opustit a živil se jako překladatel. Ještě před rokem 1989 přeložil do němčiny Dienstbierovu knihu *Sen o Evropě*. Po roce 1989 na ministerstvo zahraničí opět nastoupil, jako Dienstbierův poradce. Jeho mladší kolegové v něm viděli „živoucí archiv“ své instituce.

Jednání nabývá tvar

Zatímco se Eizenstat začal s německými podniky přetahovat o vedení jednání, rovněž pokračoval v prosazování své myšlenky dostat všechny „pod jednu střechu“. Když pod ni pustil státy střední a východní Evropy, začal usilovat o to, aby dostal do kontaktu právníky s Hombachem. Toto setkání se uskutečnilo 9. března 1999 v Hombachově kanceláři v Bonnu. Tam Hausfeld a Weiss předložili své stanovisko Eizenstatovi, Singerovi a Gideonu Taylorovi z JCC i předsedovi německých židovských společenství Ignatzi Bubisovi. Schůzky se zúčastnil i americký právník podniků Roger Witten. Schůzka se podle všeho nevydařila, neboť právníci trvali na tom, že nároky jejich klientů jsou legální, požadovali celkové vyrovnání včetně toho, aby odškodnění dostali lidé, kteří pracovali na nucených pracích jak v soukromém, tak ve veřejném sektoru, a aby na to vše dohlédly americké soudy. Právníci odmítli stanovit pevnou sumu, neboť propagovali přesně opačný přístup: chtěli nejdříve spočítat všechny poškozené a potom jejich počet vynásobit individuálními kompenzačními platbami. To však byla pro Němce těžká rána, neboť se domnívali, že se již s americkými zástupci dohodli na sumě 1,7 miliardy marek, která by pokrývala všechny nároky (to ale vzniklo „nedorozuměním“, které měl na svědomí Eizenstat). Právníci dali najevo, že jsou přesvědčeni o oprávněnosti nároků, a oznámili, že chtějí vytvořit „v americké veřejnosti nátlak na německé firmy“. Hausfeld jednání uzavřel slovy: „Čas právě nastal, a vy jednejte.“ Ačkoli Hombacha německý velvyslanec ve Washingtonu Jürgen Chrobog předem varoval, taková nestoudnost ho zcela šokovala a s právníky už nikdy přímo nepromluvil. Raději konzultoval se Singerem, který se v té době snažil zlepšovat vztahy s Weissem, kdežto na Hausfelda zuřil, že zastupuje státy střední a východní Evropy. Podporován setkáními, která zorganizoval Alan Hevesi za účelem sjednocení právníků, JCC a veřejných činitelů, se Singer pasoval do role člověka, který je schopen jednat s Hombachem a Gentzem. Podle německých vyjednávačů Singer slíbil Berlínu a německým firmám, že si právníky „vezme na starost“ – což samozřejmě nedokázal. Singer a Taylor, oba studovaní právníci, o úspěchu hromadných žalob pochybovali. Pořád zde ale byla určitá naděje nebo možnost domluvit se na společném postupu všech zástupců poškozených až do chvíle, kdy měl počátkem roku 2000 propuknout boj o rozdělení desetimiliardového fondu.

Po hektickém hledání pozice na jaře roku 1999 konečně nadešel čas k prvnímu setkání všech zainteresovaných stran. Po Eizenstatově průlomovém, byť trochu těžkopádném projektu „společné střechy“ se 11.–12. května 1999 ve Washingtonu sešli představitelé německé vlády, pět delegací (v nichž byli zastoupeni jak diplomaté, tak přeživší oběti) ze střední a východní Evropy, zástupci Izraele, američtí právníci, JCC a bývalý senátor Al D’Amato. Předsedali

Eizenstat a Hombach. Hombach se netajil svou nechtí k celé záležitosti, která nyní značně přerostla omezený postoj Berlína, domnívajícího se, že pouze bude dohlížet na dohodu mezi německými firmami a JCC, poskytne nějaké platby do středoevropského a východoevropského „usmiřovacího fondu“ pro nevelký počet obětí a všechno zakončí bilaterální německo-americkou smlouvou, která by přinesla „právní jistotu“. Večeři na německém velvyslanectví zahájil velmi nešťastně anekdotou o muži, který svěřil po dobu nepřítomnosti svou kočku do péče přítele. Když se vrátil, našel kočku ve velmi zuboženém stavu, celou pomlácenou. To ho šokovalo a žádal vysvětlení, načež přítel popadl kočku za ocas, roztočil si ji nad hlavou, pak ji pustil, až odlétla, a řekl: „Měl bys vidět, jak je spokojená, když toho nechám.“

Při schůzi o den později povstal Felix Kolmer a prohlásil, že v koncentračních táborech viděl příslušníky SS, kteří úplně stejně zacházeli s židovskými dětmi. Rozhovory nepřinesly žádný hmatatelný pokrok kromě toho, že vymezily základní strukturu, podle níž se mají jednání odvíjet. Byla vytvořena celá řada pracovních skupin, které se měly zabývat jednotlivými otázkami: „otrockou prací“, „bankovními účty“, „pojistkami“ a „právními jistotami“. Zástupci německých firem znovu opakovali, že odmítají mluvit s americkými právníky, načež je Eizenstat šokoval prohlášením, že Washington jim neposkytne „právní jistotu“ v podobě bilaterální smlouvy nebo zákona v Kongresu. Zástupci států střední a východní Evropy překvapili všechny (kromě Hausfelda, který se nyní dosadil do role jejich interního prostředníka a konzultanta) tím, že vystoupili se společným stanoviskem: požadují oficiální pozvání k účasti na následujících jednáních a nespokojí se pouze s tím, že budou „informováni“. Také požádali, aby německá vláda vstoupila do průmyslového fondu tak, aby se vytvořily podmínky k úplnému vyrovnání pro všechny nedobrovolné pracovníky. Pro Hombacha, který byl přesvědčen, že Poláci a Ukrajinci „odjakživa chodili do Německa za prací“ a že Německo těžce zaplatilo za své zločiny ztrátou rozsáhlých území na východě, to bylo těžko stravitelné sousto. Fórum ale také rozhodlo o ustavení pracovní skupiny vedené profesorem Lutzem Niethammerem, která by měla zjistit počet potenciálních oprávněných žadatelů.

Němci usilovali o to, aby se veškeré nároky kryly z jednoho fondu, zatímco JCC a právníci chtěli, aby to byly tři samostatné fondy. Ve snaze, aby se téma reparací vůbec nevyskytlo, se Němcům podařilo státy střední a východní Evropy udržet mimo otázku „právní jistoty“. To v české delegaci vyvolalo obavu, aby nedošlo k dalšímu „Mnichovu“: Šitler, Hradilek, Kolmer a jejich kolegové Jan Sechter a Tomáš Kafka se museli postavit velmi reálným snahám Němců, Američanů a amerických Židů odsunout delegace ze střední a východní Evropy na vedlejší kolej a prostě jim nadiktovat své podmínky. Avšak kromě toho, že tyto otáz-

ky byly emocionálně zatížené osobní a národní hrdostí, byly i nesmírně složité jak v politickém, tak v právním smyslu. V následujících bouřlivých týdnech se všechny strany snažily dát jednáním nějakou formu, a mělo se začít německým průmyslem. 10. června 1999 německé podniky zveřejnily „fond“, jehož struktura vycházela z „fondů za strádání“ založených podle zákona o odškodnění (BEG) a na němž se dohodly s JCC: platby měli obdržet pouze „potřební“ bývalí pracovníci, kteří byli zavřeni v táborech po dobu delší než šest měsíců, a tyto platby měly být odstupňovány podle nynější země pobytu tak, aby odrážely různou životní úroveň; přičemž se ještě mělo brát v úvahu dřívější „Wiedergutmachung“. Za tuto „iniciativu“ firmy očekávaly, že se jim dostane od americké vlády plné ochrany před budoucími požadavky. Gentz chtěl zabránit průběhu jednání s otevřeným koncem, což by značně zvýšilo rozsah finančních závazků firem ze 2 na 3 miliardy marek. Proto bylo jeho největší starostí nedovolit zahájení debaty o „zpětných platbách“ nedobrovolným pracovníkům, což naopak bylo hlavním požadavkem právníků i zástupců států střední a východní Evropy. Pro Gentze a prezidenta Deutsche Bank Rolfa Breuera to představovalo nesmírné problémy, když měli od dalších firem, které se ocitly pod palbou amerických soudů, tuto sumu získat. Podle Volkera Becka ze strany Zelených Gentz s Hombachem předpokládali, že se budou platby poskytovat asi 60 000 lidí, v poměru 1 : 30 mezi USA nebo Izrael a Ukrajinu.

Nyní se však ukázalo, že Gentzovy naděje na rychlé vyřešení za podmínek firem jsou liché. Rozštěpená strana obětí zažila krátkou fázi „usmíření“, když se všichni svorně postavili proti německému postoji. Hausfeld pohrozil, že bude německou vládu žalovat, a Poláci zase byli rozezleni kvůli navrhovanému poměru plateb. Hombach jim totiž 24. května slíbil, že při platbách „se nebude přihlížet k národnosti“. Kranz, Jalowiecki a jejich kolegové neustále mluvili o tom, že Německo již uskutečnilo celou řadu plateb židovským obětem na Západě. Oni nyní nemají v úmyslu strpět takovou další „nespravedlnost“. Mezitím chodily další žaloby a Mel Weiss využil svých kontaktů na kalifornské politiky, aby s úspěchem protlačil zavedení zákonů vypracovaných v těsné spolupráci s jeho firmou, které poskytovaly právní podklad pro žaloby o odškodnění otrockých a nucených prací. Druhé plenární zasedání, které se uskutečnilo 22. června 1999 v Bonnu, odhalilo, že mezi Německem a všemi ostatními jsou hluboké rozpory i v těch nejzákladnějších aspektech. Jednání se pak táhla a zdržovala až do konce června 1999, kdy opustil svůj úřad Hombach. Na jeho místo nastoupil hrabě Otto Lambsdorff, jenž byl oporou německého ekonomického i politického vedení a také to byl zkušený státník, který měl dobré vztahy s Eizenstatem i dalšími činiteli ve Washingtonu. V těchto týdnech dal Hausfeld kolovat návrh konečného vyrovnání podle amerického práva, podle něhož by se mělo různým stranám rozdělit 40 miliard dolarů.

Navzdory hlubokým rozporům mezi jednotlivými stranami byli všichni odhodláni pokračovat v jednáních, která započal Eizenstat. Mezi plenárními zasedáními se v průběhu celého léta konala celá řada menších setkání. Gentz odletěl do New Yorku, aby se v červenci sešel s JCC na schůzi, již se zúčastnil Eizenstat a jeden člen D'Amatova štábu. Tato schůzka ještě prohloubila zásadní trhlinu mezi Německem a pozicí JCC. Proběhla diskuse o celé řadě „nároků“. Podle Gideona Taylora Gentz poukázal na to, že JCC se ve věci otrockých a nucených prací dohodla s řadou německých podniků, a na vládní „Wiedergutmachung“, aby mohl znovu deklarovat, že žádné právní „nároky“ neexistují. Vedení JCC na to odpovědělo, že jednotlivci podle předchozích dohod s firmami nedostali téměř žádné platby a že BEG nároky na odškodnění za nucenou a otrockou práci nebere v potaz. Vedení také poukázalo na roli německých bank a na zisky, které jim vznikly „arizací“ židovského majetku. Gentz trval na tom, že všechny restituční nároky byly podle německého práva již dávno uspokojeny. Taylor odpověděl, že tyto platby nebyly dostatečné a že banky mají „historickou zodpovědnost“. Nato ho Gentz opět požádal, aby vysvětlil právní a ekonomický základ jejich požadavků vůči bankám. Taylor se odvážil říct, že banky profitovaly na poplatcích, které vymáhaly od židovských klientů, jejichž účty předaly nacistickým úřadům. Gentz potom vyslovil svůj „pekařský příměr“, který odhaluje základní otázku „Wiedergutmachung“: Jak mohou být německé zločiny převedeny do právních a finančních termínů? Jak se Gentz měl dozvědět, odpověď závisela na politickém tlaku, který mohou strany při jednání vyvíjet. Avšak onoho červencového dne roku 1999 se Taylora zeptal: „Řekněme, že máme německého pekaře, který prodal německou housku Židovi. Pekař na tom něco vydělal. A vy mi nyní říkáte, že chcete tu marži?“ A tak se vytvořila mezera mezi historickou zodpovědností podniků – za oběti, které vykořisťovaly a ponižovaly, za to, že je nutily aktivně se účastnit Hitlerova válečného úsilí – a skutečnými maržemi zisku na houskách nebo převodech účtů. Obě strany si přály tuto mezeru překlenout a nakonec se shodly na německé myšlence, že se toho dá dosáhnout prostřednictvím dalšího, konečného „morálního gesta“. Taylor věděl stejně dobře jako Gentz, že „morálnost se nikdy nedá převést na určité číslo – a že je to vždycky otázka vyjednávání“. Morálnost je však ošemetná věc a v takovém procesu by se mohla lehko ztratit. Israel Singer z JCC několikrát veřejně prohlásil, že židovská strana nemá vůči německé straně žádné závazky a mohla by vůči Německu požadavky vyplývající z holocaustu vždy znovu otevřít.

Němci teď začali pocítovat, že jsou při rozhovorech v nevýhodnější pozici. Jeden člen německé delegace mi řekl: „Vítr se obrátil. Singer se nyní cítí v sedle, protože německá strana si přála se toho problému zbavit. A proto ignoroval BEG i jejich starou dohodu s firmami.“ Firmy, jež musely čelit tlaku, který na ně

USA vyvíjely, se nemohly v nehlubším nitru smířit s tím, že by Singer a právníci nad nimi měli mít morální převahu. To bylo jejich hlavní téma. Středoevropané a Východoevropané v nich neprobouzeli tak prudké pocity jako Američané, uzavřel Eizenstat: myšlenka, že jsou zodpovědní za to, aby zabránili růstu antisemitismu v Německu, byla hluboce zakořeněným, nevyvratným přesvědčením Gentzovy generace lídrů. Singer to chápal a pokusil se Němce emocionálně rozhodit tím, že věčně chodil pozdě na schůzky, choval se nerudně, nedodržoval sliby a buď vyhrožoval, nebo jednal přes prostředníky. Němečtí průmyslníci cítili, že bitvu s public relations nemohou nikdy vyhrát, a rozhodli se raději hledat kompromis, než aby se pustili do otevřeného střetu s JCC. Česká delegace si díky svému složení (a také inteligentnímu chápání této situace) za těchto okolností zachovala pevnou pozici. Jasně si vzpomínám na reakci Felixe Kolmera, když se ho Hradilek a Šitler v říjnu roku 1999 před ministerstvem zahraničí v žertu ptali, jestli si připadá, že ho „zastupuje Singer“. Kolmer odpověděl: „Já jsem kohaním [potomek dávného židovského rodu kněží], tenhle člověk mě nezastupuje.“ Nakonec Gentz cítil: „Byli jsme dotlačeni do situace, z níž už nebylo možno uniknout.“

Když se vzalo v úvahu postavení Německa v té době, JCC zjistila, že v jejím zájmu bude nejlepší, když se pokusí zlepšit vztahy s právníky i se Středoevropany a Východoevropany. V předvečer dalšího kola jednání ve Washingtonu 13. července 1999 se delegace sešly v New Yorku, aby vypracovaly společné stanovisko. Češi poprvé přizvali Everse jako „čestného člena“ své skupiny, čímž přijali za člena představitele německých aktivistů, který se v té věci tak silně angažoval. Delegace se shodly na stejných platbách pro nucené i otrocké pracovníky bez ohledu na místo bydliště, přičemž lidé, kteří byli v koncentračních táborech, měli dostat odškodné vyšší. Nemělo se přihlížet k dřívějším platbám, které oběti již od Německa dostaly. Šitler připomněl Singerovu řeč, o „společném osudu Židů a Slovanů a o tom, že nyní musejí držet pohromadě“. Avšak tato znovunalezená harmonie vydržela jen několik týdnů a ve chvíli, kdy se měly začít rozdělovat německé fondy, vzniklo dosti značné napětí. Následující plenární schůze znamenala jen mírný pokrok, zato však přinesla mnoho nevráživosti. Potom už Gentz nemohl předem zabránit nezdaru celého procesu. Přesto firmy nyní prohlásily, že odškodní všechny pracovníky vykořisťované soukromým sektorem, nejen ty, kteří pracovali pro členy „iniciativy“. Lutz Niethammer vysvětlil, že bude nemožné identifikovat „zaměstnavatele“ potenciálních příjemců plateb z německého fondu. Eizenstat potom požádal německý parlament a vládu, aby do fondu přispěly.

Od mrtvého bodu k rezoluci

Po měsících rostoucí nevraživosti vstoupila jednání do nové fáze, když se vedoucím vyjednavatelem za německou stranu stal hrabě Otto Lambsdorff. Jakožto liberál jednající z konzervativně-elitářského smyslu pro zodpovědnost za dobro německého státu se Lambsdorff ukázal jako pragmatik s ostře vyvinutým smyslem pro celkový obraz. Požádal, aby ho neplatila vláda, neboť chtěl dokázat, že nemá „žádné osobní zájmy“ (navzdory tomu, že byl angažován ve věci pojištění) a nelibuje si v „historických reflexích“, ale hledá řešení založené na určitých principech. Mezi těmito principy nestály na prvním místě nebo nehrály nejdůležitější roli peníze: Lambsdorff velmi rozzuřil Gentze, když rychle předložil čísla – Clinton a Schröder je nakonec přesně určili, ale hraběti se podařilo podepřít dlouhodobou německou právní pozici, pokud šlo o reparace a „Wiedergutmachung“. Jak mi sdělil v dubnu 2001: „Kancelář mi řekl, že znám Američany a mám dobré vztahy s židovskými organizacemi i německou obchodní komunitou. To byly hlavní strany.“ Zde musíme poznamenat, že Lambsdorff se v té chvíli nezminil o zástupcích středoevropských a východoevropských států, neboť Němci doufali, že se jim je podaří přesvědčit, aby souhlasili s německo-americko-židovskou dohodou uskutečněnou klasickými diplomatickými cestami již existujících bilaterálních vztahů. Proto se paralelně s jednáními o otrocké a nucené práci na plenárních schůzích i v pracovních skupinách odvíjela celá samostatná sféra diplomatických aktivit. V těch se angažoval také Lambsdorff, ale mnohem častěji zkušený diplomaté jako Michael Geier a za americkou stranu James D. Bindenagel. Navštívili Varšavu a Prahu, aby mohli jednat přímo s vládou. Středoevropské a východoevropské státy na to zareagovaly tím, že se semkly kolem Hausfelda a zaujaly jednotnou pozici. Zdá se však, že před konečným přistoupením na 10 miliard marek odškodného se polská vláda již v polovině listopadu 1999 dohodla na sumě odškodnění v maximální výši 12 miliard marek. Těchto diplomatických manévřů se zúčastnil i Lambsdorffův vlastní bratr, hrabě Hagen Lambsdorff, který v té době vykonával funkci velvyslance v Praze.

Lambsdorff věděl, že nyní je v sázce mezinárodní pověst Německa a že musí zabránit otevření otázky reparací a zároveň udržet nový fond na úrovni srovnatelné s předešlými snahami „Wiedergutmachung“, včetně fondů vyjednaných s JCC po roce 1980 a 1990. Svou misi mi popsal těmito slovy: „Na začátku tohoto podniku nikdo v Německu nevěděl, co si má od toho slibovat. Chtěli jsme takový proces, který by nám dovolil, udělat něco pro lidi postižené otrockými a nucenými pracemi – abychom to vyjádřili neutrálním termínem. Nemohli jsme připustit žádné právní nároky, protože ty neexistují. Museli jsme se dohodnout na určité sumě a najít klíč, podle kterého se bude rozdělovat. A museli jsme dosáhnout právní jistoty, která by do budoucna chránila německý soukromý sektor před

*Felix Kolmer
a Oldřich Stránský
při jednáních
v Bonnu,
listopad 1999*

možnými žalobami. Bylo to však i v zájmu vlády. To bylo našim cílem. Věděli jsme, že ho nedosáhneme snadno ani lacino, ale bylo to nutné." Při pohledu zpět vidíme, že Lambsdorff svůj úkol splnil do větší míry, než jeho kritikové v té době dokázali vidět – žaloby u amerických soudů ve „věci holocaustu“ do valné míry ustaly nebo skončily neúspěšně a po Německu dnes nikdo reparace nežádá. Lambsdorff se mohl soustředit na řešení těchto vysoce medializovaných otázek a nebyl rozptylován dalšími povinnostmi, takže se mu podařilo rychle dosáhnout celé řady rozhodných příznivých kroků. Nejdůležitější byl ten, kdy se mu podařilo přesvědčit kancléře Schrödera, aby zavázal německou vládu, že přispěje do odškodňovacího fondu. Se svým vstupem a Schröderovým finančním závazkem se rovnováha sil na německé straně začala přiklánět na stranu vlády. Lambsdorff také usiloval o sumu 10 miliard marek, s níž po dalším únavném jednání v Bonnu přišel v srpnu Eizenstat.

Vzhledem k tomu, že se průmyslníci zavázali, že poskytnou „maximálně 2 miliardy marek“ a právníci požadovali na srpnovém plenární schůzi 60 miliard, Eizenstat pocítil úlevu, když se Berlín zavázal, že také přispěje, ale věděl, že bude nutné tuto sumu alespoň zdvojnásobit, aby se uspokojili všichni zúčastnění. Obrátil se tedy na prezidenta Clintona, který souhlasil s tím, že pošle dopis Schröderovi, v němž bude požadovat 10 miliard. Ačkoli firmy tato cifra (a jejich příspěvek 5 miliard) rozzuřila, mohlo jim to poskytnout alespoň nějaký pocit jistoty: na této nebezpečné cestě „neprozkoumaným územím“ začaly být konečně vidět nějaké hranice a obrysy. V průběhu oněch dnů na konci srpna a na začátku září byly učiněny dva další kroky k přípravě půdy ke konečnému

vyrovnání. Zásluhou Hausfeldovy a Niethammerovy iniciativy se státy střední a východní Evropy, JCC a experti za německou stranu shodli na přibližném počtu dosud žijících osob z nucených a otrockých prací: přibližně 2 300 000 lidí, z nichž přibližně 310 000 spadalo mezi otrocké pracovníky v „kategorii A“ a 1 400 000 lidí bylo deportováno na nucenou práci do říše nebo byli „nasazeni na okupovaných územích“, kde v té době žili. Z těch mělo asi 670 000 deportovaných pracovníků nárok žádat o platby. Podle „kategorie L“ se definovalo asi 539 000 deportovaných, kteří byli vykořisťováni v německém zemědělství, a dalších 243 000 bylo „nasazeno“ na zemědělské práce mimo samotnou říši (další dělení známé již z „principu teritoriality“ v BEG). Poslední skupina se stala zdrojem prudké nevraživosti, neboť Němci se domnívali, že osud těchto pracovníků byl za války dosti „příznivý“ ve srovnání například nejen s vězni koncentračních táborů, nýbrž i s německým civilním obyvatelstvem, zejména žijícím ve velkých městech nebo na východě. Pro Čechy to nebylo tak zajímavé, neboť „jejich“ přeživší tehdy pracovali vzhledem k vysoké industrializaci českých zemí jak před válkou, tak za protektorátu většinou v průmyslu. Ačkoli česká delegace (která dodala počty obětí ze svého „humanitárního fondu“, stejně jako ostatní středoevropské a východoevropské státy) nebyla s čísly, která jim nakonec přiřkla schůzka ve Florencii, příliš spokojena, tataž čísla vzbudila neutuchající hněv podniků na Niethammera: jejich představitelé byli připraveni udělat gesto k odškodnění asi 60 000 „případů těžkého bezpráví“, a najednou před nimi leželo na 2 milióny žádostí. Mluvíci podniků Gibowski mi tehdy řekl, že se jim zdá, že „Niethammer nyní dělá Hausfeldovu práci“ – čísla z Florencie se totiž hodně blížila číslům, která předtím uváděl Hausfeld. Svědčí to však spíše o Hausfeldově píli, protože pochybnosti ohledně Niethammerova odhodlání zasadit se o spravedlivé rozhodnutí jsou veskrze neopodstatněné.

Účastníky pak poplašila ještě třetí událost: v jediném dni dva soudci z Newarku v New Jersey vyrukovali se stížnostmi vůči společnostem Ford a Siemens/Degussa a tvrdili, že dotčené případy se musejí vyřešit na vládní úrovni. To znamenalo velkou ránu pro právníky a podkopalo jejich naděje na vyrovnání v rozsahu 20–30 miliard dolarů. Toto rozhodnutí také zklamalo jejich (a možná i Eizenstatovy) naděje najít „právní jistoty“ zásluhou vyrovnání, které by proběhlo pod dozorem amerického soudu. Jak Gentz po celou tu dobu plánoval, ostatní strany nyní začaly hledět na fond podle německého práva jako na právní a institucionální rámec rozhodnutí. To také znamenalo, že německý ministr financí, obhájci u bran „Wiedergutmachung“ a svatostánku BEG budou mít nyní větší možnost do věci mluvit. Klíčovým hráčem zde byl Otto Löffler, jehož smysl pro povinnost mu vynesl hněv Eizenstata i členů německého parlamentu. Počátkem září se Lambsdorffovi podařilo vymluvit Gentzovi mnoho z jeho původních

myšlenek: platby nebudou odstupňovány podle místa bydliště. Jak mi tehdy Lambsdorff řekl: „Když jsem se tam dostal, ve vzduchu dosud visela myšlenka, že Bělorusům by se mělo dát méně peněz. To bylo ovšem zcela vyloučeno a tato myšlenka také byla brzy zavržena. Pro tyto lidi mohly peníze z Německa znamenat skutečně zásadní, ba existenciální rozdíl.“ Lambsdorff také trval na tom, aby byl pouze jeden fond, jak pro odškodnění otrockých a nucených prací, tak pro velmi komplikované „majetkové otázky“, které se týkaly bankovníctví a pojišťovnictví.

Soudní rozhodnutí rozhodně pomohla „iniciativě“ společností, aby se přenesly přes Niethammerovu „zradu“ a Lambsdorffovy požadavky. Nyní načerpaly novou naději, že budou moci právníky odzbrojit a odsunout je na okraj a prosadit své představy o počtech a „žadatelích“ o jejich „humanitární gesto“ podle principu „rozhoduje ten, kdo platí“. Israel Singer to musel cítit stejně, neboť se okamžitě po rozhodnutí soudu vydal do Německa, aby propagoval „separátní vyrovnání“, které by se týkalo pouze otrockých prací (a majetku). Jeho verbální útoky vůči „Slovanům“ přišly až po newarských rozsudcích.

Avšak ani jeho naděje se neměly splnit. Mel Weiss připomněl nějaké staré politické dluhy a přesvědčil americké senátory Charlese Schumera z New Yorku a Roberta Torricelliho z New Jersey, aby začali vyvíjet nátlak na vytvoření zákona, který by „případům holocaustu“ dal právní základ. Weiss také dal 400 000 dolarů na financování propagační kampaně ve velkých amerických denících a zveřejnil záznamy společností Ford, Bayer a Daimler z nacistické éry. Weiss získal „za ty dolary velkou publicitu, oni řvali a kvíleli, ale já jsem si říkal, čím víc je to bolí, tím dřív zaplatí“. Tato kampaň však měla také opačný účinek, protože mnohé podniky se stáhly a k „iniciativě“ se nepřipojily, neboť se obávaly zveřejnění a toho, že by tím „přiznaly vinu“, a zase ty, které se připojily, měly pocit, že jsou trestány za svou dobrou vůli. Na konci jednání byly v německých médiích zveřejněny nové informace se seznamy podniků, které se navzdory své nacistické minulosti nepřipojily. Hausfeld, jako vždy plný nápadů, se v říjnu–listopadu 1999 snažil zmobilizovat mezinárodní dělnické hnutí a legendární polskou Solidarność k další propagační kampani a politickému lobbování, ale s nepatrným výsledkem. Propagační kampaň přitáhla pozornost velkých amerických televizních sítí. Gentzův muž číslo jedna Lothar Ulsamer vzpomíná, jak jeho tým ve Stuttgartu „seděl ve 3 hodiny ráno u televizní obrazovky a díval se na zvláštní zprávu americké televize, ale k naší velké úlevě byla ta reportáž zpracována objektivně a spravedlivě“.

Zatímco se Weiss snažil po porážce u soudu vytvořit veřejný a politický tlak na společnosti, Burt Neuborne dělal vše, co bylo v jeho silách, aby rozhodnutí zvrátil. Ještě před plenární schůzí, která se měla konat 6. a 7. října ve Washingto-

Vyjednaváči USA a Německa Stuart Eizenstat (vlevo) a Otto Lambsdorff (vpravo) spolu s kancléřem Gerhardem Schröderem, prosinec 1999

nu, napsal Lambsdorffovi a Eizenstatovi, že to „požene až k Nejvyššímu soudu“. Také rozpoznal zřejmou slabinu v německé právní pozici: „mlčení smlouvy 2 + 4 [smlouvy předcházející opětovné sjednocení Německa v roce 1990 – pozn. red.] o otázce reparací“. Němci předstírali, že toto mlčení znamená, že reparace jsou už nadobro smeteny ze stolu. Přesvědčen o tom, že nikdo nemůže otrocky a nuceně nasazeným upřít jejich právo na reparace jenom tím, že poukáže na ticho kolem Londýnské dohody o dluzích, Neuborne cítil, že by bylo dobré požádat o oficiální vyjádření právníky americké vlády, jaké stanovisko zaujmají k této důležité otázce mezinárodního práva. Zdá se, že si v té chvíli nebyl vědom toho, že Ronald Bettauer a jeho kolegové z právního oddělení ministerstva zahraničí se této otázce již věnovali. Jejich analýza byla pro Němce zničující: Bettauer, který se zúčastnil jednání o smlouvě 2 + 4, byl hluboce přesvědčen, že reparace „nejsou smeteny ze stolu“. Mlčení kolem dohody prostě jenom znamenalo, že o reparacích se teprve bude jednat v budoucnosti.

Eizenstat se opět dostal do obtížné situace: místo toho, aby pomohl svým zatvzrelým německým spojencům, se Američané nyní museli vypořádat s problémy svých národních zájmů vyplývajících z druhé světové války. Měli Němce nechat, aby je dotlačili oklikou vedeným a možná i podvodným způsobem k tomu, aby se vzdali své dlouho udržované právní pozice? Měli dovolit práv-

níkům žalující strany, aby vtrhli na pole mezinárodních dohod? Celá debata o právní jistotě, která se táhla skoro celé jaro roku 2000, několik měsíců poté, co bylo v polovině prosince 1999 konečně odsouhlaseno 10 miliard marek, vyrůstala ze skutečnosti, že americká vláda nesdílela německou právní pozici. Washington nemínil prohlásit, že neexistují „žádné nároky“ vyplývající z holocaustu a druhé světové války ani podle německého („Wiedergutmachung“), ani mezinárodního práva (reparace). Eizenstat se ve své knize [česky: Nedokonalá spravedlnost. Uloupený majetek, nucená práce a nevyřízené účty druhé světové války, 2005] zmiňuje o Bettauerově memorandu, ale autor tohoto článku neměl možnost se s jeho obsahem seznámit. Počátkem roku 2001 Bettauer poznamenal: „Memorandum je tajné. Eizenstat jeho zveřejnění výslovně zakázal.“ Eizenstat však byl natolik chytrý, aby toto memorandum použil při svých rozhovorech s Lambsdorffem, a přiměl také Clintona, aby se o něm zmínil v telefonickém rozhovoru se Schröderem, který se uskutečnil počátkem října roku 1999. Hausfeld se přede mnou o memorandu zmínil někdy v polovině října. Uvažoval o tom, že se vydá za soudci do Newarku, aby je požádal o vyvíjení tlaku na americkou vládu (experti v právním oddělení vyslovili podobné zájmy), která by měla dát jasně najevo své stanovisko, pokud jde o smlouvu 2 + 4 a reparace – a tím otevřela možnost nového kola jednání o znovusjednocení Německa a samozřejmě o reparacích. To by umožnilo diskusi o právních i ekonomických základech Německa a o mezinárodním uspořádání.

Proto Neuborne objevil alespoň užitečný nástroj, jímž by částečně nahradil hrozbu, kterou představovaly původní žaloby ve věci otrocké práce. Právníci byli poněkud oslabeni, ale ani podniky nemohly považovat své vítězství v Newarku za stoprocentní triumf. Na všech zúčastněných již začínaly být znát známky vyčerpání a ochota ke kompromisům. Německá vláda stála nejen před nepříjemným úkolem najít v rozpočtu až 5 miliard marek a přimět neochotný soukromý sektor, aby přispěl dalšími 5 miliardami. Berlín se nyní také musel vyrovnat s hrozbou opravdové „mírové konference“, jež by vyřešila otázky, které zůstaly v Londýnské dohodě o dluzích otevřené celých 47 let. To byla noční můra všech německých vlád už od Adenauerových dob. Eizenstat ale ve skutečnosti nechtěl zacházet tak daleko. Použil to pouze jako nástroj nátlaku na Němce a našel pochopení u Lambsdorffa. Za pomoci další Clintonovy intervence po vysoce emocionálních až hašteřivých telefonátech z 10. a 11. prosince 1999 se strany nakonec dohodly na 10 miliardách. Avšak místo pocitu úlevy vyvolalo toto závěrečné kolo dohadování o konečné sumě vážné rozpory mezi zúčastněnými, a druzí právníci nyní vyrukovali na Hausfelda. Weiss ho nařkl, že pracuje pro „antisemity“ a zrazuje své vlastní lidi. Hausfeldovi byly tyto útoky nepochopitelné, a když jsem s ním v té době hovořil telefonicky, připadal mi spíš otrávený a zarmoucený.

Za hranici 10 miliard

Přestože od poloviny srpna 1999 Eizenstat bojoval o 10 miliard, nezapomínal ani na další klíčové otázky. Počátkem prosince 1999 zhustil své myšlenky do stručné studie pro rozhodující Clintonův telefonát s německým kancléřem, a ta se nějak dostala i k Hausfeldovi a Čechům. Pokud jde o právní jistotu, ve studii se píše, že americká vláda vydá prohlášení americkým soudům tak, že zaprotokoluje prohlášení o nárocích, že zamítnutí nároků vyplývajících z nacistické éry je v národním zájmu a že německá nadace představuje výlučný nástroj k uspokojení těchto nároků. Americká vláda také předpokládá, že fond pokryje veškeré potenciální nároky a žádné skupiny nevyloučí. Washington vstoupí do „exekutivní dohody“ s Německem, aby o těchto závazcích ujistil Berlín. Zástupci obětí dostanou „globální platby“, které rozdělí ve svých zemích podle svého. Americká vláda souhlasí s tím, že podnikne mimořádné kroky, jimiž by uspokojila potřeby německých firem. Němci budou na oplátku souhlasit s tím, že 10 miliard marek představuje pro německý fond přiměřenou sumu. Pokud by nedošlo k dohodě podle těchto předpokladů, vedlo by to k negativním reakcím veřejnosti jak států střední a východní Evropy, tak v USA. A navíc by se v USA musely očekávat sankce na místní i státní úrovni. Eizenstat a jeho experti Clintonovi také důrazně připomněli, aby odmítl vstoupit do bilaterální dohody s Německem o právní jistotě a také aby se nezavázal, že se bude snažit podporovat v Kongresu zákon, který by chránil německé firmy.

Po neobyčejně obtížných jednáních o celkové sumě zabral boj o rozdělení 10 miliard marek další tři měsíce urputného a ostrého manévrování. Toto kolo mělo nervózní a podrážděný začátek v důsledku jednostranného německého návrhu přidělit na odškodnění otrocké a nucené práce 7,7 miliardy marek. Veškerá literatura na toto téma prozatím většinou přehlížela příspěvek Hausfelda i Středoevropanů a Východoevropanů k vyřešení této otázky, jestliže ne celého vyjednávání. Skupina složená z Hausfelda, Mendelsohna a pěti delegací se při různých příležitostech mnohokrát sešla ve východní Evropě nebo v USA. Vždy existovalo pnutí mezi Čechy a Poláky na jedné straně a ruskou delegací, kterou vedl veterán sovětské diplomacie, Valentin Kopelcev, jenž se účastnil jednání 2 + 4. Moskva se původně pokusila získat platby za milióny svých válečných zajatců, kteří si od Němců hodně vytrpěli. Mezi všemi účastníky však hned od začátku v této otázce zavládla shoda, neboť mezinárodní právo platby této skupině nedovoluje. Otázka přišla na přetřes později ještě jednou, když bývalí „vojenští internovaní“ z Itálie neuspěli se svými žalobami, jimiž chtěli z německého fondu také něco získat. Když Češi a Poláci viděli, jak se Rusové snaží o interní dohodu o rozdělení fondů mezi sebou a stále se domáhají většího podílu, zača-

li cítit vůči bývalým sovětským okupantům zášť. Po schůzce středoevropských a východoevropských delegací, k níž došlo začátkem prosince v Praze, se ruská delegace rozhodla jít svou vlastní cestou. Zajistila si služby bývalého německého ministra Gerharta Bauma, člena Lamsdorffovy Svobodné demokratické strany (FDP). Přesto Moskva ve své snaze získat větší procento než to, na němž se delegace předtím v Praze dohodly, neuspěla. Tato „interní“ dohoda byla důležitým krokem a připravila půdu k celkovému rozdělení fondů. Sovětský svaz zacházel se svými navráťivšími se válečnými zajatci velmi zle. To zřejmě sehrálo svou roli v tom, že se Rusko rozpakovalo vystupovat v jednáních stejně agresivně jako polská delegace.

Zatímco se skupina kolem Hausfelda relativně snadno shodla na procentuálním podílu pro oběti otrocké a nucené práce, ukázalo se, že je téměř nemožné dojít k rozhodnutí, jak se má rozdělit oněch 10 miliard. Zde se muselo rozřešit několik vrstev protichůdných nároků. Zatímco německé firmy se ocitly pod tlakem ze všech stran, aby snížily svůj „Fond budoucnosti“ [fond Erinnerung und Zukunft – pozn. red.] z původní představy o padesátiprocentním podílu na 1 miliardu a poté na 700 miliónů marek, JCC velmi urputně bojovala o větší podíl „majetkových nároků“ a poměr 5 : 1 nebo možná 4 : 1 individuálních kompenzací otrockých pracovníků versus nuceně nasazených. Singer také dlouho trval na kontrole plateb židovským „žadatelům“ ve východní Evropě, čímž podporoval tradiční roli JCC (a WJRO) jako zástupce pro židovské nároky vyplývající z holocaustu. S přihlédnutím k jeho obviněním a ještě více k obviněním Mela Weisse, že Středoevropané a Východoevropané (zejména Poláci a Ukrajinci) jsou odedávna antisemité, vyvolaly požadavky JCC ve Varšavě hněv. Středoevropané a Východoevropané se také nechtěli smířit s tím, že by JCC měla mít monopol na „majetkové nároky“. Navzdory tomu, že česká delegace na protest odešla, však nemohli zdolat německou opozici vůči otevření této kategorie Nežidům: Berlín dokázal strávit stovky miliónů na „humanitární fond“ spravovaný JCC (podle precedentu, jímž byly první dohody, uzavřené ještě s Adenauerem), ale nechtěl připustit znovuotevření otázky reparací. Češi poskytli rozsáhlou dokumentaci, která dokládala, že i lidé pronásledovaní z politických důvodů utrpěli „hmotnou újmu“. Rodiny musely platit nejen za pohřeb svých popravených členů, ale i veškeré náklady spojené s perzekucí a samotnou popravou. Čeští vyjednavací předložili účet, pečlivě rozepsaný na jednotlivé položky, kde byla uvedena odměna popravčímu, náklady na „Kraftwagen“, jímž byl odsouzenec odvezen a posléze odvezeno jeho tělo, vytištění plakátu, kde byla zveřejněna zpráva o popravě, a další „služby“. Celková suma přesahovala 1 000 říšských marek, což tehdy bylo mnoho peněz. Na předloženém dokladu je rukou připsaná poznámka, že vdova žádá, aby mohla sumu splácet postupně.

BEG připouštěl nároky za „politické pronásledování“, a proto nebylo lehké je zamítnout, ale nakonec se je vzhledem k neústupnosti Berlína nepodařilo prosadit. Středoevropané a Východoevropané se rozhodli pro dělení mezi „otrockou a nucenou práci“ a vším ostatním v poměru 9 : 1, zatímco JCC požadovala 75 % za „otrocké práce“ včetně 2,5 miliardy za (židovské) otrocké práce plus zbývajících 25 % za majetek včetně pojištění. V jednom okamžiku Singer požadoval 1,5 miliardy marek, které by skončily z valné části pod kontrolou JCC a nikoli v rukou jednotlivců, kteří se toho dožili. Singer se bil jako lev, aby své cíle prosadil, a během konference o „vzdělávání o holocaustu“ počátkem roku 2000 ve Stockholmu se sešel s německým kancléřem.

V téže době museli Lambsdorff a němečtí členové parlamentu bojovat s návrhy zákona o nadaci, které vypracovalo ministerstvo financí a které kolidovaly s dohodami, jež Lambsdorff vyjednal. Otto Löffler se snažil znovu zavést pravidla, která byla založena na BEG, jako například aby se braly v úvahu dřívější platby, které žadatelé již obdrželi. Společně s Weissem, který nyní byl již v otevřeném válečném stavu se svým bývalým spojencem Hausfeldem, měla většina amerických právníků tendenci sympatizovat se stanoviskem JCC, ačkoliv Robert Swift byl zděšen představou, že těžce vybojované miliardy by se měly dát JCC na jejich verzi „fondu budoucnosti“. Lambsdorff a Eizenstat se potom rozhodli, že se musí najít nějaký kompromisní model, a vyslali Bindenagela a Geiera na ještě jednu cestu do východní Evropy, kde měli prosazovat jejich model, jenž se nakonec osvědčil. Po mnoho týdnů to však vypadalo, že zejména Poláci nejsou daleko od úplného ukončení rozhovorů. Když totiž viděli obrovský nepoměr mezi německým „Wiedergutmachung“ a německými platbami obětem nacismu v jejich zemi, cítili nad tou nespravedlností velké rozhořčení. Češi tak daleko zajít nechtěli. Jak mi Hradilek tehdy řekl, Praha se nedomnívala, že Česká republika si může dovolit riskovat zhoršení dobrých vztahů s Německem kvůli „otázkám minulosti“. Ale současně byl vývojem hluboce konsternován: „Co jsme měli dělat? My jsme národ sedláků a nikdy jsme neútočili jako jezdcí s kopími“ – to byla narážka na polskou jízdu, která na začátku války zaútočila na německé tanky.

Nakonec – po tajných postranních jednáních a pokořující kapitulaci Eizenstata před Singerem (dodatečných 260 miliónů marek pro Židy nasazené na nucené práce) – zvítězil kompromis, o který usilovali Eizenstat s Lambsdorffem. Česko-německý fond budoucnosti obdržel 423 miliónů marek na platby za otrocké a nucené práce. Ještě celou řadu měsíců mělo trvat dořešení otázek pojistného, ale ty nejsou předmětem tohoto pojednání. Totéž platí pro jemnější detaily hledání správné formulace „právní jistoty“. Bylo by však na místě poznamenat, že věčná otázka reparací, která tu a tam během jednání vyplouvala na povrch, byla

pevně propojena s hledáním „právní jistoty“. Když Češi strávili, že jejich požadavky na otevření „majetkového“ prvku fondu byly odmítnuty, pokračovali v tajných rozhovorech s Bettauerem a jeho oddělením. Ten také uvedl ve známost jejich pochybnosti o německém úsilí o „mírovou smlouvu uzavřenou potají“ už v říjnu 1999. V dramatickém závěru, přinejmenším pro svět diplomacie, několik dní před ukončením jednání, Šitler zařídil výměnu dopisů mezi Billem Clintonem a Václavem Havlem. Němci o tom tehdy neměli vůbec tušení, jak vyplynulo na začátku července 2000 z rozhovoru s jedním německým diplomatem. Berlín zareagoval znechuceně, ale na stažení prezidentských dopisů nenaléhal. Ve své exekutivní smlouvě s německou vládou o „nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost“ v článku 3, paragrafu 2 a 3 USA ujistily Berlín, že smlouva ponechá rozhodnutí a dohody řešící následky druhé světové války a nacionálního socialismu „nedotčené“. Washington také prohlásil: „Spojené státy nebudou uplatňovat vůči Německu nároky na reparace.“ Jak se ukázalo, paragraf 2 se vztahoval k zárukám, které Clinton Havlovi poskytl při výměně dopisů:

„...Vláda Spojených států potvrzuje, že jednostranná rozhodnutí stejně jako bilaterální a multilaterální smlouvy, dohody a deklarace, jejichž účelem bylo zabývat se důsledky nacistické éry a druhé světové války včetně otázek reparací a jakékoli otázky týkající se opatření vůči německému majetku v bývalém Československu, nebudou mít vliv na znění nebo existující interpretaci navrhovanou mezinárodní smlouvou nevyžadující ratifikaci Senátem mezi vládou Spojených států a vládou Spolkové republiky Německa nebo navrhovaným německým zákonem o nadaci. Spojené státy dále potvrzují, že navrhovaná mezinárodní smlouva nevyžadující ratifikaci Senátem a německý zákon o nadaci nemají ovlivnit jakoukoli otázku, která by mohla být ošetřena takovými rozhodnutími, smlouvami, dohodami a deklaracemi. Tato rozhodnutí, smlouvy, dohody a deklarace jsou historická fakta a Spojené státy si nepřejí je zpochybňovat...“

Pohled zpět a výhled do budoucnosti

Tato práce se pokusila zaměřit pozornost na roli české delegace a její cíle při jednáních. Mnoho aspektů rozhovorů musíme pominout, neboť z tohoto rámce vybočují. Žiji ve Spojených státech, a proto je pro mne nesnadné posoudit dlouhodobý účinek jednání na českou veřejnost. Jelikož se zdá, že v důsledku války v Iráku vzrůstají ve východní Evropě protiamerické nálady, mohlo by být na místě připomenout, že to byla podpora Clintonovy administrativy, která rozhodla o úspěšném zakončení jednání. Z historického pohledu je však ještě důležitější zdůraznit, že židovští právníci jako Hausfeld a Mendelsohn a přeživší Židé jako Kolmer a Stránský projevili solidaritu vůči nuceně pracovní nasazeným Nežidům. To bylo totiž přímým popřením vžitě představy o lakotném a sobeckém Židovi.

Pro autora těchto řádků, který byl blízkým, byť pochopitelně nikoli všudypřítomným pozorovatelem, znamenalo seznámení s českou delegací a jejím geniálním, temperamentním americkým právníkem Michaellem Hausfeldem jedinečnou příležitost stát se svědkem jednání historického významu. Jakožto Němci, který se narodil a vyrůstal poblíž Rýna, daleko od železné opony, mi tito vyjednavací dali šanci pochopit, co kdysi Evropa byla a čím by se měla opět stát: místem blízkých a sdílených kultur, odlišujících se jen hrdostí na dějiny svého národa a jeho úspěchy. Jakožto reportéra mě přitahovalo sledování tahů a protitahů jednotlivých účastníků. Avšak za veškerým tím složitým manévrováním o moc a výhody spočíval skutečný význam těchto jednání v hlubších motivech hráčů – v motivech, které oni sami někdy nedokázali uchopit, neboť ležely mimo sféru racionálního myšlení. Jednání o otrockých a nucených pracích v letech 1998–2001 se brzy proměnilo v emocionální otázku cti a důstojnosti, v úsilí prozkoumat hlubiny duše národa i společenství, která byla těžce raněna nacistickým Německem. To bylo do jisté míry ztíženo skutečností, že jejich partneři z německé strany prožívali současně něco podobného, byť velmi odlišného, neboť v roce 2000 se začala ozývat otázka: „A co naše rodina za války?“ Ačkoli jednání nebyla co do materiálních a právních výsledků zdaleka uspokojivá – požadavky sudetských Němců dosud stojí proti českému přesvědčení o oprávněnosti poválečných „prezidentských dekretů“ a českým nárokům na reparace od Německa –, byla historickou nutností. Při veškeré urputnosti a (občas) zdánlivé nekonečnosti tyto rozhovory pomohly přeživším Čechům, jejich mladým kolegům a široké veřejnosti, aby se „propracovali“ svou strastiplnou minulostí a konečně předložili potomkům pachatelů požadavky na spravedlnost a uznání. Tento proces nemohl uzavřít kapitolu jejich minulosti a nevymazal vzpomínku na „Mnichov“, ale přeživším poskytl duchovní a – což bylo neméně významné – také skutečnou, materiální pomoc; česká veřejnost pak získala pocit znovunabyté důstojnosti. Trvalým ziskem českých vyjednavců i jejich spojenců zůstává fakt, že si tento významný výsledek uvědomili.

(z angličtiny přeložila Vlasta Hesounová)

Andreas Mink / narodil se v jihozápadním Německu v roce 1958. Studoval historii a německou literaturu v Tübingenu a v Hamburku. Po studiích pracoval v rozhlasu a televizi a v roce 1996 se spolu se svou americkou manželkou a dcerou přestěhoval do USA. V roce 1997 jej angažoval časopis *Aufbau*, založený německými židovskými emigranty v roce 1934. Andreas Mink se stal jedním z prvních německy píšících reportérů, kteří sledovali jednání o otrockých a nucených pracích. Kromě *Aufbau* spolupracuje s listy *Neue Zürcher Zeitung* a *Rheinischer Merkur*, do nichž přispívá články o politice, ekonomice a kultuře.

**II. PLATBY OBĚTEM
OTROCKÉ A NUCENÉ PRÁCE
V ČESKÉ REPUBLICĚ**

Poslání a úkoly Česko-německého fondu budoucnosti

Česko-německý fond budoucnosti (ČNFB) byl ustanoven na základě Česko-německé deklarace z 21. ledna 1997. Jmění v celkové výši 165 miliónů DEM do něj vložily oba zúčastněné státy. Tyto prostředky měly být v souladu s článkem 2 Statutu ČNFB využity „k financování projektů společného zájmu České republiky a Spolkové republiky Německo“, zejména pak aktivit zaměřených na:

- setkávání mládeže;
- péči o staré lidi;
- výstavbu a provoz sanatorií;
- péči o stavební památky a hroby a jejich obnovu;
- podporu menšin;
- partnerské projekty;
- česko-německá diskusní fóra;
- společné vědecké a ekologické projekty;
- jazykovou výuku;
- přeshraniční spolupráci.

V článku 2.2 bylo dále stanoveno, že „většina prostředků Fondu bude využita na projekty sloužící ku prospěchu obětem nacionálně socialistického násilí“. V návaznosti na to schválila správní rada ČNFB v roce 1998 projekt „humanitární pomoci pro oběti nacionálně socialistického násilí“ neboli sociální projekt. Jeho nositelem se stala tzv. koordinační komise, tvořená zástupci Českého svazu bojovníků za svobodu a Federace židovských obcí v ČR. Adresáty projektu byly oběti nejtvrďší nacistické perzekuce: bývalí vězni a lidé, kteří se museli skrývat před rasovou perzekucí. Mezi tyto osoby bylo v průběhu následujících deseti let rozděleno celkem 90 miliónů DEM (cca 45 miliónů EUR).

Vznik a struktura Kanceláře pro oběti nacismu

Před nové a nečekané úkoly byl ČNFB postaven v roce 2000. V souvislosti s ukončením mezinárodních jednání o otázkách odškodnění obětí nacismu vyslovila vláda České republiky 12. července 2000 souhlas s návrhem ministerstva zahraničních věcí, aby realizoval platby ve prospěch obětí otrocké a nucené práce s trvalým bydlištěm v České republice. ČNFB se tak stal jednou ze sedmi partnerských organizací německé nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost, která vznikla spolkovým zákonem z 2. srpna 2000 (BGBl. I, S. 1263). Spol-

ková vláda a německý průmysl vložily do nadace celkem 10 miliard DEM, přičemž 423 miliónů DEM (cca 216 miliónů EUR) z této částky bylo vyčleněno pro oběti v České republice.

Obdobné řešení vzápětí zvolila také Republika Rakousko. Vznikl zde fond Smíření, mír a spolupráce (dále Fond smíření), jehož partnerem na české straně se stala Česká rada pro oběti nacismu (ČRON). Pro české oběti nucené práce na území dnešního Rakouska bylo ve Fondu smíření vyčleněno 501 miliónů ATS (cca 36 miliónů EUR). Tyto peníze měly být prostřednictvím ČRON vyplaceny formou jednorázového finančního příspěvku. Technickým zpracováním žádostí adresovaných české partnerské organizaci byl na základě smlouvy s ČRON pověřen ČNFB. Nemusela tak vzniknout dvě místa pro zpracování obdobného typu žádostí, což velmi zjednodušilo situaci žadatelům o odškodnění, a nadto bylo možné efektivně využít jednotný databázový systém i zkušenosti pracovníků.

Jako odpověď na tyto výzvy zřídil ČNFB v květnu 2000 samostatné pracoviště: Kancelář pro oběti nacismu (dále Kancelář), která měla zajistit, aby prostředky vyhrazené pro českou partnerskou organizaci ve Spolkové nadaci i ve Fondu smíření co nejdříve našly své adresáty. Koordinaci činností Kanceláře, komunikaci s vedením Spolkové nadace a ostatních partnerských organizací zajišťoval tzv. pracovní výbor, v němž zasedal koordinátor MZV ČR pro otázky odškodnění Jiří Šitler a poté Jan Sechter, a oba ředitelé ČNFB, Herbert Werner spolu s Tomášem Kafkou, jehož nástupcem se později stal Tomáš Jelínek. V čele Kanceláře stála její vedoucí Darina Sedláčková. Konkrétní úkoly spojené s výplatami plnila tato oddělení:

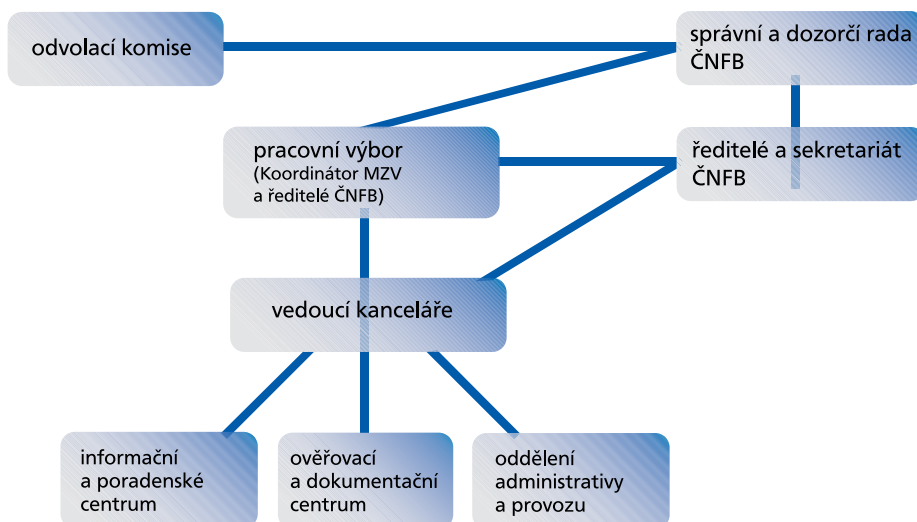
- Informační a poradenské centrum (IPC) mělo pod vedením Evy Kinštové na starosti komunikaci s žadateli i širší veřejností: vyřizovalo korespondenci, poskytovalo telefonické poradenství, zajišťovalo osobní příjem žadatelů v sídle Kanceláře i výjezdy za imobilními klienty. Pracovníci IPC pomáhali žadatelům s vyplňováním formulářů, radili jim při dohledávání chybějících dokladů, prováděli bezplatné ověřování podpisů či kopií dokladů, v případě úmrtí žadatele vedli jednání s oprávněnými právními nástupci.
- Ověřovací a dokumentační centrum (ODC) se pod vedením Tomáše Jelínka a přechodně též Šárky Jarské a Radka Lungy, a od roku 2005 Jany Havlíkové, zabývalo především vlastním zpracováním a posouzením žádostí. Jménem žadatelů dohledávalo doklady v tuzemských i zahraničních archívech a jiných institucích, spravovalo archiv Kanceláře, poskytovalo administrativní zázemí pro činnost dvou odvolacích komisí (viz níže) a jednalo s kontrolním týmem Spolkové nadace a Fondu smíření. V neposlední řadě

plnilo také některé rešeršní a badatelské úkoly, zejména v souvislosti s jednáními o „jiných vězeňských zařízeních“, „otevřací doložce“ a „jiných osobních újmách“ (viz níže).

- Oddělení administrativy a provozu (OAP) vedené Olgou Maurerovou odpovídalo za provozní záležitosti, dále za vedení personální a mzdové agendy, spolupráci s externí účetní firmou a evidenci došlé a odeslané pošty.
- Veškerá právní, účetní a finanční agenda pak podléhala přímé supervizi vedoucí Kanceláře. Otázky spojené s interpretací a aplikací německého a rakouského zákona, zvláště pak problematika právních nástupců a osob, které z důvodu stáří nebo nemoci nebyly fyzicky či psychicky způsobilé splnit všechny podmínky pro poskytnutí platby, spadaly do kompetence advokáta Martina Thiela. Účetní operace související s přípravou a realizací jednotlivých výplatních seznamů (tranží) i výplatami jako takovými, komunikací s bankami a finančními experty Spolkové nadace, Fondu smíření a jejich partnerských organizací zajišťovali odborní pracovníci, jejichž koordinací a metodickým vedením byl pověřen Daniel Masař.

ČESKONĚMECKÝ FOND BUDOUCNOSTI

Kancelář pro oběti nacismu ČNFB

Průběh informační kampaně

Podle § 10, odst. 2 spolkového zákona o zřízení nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost byly Spolková nadace a její partnerské organizace odpovědné za to, aby platby umožněné nadačním zákonem vešly přiměřeným způsobem ve známost veřejnosti. Tato povinnost byla zakotvena také v § 3 partnerské smlouvy, uzavřené 25. ledna 2001 mezi nadací a ČNFB.

Již na jaře 2000, kdy ČNFB vedl předběžná jednání se Svazem nuceně nasazených (SNN) a Svazem osvobozených politických vězňů a pozůstalých (SOPVP) o převzetí jejich databází a relevantních dokumentů, došlo k dohodě o budoucí součinnosti při informování členských základen prostřednictvím sekretariátů a okresních organizací svazů jakož i interních svazových periodik, jako byl Informační zpravodaj SNN nebo Apel, vydávaný SOPVP. Tato spolupráce byla následně upravena i smluvně. Obdobné smlouvy o spolupráci uzavřel ČNFB v průběhu roku 2001 s Muzeem romské kultury v Brně, Kongresem Poláků v ČR a obecně prospěšnou společností Člověk v tísni. Specifická smlouva byla uzavřena s Českou radou pro oběti nacismu: na jejím základě převzala Kancelář pro oběti nacismu ČNFB veškeré administrativní činnosti související se zpracováním žádostí o platbu z prostředků rakouského Fondu smíření včetně poskytování informačního a poradenského servisu žadatelům.

Po ukončení mezinárodních jednání, ale ještě před vlastním vznikem Spolkové nadace došlo v červenci 2000 k otevření informačního a poradenského centra, které bylo zřízeno jako součást Kanceláře, na adrese Legerova 22, Praha 2. Potenciální žadatelé byli s předstihem informováni o podmínkách, za nichž bylo možné požádat o platbu z prostředků Spolkové nadace, resp. Fondu smíření. Veškeré informace o obou výplatních programech stejně jako všechny relevantní právní dokumenty a oficiální formuláře žádostí byly ihned po jejich schválení, respektive poté, co nabyly právní účinnosti, zpřístupněny na webových stránkách ČNFB.

První registrační lhůta pro podání žádosti (do 11. dubna 2001)

V návaznosti na formální vznik Nadace a schválení jednotného formuláře žádosti, shodného pro všechny partnerské organizace, byl na podzim 2000 všem bývalým nuceně nasazeným, vězněným či jinak pronásledovaným osobám, jejichž osobní údaje ČNFB získal od SNN, SOPVP, Muzea romské kultury a Kongresu Poláků v ČR, zaslán dopis spolu s informačním letákem a oficiálním formulářem žádosti o platbu z prostředků Spolkové nadace, resp. Fondu smíření. Celkem bylo takto osloveno a k podání žádosti vyzváno téměř 55 000 bývalých obětí nacionálního socialismu. Formuláře žádostí a informační letáky dal ČNFB k dispozici i sekretariátům SNN, SOPVP a Českého svazu bojovníků za svobodu (ČSBS).

Vedle opatření směřujících přímo k bývalým obětem nacistického bezprá-
ví měl ČNFB povinnost, v souladu s bodem 3 §3 partnerské smlouvy, „usilovat
o to, aby oslovil další osoby nad rámec těch, které jsou již známy“. K naplnění
tohoto cíle byla navázána úzká spolupráce s okresními úřady (referáty sociálních
věcí všech okresních úřadů v ČR obdržely již v prosinci 2000 veškeré informační
materiály a formuláře žádostí) a byla stanovena strategie vedení veřejné infor-
mační kampaně. Cílem bylo oslovit co největší okruh potenciálních žadatelů.
Veřejná informační kampaň byla též podpořena tiskovou konferencí zvláštního
zmocněnce vlády ČR pro otázky odškodnění Jiřího Šitlera a představitelů svazů
obětí, která se uskutečnila 15. února 2001. Značná pozornost byla věnována
uplatnění tzv. otevírací doložky, jež významně rozšířila okruh osob, které mohly
prostřednictvím ČNFB požádat o platbu z prostředků Spolkové nadace. S ohle-
dem na skutečnost, že velká část těchto osob nebyla do té doby nikde registro-
vána, musela být kampaň pojata velmi široce a využívat množství informačních
zdrojů: tisk, rozhlas, televizi, informační plakáty na veřejně přístupných místech
apod.

Od zahájení veřejné informační kampaně v polovině prosince 2000 do
11. dubna 2001 (k tomuto dni měla být původně ukončena osmiměsíční regis-
trační lhůta pro podání žádostí o platbu z prostředků Spolkové nadace) bylo
vyrobena přibližně 1 300 000 informačních letáků a formulářů žádostí, z toho
bylo téměř 700 000 vloženo jako příloha do regionálních deníků Bohemia (dení-
ky vycházející v každém tehdejší okresním městě a Večerník Praha) a Moravia
(Rovnost a Svoboda), do deníků Zemské noviny, Slovo, Den a do celostátního
deníku Právo. V Právu našli čtenáři spolu s formulářem žádosti o platbu z titulu
otrockých, resp. nucených prací či jiného nacistického bezprá-
ví také formu-
lář žádosti o platbu za jiné osobní újmy. Informace o platbách spolu s výzvami
k podání žádosti se objevily formou inzerce rovněž v deníku Metro a týdeníku
Respekt. V období od 1. 2. do 30. 3. 2001 byly v prostorách 1 190 zdravotnických
zařízení a 6 800 pošt v celé České republice vyvěšeny velkoformátové plakáty
informující o možnostech požádat do 11. 4. 2001 o platbu z prostředků Spolko-
vé nadace. Po uvedené dobu zde bylo k volnému odběru 220 000 informač-
ních letáků, jejichž součástí byl odpovědní kupón. Jeho vyplněním a odesláním
na adresu Kanceláře se žadatel neformálně zaregistroval, přičemž oficiální for-
mulář žádosti mohl dodat později.

Vedle již zmiňovaných okresních úřadů byly od prosince 2000 k dispozici
formuláře žádostí a informační letáky v prostorách dalších veřejných institucí,
s nimiž ČNFB při vedení informační kampaně úzce spolupracoval. Byly to zejmé-
na Senát ČR (oddělení pro styk s veřejností, regionální kanceláře senátorů,
webové stránky Senátu), Ministerstvo obrany ČR, Magistrát hlavního města

Prahy (informační kancelář na Mariánském nám.), Kancelář prezidenta republiky a magistráty statutárních měst ČR. Ve snaze zajistit informovanost osob trvale či dočasně umístěných v domech s pečovatelskou službou, léčebnách dlouhodobě nemocných, domovech důchodců nebo hospicích obdrželo na 755 takových zařízení v průběhu března 2001 dopis s podrobnými informacemi o probíhajícím programu plateb.

První prodloužení registrační lhůty (do 11. srpna 2001)

Vzhledem k neutuchajícímu přílivu nových žádostí a ve snaze umožnit všem potenciálním žadatelům podání žádosti rozhodl ČNFB o prodloužení registrační lhůty o čtyři měsíce, tedy do 11. srpna 2001. Informační kampaň se následně zaměřila – neohledně na základní sdělení typu kdo, za co a za jakých podmínek může žádat – především na upozorňování na prodloužení registrační lhůty. Za tímto účelem byla přijata řada opatření. V jarních měsících roku 2001 bylo například v prostorách Českých drah umístěno k volnému odběru 320 000 letáčků s aktuálními informacemi o délce registrační lhůty (celkem 508 míst v celé ČR), ve zdravotnických zařízeních a na poštách byly opakovaně vyvěšeny velkoplošné plakáty obsahující upozornění na prodloužení registrační lhůty. V prostorách pošt bylo nadto k dispozici na čtvrt miliónu informačních letáčků obsahujících odpovědní kupón pro předběžnou registraci žadatelů. Další plakáty od poloviny dubna do konce června 2001 poskytovaly informace na vybraných autobusových zastávkách veřejné dopravy v hlavním městě a na mezinárodním autobusovém nádraží Praha-Florenc. Pamatováno bylo i na občany, kteří pro dočasné či trvalé nemoci nebo omezení nemohli opustit svá obydlí a jimž hlavní, a často i jediný kontakt s okolím zprostředkovávala televize nebo rozhlas. Rozhlasoví posluchači mohli získat informace o platbách prostřednictvím šotů vysílaných na frekvenci ČR 1 Radiožurnál a na frekvenci ČR 2 Rádio Praha, zatímco pro televizní diváky byly určeny upoutávky vysílané v programu ČT 1 v nejméně frekventovanějších časech. Nadto měli posluchači opakovaně příležitost během nejrůznějších rozhlasových relací volat do studia své dotazy, na něž jim v přímém vysílání odpovídali pracovníci Kanceláře.

Kancelář během kampaně využívala i méně tradiční postupy, jako bylo například umístění stánku s informačními letáky a formuláři žádostí na festivalu dokumentárních filmů Jeden svět, konkrétně u příležitosti promítání filmu britského režiséra Luka Hollanda Byl jsem otrokem, který pojednával o Rudy Kennedym, bývalém vězni koncentračního tábora Osvětim-Březinka. Po projekci následovala beseda autora s diváky, při které došlo i na dotazy týkající se probíhajícího projektu plateb obětem otrocké a nucené práce.

V letních měsících roku 2001, v období vrcholící informační kampaně, byla

v dvoraně hlavní pošty v Jindřišské ulici v Praze instalována tematická výstava, jejíž součástí byl rovněž stánek s informačními materiály a žádostmi.

Potenciální žadatelé byli o prodloužení registrační lhůty a o tzv. otevírací doložce opakovaně informováni prostřednictvím časopisů vydávaných organizacemi a svazy zastupujícími zájmy obětí nacismu v ČR: Informační zpravodaj SNN, časopis Apel, noviny Národní osvobození a tiskoviny Kruhu občanů vyhnaných v roce 1938 z pohraničí.

Druhé prodloužení registrační lhůty (do 31. prosince 2001)

Výsledkem intenzivní informační kampaně, probíhající v období od vzniku Kanceláře do 11. srpna 2001, byl značný nárůst počtu přihlášených osob, takže další prodloužení registrační lhůty, vyplývající z první novely spolkového zákona, již nemělo na počet přihlášených osob významný dopad. Přesto byla v souladu s pokyny Spolkové nadace učiněna řada dodatečných informačních opatření, neboť novela nepřinesla pouhé prodloužení registrační lhůty do 31. prosince 2001, nýbrž zavedla i řadu nových povinných lhůt, s nimiž bylo potřeba seznámit veřejnost. Novela stanovila šestiměsíční lhůtu pro oznámení úmrtí původního žadatele. Definovala rovněž tzv. zvláštní lhůty, tedy tříměsíční lhůtu pro dodání oficiálního formuláře žádosti (pro splnění registrační povinnosti stačil neformální projev vůle, např. formou dopisu), šestiměsíční lhůtu pro doplnění chybějících dokladů a tříměsíční lhůtu pro odvolání proti rozhodnutí.

V druhé polovině roku 2001 byly za tím účelem opakovaně publikovány tzv. zvláštní lhůty a lhůta pro oprávněné právní nástupce v regionálních denících Bohemia a Moravia, v pražském deníku Metro, v celostátních denících Mladá fronta Dnes a Právo a v týdeníku Respekt. V souladu s bodem 2 odstavce 3 partnerské smlouvy byl v listopadu 2001 zveřejněn úplný text konečné verze tzv. otevírací doložky, a to i v regionálním tisku polské menšiny žijící na severní Moravě a ve Slezsku.

Zcela samostatnou kapitolou kampaně byla opatření směřující k informování romské menšiny. Ve snaze zabránit vyloučení tohoto etnika z programu plateb z důvodu jeho nedostatečné informovanosti navázal ČNFB spolupráci se společností Člověk v tísni, jejíž sociální pracovníci vykonávali na základě metodických pokynů ČNFB terénní informační činnost mezi romskou populací. Dalším informačním zdrojem bylo rozhlasové vysílání v romštině a v romštině tištěná periodika. Výsledkem tohoto postupu byla registrace mnoha set romských žadatelů, kteří splňovali kritéria tzv. otevírací doložky.

Kromě komunikace se širokou veřejností a zástupci svazů obětí uspořádal ČNFB v průběhu roku 2001 dvě tiskové konference. Na společné tiskové konferenci ČNFB a Ministerstva zahraničních věcí ČR dne 19. června 2001 bylo ozná-

meno zahájení výplat z prostředků Spolkové nadace. Další setkání s novináři proběhlo krátce po přijetí první novely spolkového zákona o zřízení nadace. Tématem setkání byl jak průběh výplat v ČR, tak změny vyplývající z uvedené novely.

Pokračování informační kampaně po ukončení registrační lhůty (do 25. srpna 2004)

Uplynutím registrační lhůty informační povinnost ČNFB neskončila, pouze se změnil obsah sdělovaných skutečností. Nadále probíhalo publikování informací vyplývajících z první novely spolkového zákona, tedy připomínání oznamovací povinnosti oprávněným právním nástupcům a zvláštních lhůt pro dodání oficiálního formuláře žádosti, doplnění dokladů a lhůty pro odvolání. V listopadu 2002 proběhlo stěhování Kanceláře z Legerovy ulice do Paláce YMCA v Praze 1, na což byla veřejnost v předstihu upozorněna prostřednictvím inzerce v celostátním i regionálním tisku.

Komunikace s veřejností se neomezovala na pouhá sdělení prostřednictvím tisku. Dne 21. května 2002 se uskutečnila tisková konference, během níž ČNFB informoval o průběhu výplat a především oznámil zahájení výplat oprávněným právním nástupcům. Další významné datum, které bylo nutno zveřejnit, se vztahovalo k ukončení zpracování všech žádostí o platbu z prostředků Spolkové nadace, jež bylo podmínkou pro přechod ke druhé splátce. V případě ČNFB bylo stanoveno na 28. únor 2003. Tímto dnem zanikly tzv. zvláštní lhůty pro dodání chybějících formulářů žádostí a dokladů. V platnosti nadále zůstala tříměsíční odvolací lhůta a tříměsíční oznamovací povinnost pro právní nástupce. K těmto lhůtám proběhla počátkem roku 2003 řada sdělení v celostátním i regionálním tisku. V průběhu jara a léta a poté opět na podzim byly opakovaně zveřejňovány v celostátním a regionálním tisku lhůty, které zůstaly po 28. únoru 2003 v platnosti, neboť zájmem ČNFB bylo, aby nikomu z potenciálních příjemců dávky nezaklil nárok jen proto, že nebyl včas informován o svých povinnostech.

V červnu 2003 zahájil ČNFB jako první z partnerských organizací výplaty druhé splátky. Nejprve byla vyplacena žadatelům s přiznanou kategorií A, tedy obětím otročké práce. K tomuto významnému posunu v průběhu výplat uspořádal ČNFB společně s MZV ČR dne 11. července 2003 tiskovou konferenci a vydal tiskové prohlášení. Tak jako v předchozích letech i po celý rok 2004 ČNFB publikoval oznámení v tisku (dle oznamovací povinnosti pro oprávněné právní nástupce a zvláštní lhůty) a připravil také informační panel o průběhu odškodňování v České republice, který se stal součástí výstavy *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech druhé světové války* (viz níže).

Třetí novela spolkového zákona

Dalším důležitým mezníkem v informační činnosti ČNFB se stal 25. srpen 2004, kdy vstoupila v platnost třetí novela spolkového zákona. Tato novela přinesla změnu zákona s ohledem na ukončení plateb v roce 2006 – zavedla tzv. propadní termín. Konkrétně to znamenalo, že tímto dnem budou ukončeny všechny zvláštní lhůty a uplyne poslední možnost výplaty z nadačních prostředků. Veškeré platby, které k tomuto datu nemohly být vyplaceny oprávněným příjemcům nebo jejich právním nástupcům, propadají. K této zásadní změně nadačního zákona provedl ČNFB řadu informačních opatření a v jarních a podzimních měsících roku informoval veřejnost prostřednictvím celostátního i regionálního tisku.

Na tiskové konferenci dne 31. května 2005, v době oslav šedesáti let od ukončení druhé světové války, ČNFB oznámil ukončení tzv. regulérních výplat z prostředků Spolkové nadace. Konkrétně to znamenalo, že ČNFB postoupil do výplatního systému všechny přiznané platby v kategoriích A, B a C německého zákona. Po tomto datu samozřejmě dále probíhaly výplaty oprávněným právním nástupcům a opakované výplaty osobám, které z nejrůznějších důvodů platbu nepřevzaly. ČNFB na tiskové konferenci pozval veřejnost na putovní výstavu *Totálně nasazení. Nucená práce pro Třetí říši. 60 let poté*. Při vernisáži pražské expozice 1. června 2005 v Muzeu hlavního města Prahy, jakož i při vernisážích v dalších městech, která výstavu v letech 2005 až 2007 hostila, poskytovali pracovníci Kanceláře veškeré informace jak k samotnému obsahu výstavy, tak k programu odškodnění obětí nacismu.

Vzhledem ke skutečnosti, že aplikací propadní lhůty s definitivní platností zanikla možnost převzetí platby, uskutečnil ČNFB v jarních měsících roku 2006 kromě standardní informační kampaně v celostátním a regionálním tisku také některá doprovodná opatření. Všechny krajské úřady byly písemně informovány a požádány o postoupení informací o propadní lhůtě obecním úřadům. Dále bylo zasláno více než 700 dopisů ředitelům či sociálním pracovníkům penzionů/domovů pro seniory, domů s pečovatelskou službou, léčeben dlouhodobě nemocných, hospiců apod., obsahujících prosbu, aby informace o propadní lhůtě byly zprostředkovány klientům těchto zařízení.

Svou důslednou informační činností ČNFB dosáhl toho, že naprosté většině osob, jimž byly přiznány platby, mohly být tyto platby včas doručeny.

Podmínky pro poskytnutí platby a jejich aplikace při zpracování žádostí

Na základě spolupráce se svazy a organizacemi zastupujícími zájmy obětí a zásluhou informační kampaně se na ČNFB obrátilo 110 624 žadatelů v rámci německého odškodňovacího programu (včetně 3 175 žadatelů o platbu z titulu „jiných osobních újem“) a 11 798 žadatelů v rámci programu rakouského. Zpracování první z uvedených skupin žádostí se řídilo především partnerskou smlouvou mezi ČNFB a nadací Připomínka, odpovědnost a budoucnost z 25. ledna 2001 (viz přílohu 4), která vycházela ze spolkového zákona o zřízení nadace z 2. srpna 2000. V případě odškodnění z Rakouska upravovala právní vztahy smlouva o spolupráci mezi Fondem smíření a jeho českou partnerskou organizací (Českou radou pro oběti nacismu) z 12. 1. 2001, jež navazovala na zákon o Fondu smíření z 8. srpna 2000. Předpisy a směrnice pro řešení dílčích otázek spojených s procesem odškodnění průběžně vydávalo kuratorium Spolkové nadace, respektive Fondu smíření. Na základě těchto právních norem a směrnic vytvořilo ověřovací a dokumentační centrum Kanceláře „Metodiku posuzování žádostí o platbu z nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost a Fondu smíření“, která sloužila jako interní pomůcka při posuzování žádostí v obou odškodňovacích programech.

Ověřování a vyřizování žádostí sestávalo z několika kroků. Nejprve bylo nutno posoudit, zda byla splněna všechna formální kritéria platby, dále to, zda deklarované újmy odpovídají definicím příslušných zákonů, a konečně jestli jsou tyto újmy dostatečně doloženy. Pouze v případě splnění všech těchto podmínek byla Kancelář oprávněna zařadit žádost na výplatní seznam (do takzvané tranže). Každý z pravidelně sestavovaných seznamů byl nejprve předložen ke kontrole Spolkové nadaci, resp. Fondu smíření, jež se týkala jak účetních parametrů, tak správnosti aplikace výše uvedených zákonů a směrnic na konkrétní žádosti. Výstupem kontroly byla vždy závěrečná zpráva, která mimo jiné zahrnovala popis sporných případů, vyskytujících se ve vzorku namátkou vybraných žádostí. Sporné případy se posléze stávaly předmětem jednání mezi vedením ČNFB a Spolkové nadace nebo Fondu smíření. V situaci, kdy nebylo možné dosáhnout rychlé shody, mohla být výplata jednotlivých žádostí dočasně pozastavena, aby nebyl blokován postup celé tranže. Složitější průběh měla kontrola v případě, že původní oběť bezpráví již zemřela. Obvykle se postupovalo ve dvou etapách, a to tak, že německý, resp. rakouský kontrolní tým se nejprve zaměřil na to, zda žádost jako taková splňuje všechny formální i obsahové předpoklady pro poskytnutí platby, a po zpracování agendy právních nástupců již pouze posoudil úplnost a správnost dokladů právních nástupců.

Formální kritéria

Dříve než ověřovatelé vyhodnotili, zda újma či újmy deklarované v žádosti odpovídají definicím oprávněného žadatele v příslušných zákonech, bylo jejich úkolem posoudit splnění (či nesplnění) základních vstupních kritérií pro poskytnutí platby. Oba zákony, německý i rakouský, definovaly čtyři kritéria:

1. Zřeknutí se dalších nároků. Podpisem žádosti o platbu ze Spolkové nadace se žadatelé zříkali dalších materiálních nároků vůči německému státu a průmyslu. Pokud tak neučinili, byli na tuto skutečnost Kanceláří upozorněni. Žadatelé o platbu z Fondu smíření podepisovali prohlášení o zřeknutí se nároků až při převzetí platby. V obou případech platilo, že bez zřeknutí se dalších nároků nemohla být platba poskytnuta.

2. Trvalé bydliště na území České republiky. Určující bylo trvalé bydliště k rozhodným termínům: 16. února 1999 (v případě německého programu), resp. 15. února 2000 (v případě rakouského programu). Nesplnění této podmínky však nevedlo k zamítnutí žádosti, ale k jejímu předání jiné partnerské organizaci podle trvalého bydliště žadatele. U žádostí směřovaných k Fondu smíření byla podmínkou zpracování žádosti českou partnerskou organizací také československá, resp. protektorátní státní příslušnost žadatele v době jeho věznění či nuceného nasazení a české občanství v době podání žádosti.

3. Dodržení tzv. kritéria dožití. Podle zákona o Spolkové nadaci mohla platba v případě úmrtí žadatele přejít na oprávněné právní nástupce pouze v případě, že dotyčný zemřel po 15. únoru 1999. Pokud tedy oběť nacionálně socialistického bezprávní zemřela dříve, byla žádost zamítnuta. V zákoně o Fondu smíření bylo toto datum stanoveno na 15. února 2000.

4. Dodržení registrační lhůty. V případě Spolkové nadace lhůta skončila 31. prosince 2001, v případě Fondu smíření pak 31. prosince 2004.

Kategorie oprávněných žadatelů a jejich česká specifika

Dále již následovalo obsahové posouzení žádosti. Skupiny tzv. oprávněných žadatelů definoval zákon o Spolkové nadaci v § 11, odst. 1. Vedle samostatné kategorie „jiných osobních újem“ (viz níže) šlo o následující tři kategorie:

- kategorie A: otrocká práce;
- kategorie B: nucená práce;
- kategorie C: jiné nacistické bezprávní (otevírací doložka).

Zákon o Fondu smíření definoval oprávněné příjemce platby v § 2, odst. 1. Kategorie otrocké a nucené práce se až na některé odchylky (viz níže) zásadně nelišily od kategorií A a B německého zákona. Nadto však byly zahrnuty i některé další skupiny poškozených, které v německém zákoně nebyly explicitně uvedeny a jež mohly být ze Spolkové nadace odškodněny až v rámci fakultativní otevírací doložky (kategorie C). Šlo především o ženy, jež vykonávaly nucenou práci a porodily v této době dítě nebo byly přinuceny k umělému přerušení těhotenství. Dále se v rakouském zákoně hovořilo o dětech do dvanácti let věku, které byly na nucené práce deportovány spolu s rodiči, a o dětech, jež se během nuceného nasazení matky narodily na území dnešního Rakouska. Konečně tento zákon umožňoval přiznat platbu i některým jiným – zvláště těžce postiženým – obětem perzekuce (tzv. Härtefälle).

Kategorie A

Oprávněným žadatelem v kategorii otrocké práce byl dle definice zákona o Spolkové nadaci ten, kdo:

byl vězněn v koncentračním táboře ve smyslu § 42, odst. 2 Spolkového zákona o odškodňování nebo v jiném vězeňském zařízení mimo území dnešní Rakouské republiky nebo v ghettu za srovnatelných podmínek a byl nucen k práci.

Mezi tyto koncentrační tábory (uvedené v přílohách Spolkového zákona o odškodnění – Bundesentschädigungsgesetz, zkráceně BEG) se řadil také tábor v Mauthausen a pobočky tábora Dachau na území dnešního Rakouska (viz přílohu 2). Termín „jiná vězeňská zařízení“ („andere Haftstätten“) pak vychází z vývoje historického poznání. V průběhu času se totiž ukázalo, že kromě obecně známých míst nacistického teroru se v celé Evropě nacházelo množství menších zařízení vězeňského typu – vnějších či pobočných komand, věznic a káznic, pracovních-výchovných, kárných, internačních, shromažďovacích nebo zajišťovacích táborů –, v nichž byli vězni vystaveni podobně krutým životním podmínkám. Zákon tyto podmínky specifikuje pomocí tří kritérií: nelidské podmínky věznění, nedostatečná strava, chybějící lékařská péče.

Jako pomůcka pro partnerské organizace začal vznikat seznam „jiných vězeňských zařízení“, který ve své poslední redakci z 23. června 2004 obsahuje 3 899 míst. Žadatel, jenž byl vězněn a přinucen k práci v některém z nich, byl vyplacen v kategorii A německého zákona nebo v podkategoriích, které si v jejím rámci každá partnerská organizace mohla vytvořit. O zařazení konkrétního tábora nebo věznice na seznam rozhodovalo vedení Spolkové nadace na základě návrhů partnerských organizací a posudků svých expertů. ČNFB předložil první návrh v závěru roku 2000. Jeho cílem bylo zařadit na seznam nejtěžší

věznice gestapa na českém území, jako byla Malá pevnost Terezín a brněnské Kounicovy koleje, spolu se všemi pracovními, výchovnými, zajišťovacími, internačními a tzv. cikánskými tábory v tehdejší protektorátu Čechy a Morava. Návrh vycházel mimo jiné ze soupisů nacistických vězeňských zařízení, které zpracoval historik František Nedbálek, a provázela jej studie Františka Vaška, Milana Krejčího a Miroslava Tamchyny, působících ve Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých (SOPVP). Rozhodnutím představenstva Spolkové nadace ze dne 27. března 2001 byly poté uvedené věznice a tábory uznány jako „jiná vězeňská zařízení“ (viz přílohu 3).

Další návrhy z české strany směřovaly k tomu, aby do nejvyšší kategorie mohli být zařazeni všichni žadatelé, které Kancelář evidovala jako vězněné oběti politického a rasového pronásledování. Vzhledem k historickým okolnostem byli mnozí příslušníci českého odboje souzeni německými zvláštními soudy, resp. Lidovým soudním dvorem, a své tresty si odpykávali v justičních zařízeních na území Německa. Zapsání těchto věznic na seznam „jiných vězeňských zařízení“ ale dlouho bránilo stanovisko německé strany. Spolkové ministerstvo financí, vykonávající právní dohled nad nadací, mimo jiné namítalo, že věznice a káznice nelze považovat za typický prvek nacionálně socialistického režimu. Jejich zapsání by podle právníků ministerstva způsobovalo komplikace při posuzování věcné podstaty rozsudků a mohlo by vést ke směšování politických, hospodářských a kriminálních deliktů. Tento postoj se partnerským organizacím podařilo zvrátit až počátkem roku 2003. Neznamenalo to však, že čeští političtí vězni museli čekat na odškodnění tak dlouhou dobu. Již v srpnu 2001 ČNFB prosadil zapsání všech věznic gestapa na území protektorátu Čechy a Morava a obsazeného pohraničí českých zemí. V těchto věznicích byli příslušníci odboje většinou internováni před svým transferem do Německa, a proto mohli být nyní vyplaceni v nejvyšší kategorii ještě před rozšířením seznamu o věznice nacházející se na německém území. Tím, že se zároveň podařilo doložit začlenění věznic gestapa na českém území do hospodářských struktur nacistického Německa, odpadla pro žadatele nutnost individuálně dokládat, že byli ve vězení nuceni pracovat. V souvislosti s rozšířením seznamu o uvedené věznice zavedl ČNFB jedinou podkategorii v rámci kategorie A německého zákona. Jejím smyslem bylo odlišení dlouhodobě vězněných od osob, které ve vězení strávily pouze dobu vyšetřovací vazby. Podkategorie byla určena pro osoby vězněné po dobu kratší než 21 dnů a opravňovala k přijetí platby ve výši až 5 000 DEM.

Ve spolupráci s dalšími partnerskými organizacemi, jmenovitě IOM a JCC, se ČNFB dále zaměřil na tábory a věznice, které se v letech 1939–1945 nacházely na území dnešní Slovenské republiky, popř. na slovenských územích připojených k Maďarsku. Situaci zde komplikovala skutečnost, že zatímco česká strana vychá-

zela z předpokladu kontinuity československého státu po celou dobu války, dle právního stanoviska německé strany byla Slovenská republika v inkriminované době formálně nezávislým státem. V případě pronásledování slovenských Židů a Romů tak nadace po vzoru BEG uznávala iniciační roli nacistického Německa již od 18. března 1939, ale perzekuci politického charakteru uznávala jako oprávněný důvod k podání žádosti pouze tehdy, jestliže k ní došlo až po začátku Slovenského národního povstání (29. srpna 1944). I poté ale museli žadatelé prokázat, že byli pronásledováni z podnětu nebo v zájmu nacistického Německa (podmínka tzv. deutsche Veranlassung). Rasové pronásledování obyvatel Maďarska (stejně jako Bulharska a Rumunska) bylo možno zohlednit až od 6. dubna 1941.

Partnerské organizace v první fázi usilovaly o uznání internačních míst pro slovenské Židy, jako byly tábory a ghetta v Novákách nebo v Bratislavě-Patrónce. K jejich zařazení na seznam došlo v březnu 2001. Další rozšíření proběhlo v roce 2002, kdy byly zapsány nejtěžší slovenské věznice pro politické vězně, pracovní tábory pro Romy a stanoviště tzv. šestého pracovního praporu neboli zvláštního, neozbrojeného útvaru slovenské armády, který byl určen převážně pro vojáky židovského původu. Rozšíření seznamu o slovenské věznice, tábory a ghetta mělo význam nejen z hlediska slovenské menšiny v České republice, ale umožnilo dosáhnout nejvyšší kategorie odškodnění také těm bývalým vězňům, kteří žili na Slovensku a žádost si podali prostřednictvím IOM a JCC.

Také v případě výplat z Rakouska česká partnerská organizace (Česká rada pro oběti nacismu) spolu s Kanceláří prosazovala, aby byli do nejvyšší kategorie zařazeni vězni pracovních táborů, káznic a podobných zařízení. Na rozdíl od praxe Spolkové nadace ale nevznikl žádný jednotný seznam a postupovalo se individuálně. Počátkem roku 2001 byla zahájena diskuse s vedením Fondu smíření a v únoru 2001 dokončili pracovníci Kanceláře studii o životních a pracovních podmínkách ve vybraných věznicích, káznicích, internačních, pracovních a pracovních-výchovných táborech na území dnešního Rakouska, kde byli za druhé světové války internováni čeští vězni. Celkem šlo o 38 vězeňských zařízení. Studie byla po odborné stránce Fondem smíření velice kladně hodnocena a otevřela cestu k dohodě mezi ČRON a rakouským fondem. Vězni všech pracovních-výchovných táborů a jiných táborů, kde byla jednoznačně prokázána otrocká práce, byli na základě doložení pobytu v těchto zařízeních ihned zařazeni do nejvyšší kategorie. U věznic a káznic, kde se pracovní nasazení vězňů lišilo typem i podmínkami práce, byla platba v nejvyšší kategorii možná v případech, kdy žadatelé doložili otrockou práci.

Zpracování žádostí z titulu otrocké práce usnadňovala skutečnost, že velká část žadatelů byla zahrnuta do předchozích odškodňovacích programů. Kan-

celář mohla navázat zejména na sociální projekt ČNFB a jeho databázi vězňů nacistických koncentračních táborů, ghatt a věznic. Újmy těchto žadatelů byly většinou dostatečně doloženy. Mnoho z nich totiž vlastnilo Osvědčení o účasti na národním boji za osvobození, vydávané Ministerstvem obrany ČR na podkladě § 8 zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnicích československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození. Německá i rakouská strana uznaly osvědčení jako dostatečný doklad o věznění, a ověřování proto mohlo probíhat téměř výhradně interní cestou, aniž museli žadatelé vyvíjet vlastní iniciativu. V případě nejasností bylo navíc pracovníkům Kanceláře v návaznosti na usnesení vlády ČR (č. 712/2000 Sb. ze dne 12. 7. 2000, resp. č. 1008/1999 Sb. ze dne 29. 9. 1999) umožněno nahlédnout do archivu a spisové dokumentace ministerstva obrany.

Žadatele zařazené do kategorie „otrocké práce“ lze rozdělit na osoby postižené rasovým pronásledováním, dále politické vězně a konečně nuceně nasazené, kteří byli uvězněni z důvodu útěku z místa nasazení nebo pro porušení pracovních předpisů. V první skupině reflektovaly vězeňské destinace až na výjimky jednotlivé etapy holocaustu v různých zemích okupované Evropy. V žádostech osob židovského původu převažovala ghetta Terezín a Lodž a koncentrační tábor Osvětim, Romové narození v Čechách a na Moravě uváděli především tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu a rovněž koncentrační tábor Osvětim, zatímco největší tábor pro slovenské Romy se nacházel v Dubnici nad Váhom. Pro politické vězně bylo snad ještě více než pro oběti rasového pronásledování charakteristické, že většina z nich postupně prošla řadou koncentračních táborů a věznic. Mezi prvně jmenovanými nacházíme prakticky všechny hlavní tábory tohoto druhu, především Sachsenhausen, Buchenwald, Dachau, Ravensbrück, Flossenbürg, Mauthausen, Groß-Rosen, Neuengamme, Oranienburg a Stutthof. Zastoupeny jsou i jejich pobočky, např. tábor Dora-Mittelbau u Nordhausenu, spadající pod Dachau. Z věznic a káznic uváděli žadatelé nejčastěji věznice pražského gestapa v Praze na Pankráci a v terezínské Malé pevnosti, dále pak věznice ve Vratislavi (Wrocław/Breslau), Drážďanech, Waldheimu a v Berlíně (Moabit, Alexanderplatz, Plötzensee). Žadatelé ze třetí skupiny byli nejčastěji internováni v některém z pracovních-výchovných táborů na území protektorátu Čechy a Morava, hlavně v Mirošově u Rokycan, v Plané nad Lužnicí, v Ostravě a v Praze-Ruzyni, kde byli vězni soustřeďováni před svým návratem do místa nuceného nasazení. Z německých pracovních-výchovných táborů lze jmenovat např. Rattwitz, Berlin-Wuhlheide, Spergau, Radeberg nebo Hallendorf. Také na území dnešního Rakouska se podařilo identifikovat řadu podobných zařízení, v nichž byli vězněni Češi. K největším se řadily pracovních-výchovné tábory v Oberlanzendorfu a Schörghenhubu u Lince a věznice ve Steínu, ve Štýrském Hradci a také ve Vídni.

Specifickým důvodem zamítnutí žádosti v rámci kategorie „otrocké práce“ představovalo věznění z jiných příčin, než bylo pronásledování na základě „rasového“ původu, politického přesvědčení, náboženského vyznání, sexuální orientace apod. Kromě běžných kriminálních deliktů šlo zejména o přestupky proti zákonům a nařízením o válečném hospodářství, jako byla např. nepovolená porážka chovného dobytka, mletí obilí „na černo“, obchodování s odběrovými lístky na zboží nebo jejich falšování. Pracovníci Kanceláře se v těchto případech snažili postupovat obezřetně a vždy přihlížet k individuálním okolnostem, protože si byli vědomi značné politizace hospodářské kriminality v nacistickém Německu.

Kategorie B

Oprávněným žadatelem v kategorii nucené práce byl dle definice zákona o Spolkové nadaci ten, kdo:

byl ze svého domovského státu deportován na území Německé říše v hranicích roku 1937 nebo na území obsazené Německou říší, nucen k pracovnímu nasazení v průmyslovém podniku nebo ve veřejné oblasti a za jiných podmínek než v č. 1 byl vězněn nebo podroben podmínkám podobným věznění nebo srovnatelně špatným životním podmínkám; tato úprava neplatí pro osoby, které mohou za nucenou práci, vykonávanou převážně na území dnešní Rakouské republiky, obdržet dávky z rakouského Fondu smíření.

Pojem „podmínky podobné věznění nebo srovnatelně špatné životní podmínky“ upřesňuje důvodová zpráva k návrhu zákona ze 4. července 2000. Zde se uvádí, že těmto podmínkám byly vystaveny především osoby slovanské národnosti, jako „východní dělníci“ (Ostarbeiter), polští, slovinští, slovenští, jugoslávští nebo čeští nuceně nasazení. Toto vymezení hrálo při zpracování žádostí podstatnou roli. U zmíněných skupin se totiž „srovnatelně špatné životní podmínky“ předpokládaly a žadatelé je až na výjimky nemuseli individuálně dokazovat. V tom se jejich situace zásadně lišila od příslušníků jiných národností, které ve zprávě uvedeny nebyly, především od Francouzů, Italů, Holanďanů a dalších „západních dělníků“ (Westarbeiter).

Definice nucené práce v rakouském zákoně byla poněkud preciznější a více se blížila historické realitě. Mezi nuceně nasazené podle ní výslovně náležely také osoby, jež byly na území Rakouska přemístěny „na základě předstírání klamných skutečností“ nebo se zde nejprve zdržovaly dobrovolně a později jim bylo bráněno v návratu a byly nuceny k práci. Rakouský zákon pamatoval přímo také na osoby pracující v zemědělství, lesnictví a ve službách, na rozdíl od německého zákona, jenž předpokládal, že tato skupina bude zohledněna až v otevírací doložce. Náležela jim však nižší částka než ostatním nuceně nasazeným.

Při aplikaci uvedených právních norem musela Kancelář řešit některé dílčí problémy, související především s tím, že žádosti z titulu nucených prací byly v rámci celého procesu odškodňování vůbec nejpočetnější a zahrnovaly nesmírně široké spektrum lidských osudů. Jedna z otázek se týkala např. stanovení kompetence Spolkové nadace, resp. Fondu smíření v případě postupného nasazení na více místech, kdy bylo nutno posoudit a doložit, v které z obou zemí pracoval nuceně nasazený delší dobu. Při souběhu více druhů nuceného nasazení nebo nuceného nasazení a věznění platila vždy zásada, že žadatel bude zařazen do té kategorie, která je pro něho nejvýhodnější. S výjimkou tzv. jiných osobních újem (viz níže) ale nebylo možné, aby byl zároveň vyplacen ve dvou různých kategoriích jednoho, popř. obou odškodňovacích programů.

Na základě databáze ČNFB lze sestavit pomyslný žebříček destinací, kam byli nuceně nasazení Češi nejčastěji deportováni, a firem, které je tam zaměstnávaly. Mezi deset nejfrekventovanějších míst v Německu patřil Berlín, Mnichov, Lipsko, Vratislav (Wrocław/Breslau), Norimberk, Drážďany, Stuttgart, Kassel, Magdeburk a Hamburk. Vedle těchto známých průmyslových center byl častým působištěm nuceně nasazených Čechů také ocelářský Braunschweig, střediska letecké výroby Köthen a Halle an der Saale nebo sídlo Kruppových závodů Essen. K nejdálčením cílům deportace náležely pracovní tábory Organizace Todt na východní frontě a v Norsku, přičemž některá z těchto norských stanovišť ležela až za polárním kruhem. K seznamům zaměstnavatelů je nutno přistupovat s kritickým odstupem, neboť je velmi těžké orientovat se v nepřehledné organizační struktuře velkých koncernů. Předběžně lze ale konstatovat, že nejvíce žadatelů uvedlo jako svého zaměstnavatele Říšské dráhy (Deutsche Reichsbahn) a dále pak firmy BMW, Junkers, Daimler-Benz, AEG, Siemens, Krupp a Argus-Flugmotorenwerke. Mnoho protektorátních příslušníků bylo nasazeno též v tzv. polovojenských organizacích, zvláště v Technische Nothilfe a Luftschutz. V Rakousku pracovalo nejvíce nuceně nasazených Čechů ve Vídni, Linci, Enzesfeldu, Steyeru a v místech, kde na přelomu let 1944–1945 budovali pás frontových opevnění tzv. jihovýchodního valu (Mönchhof, Halbturn, Bruck an der Leitha a další). Specifickou skupinu zamítnutých žádostí v kategorii nucené práce představovaly osoby, které doložily pracovní poměr v Německu či Rakousku, nikoli ale nucené nasazení. Řadili se k nim například žadatelé uvádějící deportaci z protektorátu Čechy a Morava ještě před zahájením hromadných odvodů české mládeže na základě nařízení protektorátní vlády č. 154/1942 Sb. ze 4. května 1942. Signálem pro pochybnosti o jejich nuceném nasazení mohla být např. krátká doba strávená za hranicemi, nadstandardní ubytovací podmínky mimo tzv. lágry nebo vysoký plat. Zvláště v případě Horního a Dolního Rakouska, které byly tradiční spádovou oblastí pro

zedníky, krejčí, obuvníky, pekaře a jiné námezdní síly z jihomoravských a jihočeských regionů, bylo v období 1939–1940 složité vést jednoznačnou dělicí linii mezi nucenou a dobrovolnou prací.

Další specifickou skupinou byli žadatelé z národnostně smíšených pohraničních oblastí Československé republiky. Nepřehledná situace vládla zvláště na Těšínsku, které bylo jako většina tzv. včleněných východních oblastí („eingegliederte Ostgebiete“) v době německé okupace zasaženo rozsáhlou germanizační akcí, tzv. německým národním soupisem (Deutsche Volksliste). Část zdejších Poláků na omezenou dobu získala říšské občanství, čímž dosáhli mimo jiné určitých úlev v zaměstnání, ale za cenu vojenské povinnosti ve wehrmachtu. Mezi žadateli se vyskytlo také několik nuceně nasazených z Itálie, Francie nebo Chorvatska, kteří nepatřili k národnostem uvedeným v důvodové zprávě k zákonu. Jejich žádosti bylo možno posoudit kladně pouze po doložení „srovnatelně špatných životních podmínek“, což se však podařilo jen nemnohým.

Kategorie C

Nad rámec kategorií otrocké a nucené práce zákon o Spolkové nadaci ve své otevírací doložce uvádí, že:

partnerské organizace mohou v rámci prostředků přidělených jim podle § 9, odst. 1 poskytnout dávky rovněž takovým obětem aktů nacionálně socialistického bezpráví, především nuceně nasazeným v zemědělské oblasti, které nepatří do jedné ze skupin případů, uvedených ve větě 1, č. 1 a 2. Tyto dávky nesmějí vést s výhradou § 9, odst. 8 ke snížení částek předpokládaných pro osoby oprávněné podle odst. 1, věta 1, č. 1.

„Jiné nacistické bezpráví“ nebylo na rozdíl od výše uvedených mandatorních kategorií v německém zákoně předem definováno. Předpokládalo se, že každá partnerská organizace si zformuluje otevírací doložku podle vlastních potřeb tak, aby co nejvěrněji odrážela historickou realitu příslušného regionu nebo skupiny žadatelů. Z toho vycházel i ČNFB, jenž zároveň usiloval o to, aby doložka umožnila maximální využití jemu přidělených finančních prostředků ve prospěch obětí s trvalým bydlištěm na území ČR. První pracovní jednání na téma otevírací doložky pro Českou republiku se konalo 5. ledna 2001 za účasti zástupců České rady pro oběti nacismu, Ministerstva zahraničí ČR, historické obce a Kanceláře pro oběti nacismu. Výsledkem této schůzky byl text, jenž zahrnoval především různé skupiny nuceně nasazených, jež nebyly v zákoně o Spolkové nadaci zařazeny do okruhu oprávněných žadatelů. Byly to například osoby deportované na zemědělské práce, s nimiž zákon již předběžně počítal. Ty však v českých podmínkách – na rozdíl od situace v Polsku nebo v zemích bývalého Sovětského

svazu – představovaly početně méně významnou skupinu. Mnohem více osob náleželo do skupiny nuceně nasazených, kteří byli přemístěni z protektorátu do obsazeného pohraničí Československé republiky. Přestože vzhledem k pozdější anulaci mnichovské dohody de iure nebyli deportováni ze svého domovského státu, de facto byli vystaveni neméně obtížným podmínkám jako nuceně nasazení v Německu nebo v Rakousku. Dále byly do otevírací doložky zařazeny osoby nuceně nasazené v protektorátu samotném. ČNFB vycházel z faktu, že české země se pro svou strategickou polohu v závěru války staly významným střediskem zbrojního, zvláště leteckého průmyslu. Desetitisíce mladých Čechů tak byly přinuceny pracovat pro německé firmy, aniž překročily hranice své vlasti. Vzhledem k finančním limitům však bylo zřejmé, že se odškodnění nemůže týkat celé této velké skupiny osob, ale pouze těch nejhůře postižených. Kromě nuceného nasazení ale měly být v otevírací doložce zohledněny také další formy nacistického bezpráví, s nimiž se české obyvatelstvo setkávalo. Od počátku se například počítalo s odškodněním osob, které se musely skrývat před rasovým pronásledováním, a osob vystavených diskriminaci slovanského obyvatelstva na Těšínsku, kde nacistický teror dosáhl zvláště velkých rozměrů. Nadto zamýšlel ČNFB do otevírací doložky zařadit skupinu potomků a blízkých rodinných příslušníků vězněných nebo popravených obětí nacismu. Východiskem se mu stal německý BEG a v něm obsažený pojem „spolupostižení“ (Mitbetroffene), vztahující se na osoby, jež nebyly nacistickým režimem přímo pronásledovány, avšak utrpěly zdravotní, sociální, hospodářskou či jinou újmu v důsledku perzekuce svých blízkých rodinných příslušníků.

Dne 7. března 2001 seznámil ČNFB na zasedání v sídle Českého svazu bojovníků za svobodu s návrhem otevírací doložky široké grémium zástupců organizací obětí a odpůrců nacismu, sociálních pracovníků, historiků a dalších zainteresovaných odborníků. Krátce nato byly hlavní body doložky publikovány v tisku a začal příjem žádostí v této nově vytvořené kategorii. I v následujících měsících však pokračovalo doladování jednotlivých formulací. Při diskusích s německými kolegy se nakonec stalo závazným východiskem stanovisko Spolkové nadace, že doložka by obdobně jako první dvě kategorie zákona měla vycházet z pojmů nucené práce a věznění, resp. podobně obtížných životních podmínek. Vypuštění tak musel být zejména pojem „spolupostižení“, jenž podle Berlína navíc odporoval principu přímých plateb a vytvářel riziko obcházení tzv. kritéria dožití. ČNFB však přesto považoval za úspěch, že se mu společně s německými kolegy podařilo nalézt takovou definici, která mezi příjemce plateb umožnila zahrnout nemalé množství rodinných příslušníků vězněných a popravených příslušníků českého odboje a obětí rasového pronásledování. Konečné znění doložky bylo v souladu se zákonem zveřejněno tři týdny před koncem registrační lhůty (viz

přílohu 4). Dosažení shody mezi všemi účastníky jednání o otevírací doložce patřilo k nejobtížnějším úkolům, s nimiž se ČNFB při realizaci výplatního programu musel potýkat. Díky této kategorii se však dočkaly odškodnění některé dosud zcela opomenuté skupiny obětí nacistického bezpráví.

Při posuzování žádostí v kategorii „jiného nacistického bezpráví“ naráželi pracovníci Kanceláře zejména na skutečnost, že nastolená témata nepatřila k obecně známým a probádaným oblastem české historie. K některým problémům bylo nejprve nutno zpracovat dílčí studie, z nichž některé byly později publikovány v knize *„Nepřicházeli práce k Tobě...“*. Vznikly tak např. materiály přibližující činnost organizací Luftschutz nebo Technische Nothilfe na území protektorátu Čechy a Morava či právní a sociální postavení rodinných příslušníků osob zapojených do odbojové činnosti. Obsahem nejrozsáhlejší z těchto studií byl popis ubytovacích podmínek ve vybraných střediscích německé válečné výroby na území protektorátu. Studie vznikla jako kolektivní dílo pracovníků ověřovacího a dokumentačního centra, kteří vytěžili údaje z desítek písemných vzpomínek žadatelů o odškodnění. Kromě toho, že sloužila jako pomůcka při ověřování žádostí jedné skupiny nuceně nasazených, přinesla také cenné informace o životě a každodenním strádání mladých Čechů, kteří byli přinuceni pracovat v německých zbrojovkách na území protektorátu Čechy a Morava.

Nuceně nasazení v protektorátu reprezentovali největší skupinu mezi kladně i záporně posouzenými žádostmi v rámci otevírací doložky. Zamítnutí žádosti v tomto případě neznamenal, že Kancelář pochybovala o nuceném nasazení dané osoby, ale pouze to, že žádost nesplňovala žádnou z dalších dodatečných podmínek platby (viz přílohu 4). Obě skupiny žádostí však přesvědčivě vypovídaly o rozsahu hospodářské exploatace českých zemí a jejich obyvatelstva za německé okupace. Málo překvapivým faktem je, že největší koncentrace zbrojařských firem – a tím i poptávka po pracovní síle – byla v Praze, Brně, Ostravě, Plzni a Olomouci. Na mapě protektorátního průmyslu však zaujímal významné postavení i některá menší centra, jako Vlašim (Sellier & Bellot), Kuřim (Klöckner Flugmotorenwerke), Nová Paka (Daimler-Benz, Siemens-Radiotechna), Prostějov (Klöckner Flugmotorenwerke – Wikov), Vsetín (Hermann-Göring-Werke), Náchod (Deutsche Lufthansa), Semily (Junkers), Roztoky u Křivokláta (Junkers) či Tišnov (Wiener Neustädter Flugzeugwerke – Diana).

Druhou největší skupinou žadatelů v rámci otevírací doložky byly tematicky podobné kategorie „ukrývání“ a „omezení osobní svobody“, jež ve většině případů souvisely s pronásledováním blízkých příbuzných vězňených a umučených příslušníků odboje nebo obětí rasových zákonů. Posuzování těchto žádostí bylo velmi náročným úkolem jak z technického hlediska – o ukrývání a omezování svobody většinou existovaly pouze nepřímé doklady – tak z ryze lidského pohle-

du. Specifickou a do té doby málo tematizovanou skupinou byli Romové, kteří se narodili na Slovensku a v období války a zvláště Slovenského národního povstání se museli skrývat před ataky Hlinkových gard, wehrmachtu a jednotek SS.

Kategorie „jiné osobní újmy“

Kategorie jiných osobních újem představovala jak z hlediska metodiky posuzování žádostí, tak výplatního systému zcela samostatnou kategorii zákona. V § 11, odst. 1, věta 5 se uvádí, že:

prostředky uvedené v § 9, odst. 3 mají být poskytovány v případech lékařských pokusů nebo při úmrtí nebo těžké újmě na zdraví dítěte umístěného v domově pro děti nuceně nasazených.

Následně mohly být dávky poskytnuty i v případech jiných újem, například osobám, které v souvislosti s nacionálně socialistickým bezprávím utrpěly nejtěžší, resp. těžkou fyzickou či psychickou zdravotní újmu s trvalými následky nebo podobnou osobní újmu.

Žádosti o odškodnění za tento druh škod sice registrovaly i zpracovávaly jednotlivé partnerské organizace podle trvalého bydliště žadatele k 16. únoru 1999, platby však byly čerpány ze zákonem stanoveného společného rozpočtu 50 000 000 DEM (25 560 000 EUR). Bohužel již ve fázi registrace se ukázalo, že vyčleněný rozpočet bude zcela vyčerpán platbami obětem, které podle zákona měly být zohledněny v první řadě, a že žádosti ostatních žadatelů bude nutné pro nedostatek finančních prostředků zamítnout. Pozornost se proto soustředila na zmíněné přednostní skupiny žadatelů.

První z nich byly oběti pseudolékařských pokusů. Pseudolékařský pokus byl definován jako zásah do tělesné či psychické integrity, který byl za nacistického režimu proveden pod nátlakem a byl motivován domnělým vědeckým zájmem. Výplatní program jiných osobních újem přitom nebyl zaměřen pouze na typické pseudolékařské pokusy v koncentračních táborech, a bylo proto nutné prověřovat další možná místa jejich konání.

Druhou přednostní skupinu tvořily osoby, které byly jako děti umístěny v domovech pro děti nuceně nasazených a které v důsledku toho utrpěly těžkou újmu na zdraví, a osoby, jejichž děti v domovech pro děti nuceně nasazených zemřely. Jádrem této skupiny poškozených tvořily těhotné ženy, které byly na práci do Německa deportovány z Polska a z území bývalého Sovětského svazu a jimž byly krátce po porodu jejich děti proti jejich vůli odebrány a umístěny do speciálních zařízení pro děti nuceně nasazených. V těchto „dětských domovech“ panovala vysoká úmrtnost, poněvadž dětem často nebyla poskytována ani základní péče. Do této kategorie újem bylo možno zahrnout i případy, kdy

byly děti deportovány spolu s rodiči, následně od nich odděleny a umístěny do zvláštních útulků.

Důraz na jednotný postup při zpracování žádostí vyžadoval intenzivní spolupráci se zástupci Spolkové nadace a s kolegy v ostatních partnerských organizacích. V návaznosti na dvě speciální setkání mezinárodních expertů vzniklo široké diskusní fórum. Pracovníci Kanceláře se v jeho rámci podíleli na vytváření obecné metodiky zpracování žádostí, vstupovali do odborných diskusí o typologii pseudolékařských pokusů a místech jejich konání. Zvláště výraznou měrou pak přispěli k rozšíření definice pojmu „domov pro děti nuceně nasazených“.

ČNFB vedl se Spolkovou nadací úspěšná jednání o posuzování žádostí lidických dětí, resp. těch, kdo byli v dětském věku zatčeni spolu se svými rodiči, následně od nich odloučení a umístění do zvláštních německých útulků. Na základě archivních rešeršů se podařilo prokázat, že i tato specifická skupina žadatelů splňuje podmínky zákona i s ním souvisejících ustanovení. Zaslouhou nově schválené definice, která se již neomezovala výlučně na nuceně nasazené a jejich děti, mohlo být podle údajů nadace odškodněno ostatními partnerskými organizacemi dalších více než 1 100 stejně postižených osob po celém světě.

Specifický status „jiných osobních újem“ se promítal i do praktické aplikace stanovených kritérií. Ohledy na tuto zvláště postiženou skupinu žadatelů vedly ke snaze jim celý proces co nejvíce ulehčit, aby nebyli opětovně traumatizováni. Na rozdíl od výplatního programu otrockých a nucených prací, kde předchozí odškodnění ze strany německého průmyslu bylo důvodem pro snížení vyplácné dávky, byla účast žadatele o platbu za jiné osobní újmy na dřívějším odškodňovacím programu podobného typu podpurným argumentem. V případě České republiky šlo o „odškodné za pseudolékařské pokusy prováděné nacisty na věznicích koncentračních táborů“ v celkové výši 10 miliónů DEM, které na konci 60. a v první polovině 70. let obdrželo více než 1 000 československých občanů. ČNFB bohužel neměl na rozdíl od jiných partnerských organizací k dispozici podklady této akce, ale pouze několik jmenných seznamů účastníků s jejich tehdejšími adresami. Vystala tak potřeba rozsáhlých archivních výzkumů, jejichž výsledky následně doplnily více než tři čtvrtiny původně podaných žádostí.

Kancelář se však nezaměřila pouze na stávající, málo doložené žádosti, ale také na aktivní vyhledávání dalších oprávněných žadatelů. Na základě rozhodnutí Spolkové nadace a partnerských organizací bylo totiž v období zpracování žádostí možno dodatečně zohlednit další informační zdroje týkající se jiných osobních újem, pokud si žadatel včas podal žádost v rámci programu otrocké a nucené práce. Na základě těchto dodatečných informací, získaných prověřením výše uvedených seznamů a tisíců žádostí z titulu otrocké a nucené práce,

mohlo k původním 98 osobám přibýt dalších 90 oprávněných žadatelů z titulu jiných osobních újem.

Mezi oběťmi pseudolékařských pokusů zcela převažovali bývalí vězni koncentračních táborů. K nejčastěji zmiňovaným patřily pokusy s malárií a břišním tyfem (KT Osvětim-Březinka, KT Dachau), pokusy s flegmónou (KT Osvětim-Březinka), sterilizace a gynekologické pokusy (KT Osvětim-Březinka), pokusy s nově vyvíjenými léky (KT Dachau) a pokusná očkování (KT Buchenwald, KT Mauthausen), dále pokusy na dvojčatech (KT Osvětim-Březinka) a pokusy s vysokou nadmořskou výškou (KT Dachau). Vyskytlo se však i několik věrohodně doložených případů pokusných operací na nuceně nasazených.

U druhé skupiny „jiných osobních újem“ se pak vedle zařízení, v nichž byly umístěny lidické děti, objevily „dětské domovy“ v Berlíně, Lübecku, Brémách, Halle an der Saale, ale i tábor v Dětrichově u Moravské Třebové.

Důvodem pro zamítnutí žádosti byl v 96 % případů nedostatek finančních prostředků na náhradu zdravotních újem, k nimž došlo v souvislosti s nacistickým bezprávím, nebo nesplnění kritéria dožití oběti (tzn. úmrtí po 15. únoru 1999).

Doklady a jejich dohledávání

Pokud Kancelář konstatovala splnění výše uvedených formálních i obsahových kritérií, zbývalo posoudit, zda přiložené doklady v dostatečné míře potvrzují skutečnosti uvedené v žádosti. K tomu se v § 11, odst. 2 zákona o Spolkové nadaci uvádí:

Oprávnění k dávkám musí žadatel prokázat pomocí podkladů. Partnerská organizace přibere odpovídající důkazní prostředky. Pokud takové důkazní prostředky neexistují, lze oprávnění k dávkám učinit věrohodným jiným způsobem.

Z hlediska dokladů tak žadatelé nebyli předem striktně limitováni. Jinými slovy nebylo rozhodující, jaký typ důkazních materiálů předložili, ale to, zda doklad sám o sobě nebo v kombinaci s dalšími doklady věrohodně vypovídal o deklarované újmě nebo újmách. Věrohodnost dokladů byla posuzována na základě výše uvedených metodických směrnic, jež v návaznosti na obecné principy pramenné kritiky dělily doklady do skupin podle doby vzniku (předválečné, období 1938–1945, poválečné), účelu vzniku (úřední, soukromé), původce (německé úřady, zaměstnavatelé, spojenecké orgány apod.), adresáta a dalších znaků. Spolu se směrnicemi měli ověřovatelé k dispozici katalog nejčastěji se vyskytujících dokladů, v němž byly dokumenty rozříděny podle své vypovídací hodnoty z hlediska výše uvedených kategorií zákona.

Největší váhu zpravidla měly dobové doklady úředního charakteru. V případech věznění např. soudní rozsudky, propouštěcí listy z vězení, potvrzení repatriačních úřadů. Nucenou práci pak dokládaly pracovní knížky, příkazy k odjezdu na nucené nasazení, závodní průkazy, potvrzení o dovolené, povolení k překročení německých hranic, potvrzení o škodách při bombardování, korespondence s úřadem práce nebo zaměstnavatelem, repatriační průkazy. Vysokou výpovědní hodnotu však mohly mít i doklady soukromé povahy: pohlednice, dopisy, fotografie, kresby, deníky, památníky či upomínkové předměty.

Pokud žadatel nevladl žádné dobové doklady a vyčerpal všechny možnosti archivního pátrání, mohl předložit i doklady poválečné. V případech absence jakýchkoli dokladů umožňoval zákon doložit žádost „jiným způsobem“. Tehdy přicházela na řadu prohlášení svědků, osobní výpovědi, současné vzpomínky. Tento druh dokladů se osvědčil např. v případě některých Romů. Vzhledem k obecnému nedostatku dokladů vztahujících se k pronásledování romského obyvatelstva vedla spolupracující společnost Člověk v tísni s Romy rozhovory, jejichž magnetofonové záznamy, resp. přepisy později posloužily jako pomocný doklad pro ověření žádostí. Obdobným způsobem Kancelář spolupracovala s brněnským Muzeem romské kultury.

Vzhledem k velkému časovému odstupu od předmětného období, neúplnosti archivních fondů a ztrátě kontaktů mezi přímými pamětníky se mnohým žadatelům přes veškeré úsilí nepodařilo žádost dostatečně doložit dokumenty. V těchto případech se Kancelář jejich jménem – v souladu se zmocněním, jež žadatelé podepisovali spolu s žádostí – snažila chybějící doklady dohledat.

V protektorátu Čechy a Morava nebyla vedena centrální kartotéka, která by obsahovala seznamy nuceně nasazených a vězněných osob. Proto nemohli pracovníci Kanceláře vycházet z žádného uceleného seznamu, ale museli po relevantních dokumentech pátrat v torzovitých záznamech domácích i zahraničních archivů.

Relativně nejsnazší situace byla v případě žadatelů, kteří byli vězněni v koncentračních táborech. Naprostá většina z nich byla registrována u SOPVP a dostávala platby ze sociálního projektu ČNFB. Na základě podkladů z SOPVP a databáze sociálního projektu ČNFB se podařilo doložit žádosti řady osob vězněných v nacistických věznicích a káznících.

Největší objem rešerší zpracovala pro Kancelář Mezinárodní pátrací služba se sídlem v Bad Arolsensu. Důležité informace o nuceném nasazení českých pracovníků zprostředkovala také Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ). Občané, kteří byli za druhé světové války vězněni nebo nuceně nasazení, si při odchodu do penze zpravidla žádali o započtení doby strávené na nucených pracích do celkového počtu odpracovaných let. Toto své tvrzení museli úřadu věrohodně doložit, ať již dobovými dokumenty nebo svědeckými prohlášeními.

Potřeba systematické rešeršní činnosti si vyžádala vytvoření speciální archivní skupiny, která vznikla v rámci ověřovacího a dokumentačního centra Kanceláře v roce 2001. Strategie její činnosti spočívala v kontaktování archivů jak v místě, odkud byl žadatel nasazen, tak v cílové stanici deportace. Ty české archivy, kde bylo možno předpokládat vysokou míru úspěšnosti pátrání, pracovníci archivní skupiny osobně navštěvovali a na místě procházeli relevantní archivní fondy. Do téměř všech ostatních – městských, okresních, oblastních a zemských – archivů v České republice rozesílali seznamy s identifikačními údaji žadatelů. Některé dokumenty se našly přímo ve fondech Národního archivu. Evidenci nasazených si vedly i mateřské podniky, z nichž zaměstnanci odcházeli na nucené práce, repatriační úřad naopak evidoval poválečné navrátilce.

Archivní skupina dále navázala spolupráci s četnými institucemi v Německu a Rakousku. Tamní podniky si za války vedly kartotéky s údaji o zahraničních pracovnících, policejní orgány evidovaly přihlášky k pobytu v daném místě a v případě, že byli zahraniční pracovníci pojištěni, mohly se záznamy o jejich zaměstnání nacházet také v archivech německých či rakouských pojišťovacích institucí. V Rakousku byly s žádostí o spolupráci osloveny zemské archivy všech devíti spolkových zemí a dále zemské pojišťovny. V Německu Kancelář vstoupila do kontaktu především s městskými a zemskými archivy a tak jako v Rakousku oslovila i zemské pojišťovny, jejichž pomoc se ukázala jako velmi přínosná.

Zejména v Německu však byla řada archivních fondů na konci války zničena. Přes velkou ochotu archivářů tak nebylo možné všechny potřebné doklady dohledat. V případech, kdy archivní rešerše nevedly k úspěchu, se pracovníci Kanceláře po dohodě s německou stranou snažili o získání tzv. potvrzení věrohodnosti (Plausibilitätsbestätigung), jež vystavovali pracovníci (především německých) archivů na základě písemných vzpomínek nuceně nasazených. Uvedená potvrzení poté sloužila jako plnohodnotný doklad.

Archivní skupině se dále podařilo získat některé tzv. hromadné dokumenty. Byly to zvláště cestovní seznamy (Reisliste) osob, jež byly transportovány na nucené práce, Zpravodaj protektorátní kriminální policie (Meldeblatt der Protektoratskriminalpolizei), obsahující seznamy osob, po kterých bylo vyhlášeno policejní pátrání z důvodu útěku z nuceného nasazení či ukrývání se před gestapem, a konečně soudní rozsudky a obžalovací spisy. Všechny tyto dokumenty byly průběžně porovnávány s databází žadatelů o odškodnění.

Jak již bylo uvedeno, největší počet dotazů zpracovala pro Kancelář Mezinárodní pátrací služba v Bad Arolsensu. Celkem šlo o 121 763 rešerší, týkajících se 88 443 žadatelů, přičemž v 17 420 případech bylo pátrání úspěšné. Archivní skupina nadto kontaktovala 180 dalších německých, rakouských a českých archivů nebo jiných institucí a zaslala jim 250 datových souborů, obsahujících údaje

přibližně o 14 000 žadatelích. Celkem obdržela odpovědi týkající se 9 700 osob a získala tímto způsobem doklady pro 5 370 z nich.

Činnost archivní skupiny kulminovala v době před ukončením zpracování všech žádostí (28. 2. 2003). Na jiné bázi pokračovala v následujícím období rešeršní činnost související s agendou tzv. jiných osobních újem. Pracovníci Kanceláře se zaměřili zvláště na průzkum fondů Národního archivu, Archivu Ministerstva vnitra ČR, Archivu Ministerstva obrany ČR a Archivu Českého červeného kříže. Důležité doklady se podařilo získat také s pomocí Spolkového archivu (Bundesarchiv) v Koblenci, Instytutu Pamięci Narodowej v Lodži a dalších institucí v Německu, Rakousku a Polsku.

Agenda oprávněných právních nástupců

V řadě případů již první či druhá splátka odškodnění nemohla být vyplacena přímé oběti nacionálně socialistického bezpráví. Dle zákona o zřízení Spolkové nadace přitom dávky samy o sobě nebyly dědičné. Šlo o humanitární gesto, na něž nebylo možné aplikovat české dědičné právo. Nikoliv dávka jako taková, nýbrž pouze právo k podání žádosti (Antragsrecht) přecházelo na tzv. oprávněné právní nástupce (Sonderrechtsnachfolger). Dle § 13, odst. 1 zákona:

o dávky podle § 11, odst. 1, věta 1, č. 1 nebo 2, nebo věta 2 nebo věta 5 musí žadatel žádat výlučně sám za sebe. Jestliže oprávněný zemřel po 15. únoru 1999 nebo je-li podána žádost o dávky podle § 11, odst. 1, č. 3 nebo věta 4, jsou oprávněnými osobami stejným dílem přeživší manžel/manželka a dosud žijící děti. O dávky mohou v případě, že oprávněný žadatel nezanechal ani manžela/manželku ani děti, požádat stejným dílem také vnuci nebo, pokud tito také již nežijí, sourozenci. Pokud ani tyto osoby nepodají žádost, jsou k podání žádosti oprávněni dědicové ze závěti.

Podmínkou bylo, aby alespoň jeden z „oprávněných právních nástupců“ jedné skupiny pozůstalých včas, tedy ve stanovené lhůtě, podal žádost. Na jejím základě se poté všichni ostatních právních nástupci z této skupiny stávali rovným dílem oprávněnými příjemci platby, přičemž definice skupin neodpovídala českému dědičnému právu.

Tento právní výklad postavil před ČNFB úkol vytvořit systém, který by na jedné straně podchytil všechny oprávněné právní nástupce téže skupiny a na straně druhé zamezil tomu, aby po vypořádání určité platby vznesli vůči ČNFB své požadavky jiní, do té doby neznámí právní nástupci. Pro daný účel vytvořil ČNFB zvláštní formulář v podobě místopřísežného prohlášení. Podepisoval jej

vždy jeden z oprávněných nástupců, který tak právně závaznou formou deklaroval všechny právní nástupce. Tyto osoby pak byly oprávněny přijmout svůj díl z celkové platby. Mohly mezi sebou uzavřít dohodu a zmocnit k faktickému převzetí platby pouze jednoho z deklarovaných právních nástupců, aniž se tím zříkaly svého podílu. Určený příjemce platby pak musel předložit formulář žádosti a pomocí dokumentů doložit svůj příbuzenský vztah k zesnulé oběti bezprávi. Pokud dohoda uzavřena nebyla, museli podat vlastní žádosti a individuálně doložit příbuzenský vztah všichni oprávnění právní nástupci. Každému pak byl vyplacen adekvátní díl celkové částky.

Tento postup byl sice administrativně náročný, na druhé straně ale umožňoval řešit v souladu se zákonem všechny konstelace případů. Jeho správnost později potvrdila také soudní praxe. Nastaly totiž situace, že osoby, které v místopřísežném prohlášení zamlčely jednoho nebo více právních nástupců, byly posléze na základě soudního rozhodnutí přinuceny se s nimi finančně vypořádat.

Agenda právních nástupců přinášela řadu komplikovaných situací. V některých případech např. první splátku obdržela ještě přímá oběť bezprávi, ale druhá splátka již musela být vyplacena oprávněným právním nástupcům. Dále se stávalo, že se oprávnění právní nástupci dohodli na jedné osobě, která však poté sama zemřela, a celý postup se v důsledku toho musel opakovat. Jindy se mezi sebou oprávnění právní nástupci nedohodli, takže jeden z nich platbu nepřevzal a jeho podíl musel být rozdělen mezi všechny ostatní. Oprávnění právní nástupci – na rozdíl od přímých obětí – nemuseli mít trvalý pobyt v České republice, a proto výplaty probíhaly po celém světě, tedy nejen v Evropě, ale také ve Spojených státech, Kanadě, Brazílii či Austrálii. Poslední platba oprávněnému právnímu nástupci byla odeslána na Nový Zéland.

Problematika právních nástupců úzce souvisela s otázkou ukončení veškerých výplat. ČNFB spolu s ostatními partnerskými organizacemi upozornil na skutečnost, že zákon právním nástupcům neukládá povinnost se po úmrtí původní oběti přihlásit, a proces výplat tak fakticky není možné uzavřít. Následně diskuse vedly k tomu, že Německý spolkový sněm schválil novelu zákona, jež vstoupila v platnost 11. srpna 2001. Oprávněným právním nástupcům byla dle § 14, odst. 3 stanovena šestiměsíční ohlašovací lhůta po úmrtí oběti, přičemž nedodržení lhůty mělo mít za následek zamítnutí žádosti. V zájmu rovného přístupu k žadatelům byla právním nástupcům, jejichž rodinní příslušníci zemřeli před touto novelizací, poskytnuta náhradní lhůta do 11. února 2002. Přesto došlo v řadě případů k nedodržení lhůty a příslušné žádosti musely být zamítnuty.

Další citlivou otázkou byla výše plateb právním nástupcům. Zákon určil objem finančních prostředků pro jednotlivé partnerské organizace a za účelem zabránění přečerpání celkové částky vyhrazené té které organizaci stanovil dvousplát-

kový model vyplácení. Každá z partnerských organizací mohla v rámci svého plafonu (celkové výše přidělených prostředků) vytvořit tzv. otevírací doložku, musela však doložit, že výplaty vyplývající z otevírací doložky nezpůsobí překročení rozpočtu. Z těchto obecných zásad vyplynula nutnost vytvořit podkategorie pro oprávněné právní nástupce. ČNFB využil možností obsažených v § 9, odst. 8 zákona a zavedl podkategorie pro oprávněné právní nástupce, které vedly ke krácení jim vyplácených částek. Vytvoření zvláštních kategorií pro oprávněné právní nástupce umožnilo zachovat nejvyšší možnou úroveň plateb pro dosud žijící oběti a zohlednit v rámci tzv. otevírací doložky též oběti řady jiných forem nacistického bezpráví, s nimiž zákon původně vůbec nepočítal.

Celkově lze konstatovat, že Kancelář pro oběti nacismu zpracovala žádosti právních nástupců rychle a efektivně. Svědčí o tom mimo jiné i skutečnost, že platby této skupině žadatelů zahájil ČNFB jako vůbec první ze všech partnerských organizací Spolkové nadace. Kromě toho Kancelář zpracovala i agendu pozůstalých po obětech žádajících o platbu z rakouského Fondu smíření. Oproti německému modelu byly tyto dávky jednosplátkové, nebyly kráceny a okruh jejich oprávněných příjemců odpovídal českému dědickému právu.

Stížnostní řízení

Německý program

V souladu s § 6 partnerské smlouvy zřídil ČNFB nezávislou odvolací komisi, jež byla ve smyslu § 5 smlouvy oprávněna kontrolovat jeho rozhodnutí. Komisi tvořilo celkem osm přímých členů, přičemž ke každému z nich byl jmenován osobní zástupce, oprávněný k aktivní účasti (hlasovací právo) na zasedání komise jenom v případě neúčasti přímého člena. Při jmenování členů odvolací komise, které proběhlo po dohodě s Spolkovou nadací, zohlednil ČNFB jak zástupce svazů obětí, tak osobnosti, které se problematikou nacistického teroru a jeho dílčími aspekty zabývaly na profesní odborné úrovni. Zastoupeny tak byly Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých, Svaz nuceně nasazených, Federace židovských obcí, Terezínská iniciativa, Muzeum romské kultury, Kongres Poláků v České republice, Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Památník Terezín, Národní archiv, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Historický ústav AV ČR a Slezský ústav Slezského zemského muzea. Odvolací komise tak představovala nejen nezávislou druhou instanci, ale tvořila i jakýsi „think tank“, z něž při svém rozhodování mohla často čerpat i Kancelář pro oběti nacismu ČNFB.

Členové odvolací komise si ze svého středu volili předsedu a místopředsedu, kteří po dobu svého šestiměsíčního mandátu řídili jednotlivá zasedání, vystupovali jménem komise při jednáních se Spolkovou nadací a podepisovali rozhodnutí zasílaná žadatelům. Ve skladbě komise došlo v průběhu let k několika změnám. Již po prvních dvou zasedáních rezignovali na působení v komisi z důvodu své časové zaneprázdněnosti představitelé Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Po několika výměnách na místech zástupců se personální složení ustálilo v této podobě (kurzíva označuje zastupující členy komise):

Oldřich Stránský (Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých – SOPVP)

Stanislav Kokoška (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR)

Dagmar Lieblová (Tereziánská iniciativa)

František Klíma (Svaz nuceně nasazených – SNN)

Jiří Valenta (SNN)

Stanislava Zvěřinová (SNN)

Jan Munk (Federace židovských obcí)

Robert Bartek (SOPVP)

Helena Danielová (Muzeum romské kultury)

Petr Lhotka a poté *Ján Šarišský* (Muzeum romské kultury)

Josef Szymeczek (Kongres Poláků v České republice)

Jan Gebhart (Historický ústav AV ČR)

Zdeňka Kokošková (Národní archiv)

Vojtěch Blodig (Památník Terezín)

Mečislav Borák (Slezský ústav Slezského zemského muzea)

Josef Kolečko (SOPVP)

První schůze odvolací komise se uskutečnila 15. října 2001, poslední 2. listopadu 2006. V průběhu tohoto období se členové komise sešli v plném složení na 76 zasedáních. Kromě nich se konalo 36 tzv. zjednodušených řízení, jichž se účastnili pouze dva členové, oprávnění rozhodovat o případech, kdy stížnost nesměřovala proti rozhodnutí ČNFB, ale proti vlastním kritériím zákona či otevírací doložky. Zavedení zjednodušených řízení v červnu 2002 bylo jedním z opatření, jimiž ČNFB reagoval na rychlý nárůst odvolací agendy. Vzhledem k tomu, že s výplatou druhých splátek bylo podle § 9 zákona o Spolkové nadaci možné začít teprve ve chvíli, kdy finanční rezerva vyhrazená pro všechna nezpracovaná odvolání tvořila méně než 5 % z celkového plafonu partnerské organizace, byl hladký průběh odvolacího řízení nejen v zájmu stěžovatelů, ale všech žadatelů, kteří po obdržení první splátky čekali na doplatek odškodnění.

Se zavedením zjednodušených řízení došlo také ke změnám v administrativní přípravě, kterou po celou dobu fungování komise zajišťovala Kancelář pro oběti nacismu ČNFB. Byla vytvořena počítačová databáze, jež umožnila rozřadit jednotlivá podání podle důvodu odvolání na případy určené ke hromadnému zpracování ve zjednodušených řízeních a případy, které si žádaly individuální posouzení.

Největší intenzity nabyla činnost komise před zahájením výplat druhých splátek. Dne 28. února 2003 oznámil ČNFB dokončení zpracování všech žádostí a splnil tak hlavní podmínku pro přechod k této fázi výplatního procesu. Zároveň s tím se v Kanceláři pro oběti nacismu uvolnily administrativní síly pro přípravu odvolacího řízení. V důsledku toho, ale hlavně zásluhou pracovního nasazení všech členů odvolací komise, kteří se v této době scházeli na zkrácená či řádná zasedání až čtyřikrát měsíčně, se v průběhu roku 2003 podařilo zpracovat celkem 5 103 odvolání. Byl to více než dvojnásobný nárůst oproti roku 2002.

Odvolací komise během svých řádných zasedání nebyla zahlcena množstvím formálních odvolání, a proto se mohla věnovat stížnostem vyžadujícím detailní posouzení všech okolností daného případu. Mnoho prostoru dostaly zejména diskuse o některých hraničních skupinách v rámci otevírací doložky, jako byli např. žadatelé uvádějící omezení své osobní svobody v souvislosti s pronásledováním blízkých rodinných příslušníků. Ve více než 200 případech komise vyzvala žadatele k zaslání upřesňujících údajů nebo dalších dokladů či iniciovala prostřednictvím partnerské organizace nebo přímo svých členů dodatečné archivní rešerše. Svá rozhodnutí odvolací komise důsledně hájila při jednáních s kontrolním týmem Spolkové nadace a její zástupci se čtyřikrát zúčastnili zasedání předsedů odvolacích komisí všech partnerských organizací v Berlíně. V rámci kategorií otrocké a nucené práce, resp. jiného nacistického bezpráví odvolací komise posoudila celkem 9 462 případů, z toho 7 817 odvolání zamítla a 1 645 uznala jako oprávněné. V rámci kategorie jiných osobních újem se zabývala 765 stížnostmi. Ve čtyřech případech mohla být žádost na základě nově získaných informací postoupena k výplatě, 761 odvolání bylo zamítnuto.

Rakouský program

Úkoly, kompetence i personální složení odvolací komise partnerské organizace rakouského Fondu smíření (ČRON) byly obdobné jako u odvolací komise ČNFB. O jejím složení rozhodovala správní rada ČRON, která do jejích řad jmenovala pět zástupců organizací sdružených v ČRON. V období mezi 17. říjnem 2001 a 22. zářím 2005 se komise sešla na 20 zasedáních. Zpočátku se zasedání konala minimálně jednou měsíčně, od dubna 2003, kdy byl příliv odvolání velmi malý, pak v delších intervalech podle potřeby. Celkem komise posoudila 190 případů, z toho 149 odvolání zamítla a 41 uznala jako oprávněné.

Výplatní systém

Platby ze Spolkové nadace

Na základě zákona o nadaci Přípomínka, odpovědnost a budoucnost byla české partnerské organizaci určena částka 423 miliónů DEM pro oběti nacionálně socialistického bezpráví s trvalým bydlištěm v České republice. Zákon definoval rovněž kategorie oprávněných příjemců platby a maximální výši částky, která jim mohla být vyplacena:

- kategorie A: do 15 000 DEM;
- kategorie B: do 5 000 DEM;
- kategorie C: do 5 000 DEM.

Jednou z prvních otázek při vytváření výplatního systému bylo, v jaké měně budou žadatelé platby dostávat. Spolkový zákon totiž hovoří výhradně o platbách v německých markách. Ve snaze zajistit co nejjednodušší způsob plateb a pohodlí pro jejich příjemce dospěl ČNFB po jednáních se zástupci svazů obětí k rozhodnutí realizovat výplaty v českých korunách. Výběr, manipulace a ukládání peněz v korunách byly pro občany povětšinou starší a nemocné jednodušší a také kurs byl podstatně výhodnější, než kdyby si lidé měnili cizí měnu ve směrnárnách nebo bankách.

Při jednáních se Spolkovou nadací vyvstala dvě alternativní řešení pro realizaci výplat v českých korunách. První variantou bylo, že Spolková nadace jednorázově konvertuje všechny zákonem určené prostředky a poté je bude postupně uvolňovat k výplatě. Varianta druhá předpokládala postupné uvolňování finančních prostředků pro výplatu v markách, přičemž převod na koruny měl probíhat v režii ČNFB. Vzhledem k tomu, že předpovědi vývoje kursu české koruny vůči marce byly ve střednědobém horizontu nejisté, byla přijata druhá varianta: postupná konverze finančních prostředků v režii ČNFB. V průběhu let se s ohledem na události v jiných partnerských organizacích ukázala správnost tohoto rozhodnutí.

Vzhledem k tomu, že v okamžiku zahájení výplat nebyl znám konečný počet oprávněných příjemců platby, počítal zákon o zřízení Spolkové nadace s dvousplátkovým výplatním mechanismem. Německý zákon počítal s výplatou první splátky ve výši 50 %, respektive 35 % přiznané částky. Zasluhou úsilí zástupců obětí se však podařilo dosáhnout zvýšení první splátky na 75 % přiznané částky. Se zahájením výplaty druhé splátky bylo pak možné začít až po zpracování všech žádostí.

Finanční prostředky pro výplaty oprávněným žadatelům uvolňovala Spolková nadace vždy až po předložení seznamu schválených žádostí (tzv. tranže).

Seznam obsahoval kromě identifikačních údajů příjemců plateb též přiznané kategorie a výše částek. Na základě předloženého seznamu nejprve nadace provedla namátkovou kontrolu žádostí a příslušných dokladů a teprve poté převedla finanční obnos určený k výplatám dávek osobám na seznamu. Seznamy byly německé nadaci předávány ve dvouměsíčních intervalech.

První tranže byla odeslána v červnu 2001 poté, co Německý spolkový sněm prohlásil právní jistotu německých firem před americkými soudy za dostatečnou. 20. června 2001 dostaly první oběti nacionálně socialistického bezpráví v České republice šekové poukázky s první splátkou odškodnění. ČNFB se na tento okamžik dobře připravil, a tak již v rámci prvních dvou tranží přijal na 160 miliónů DEM na výplaty odškodnění.

Vzhledem k celkovému vysokému počtu přihlášených oprávněných žadatelů nevyplácel ČNFB ve všech kategoriích maximální možnou částku. Na rozdíl od jiných partnerských organizací však nebyly kráceny platby žijícím žadatelům v kategoriích A a B. Bylo to umožněno především rozhodnutím omezit v souladu s § 9, odst. 8 zákona o zřízení Spolkové nadace výši platby právním nástupcům po zemřelých obětech. I zásluhou tohoto opatření se podařilo dosáhnout toho, že přímé oběti nacionálně socialistického bezpráví v České republice obdržely jedny z nejvyšších částek odškodnění ve srovnání s ostatními zeměmi. Výše plateb oprávněným právním nástupcům byly stanoveny takto:

- kategorie A: 9 000 DEM;
- kategorie B: 3 000 DEM;
- kategorie C: od 750 do 3 000 DEM.

Spolupráce s bankou

Pro výplaty odškodnění ze Spolkové nadace byla zvolena Československá obchodní banka, a. s. Mandátní smlouva mezi ČNFB a ČSOB o provádění výplat z 25. ledna 2001 obsahovala detailní popis cesty finančních prostředků od jejich konverze až po doručení příjemci platby. ČSOB umožnila konverzi prostředků prostřednictvím dealingu ČSOB, který finanční prostředky konvertuje v individuálním směnném kursu, jenž je mnohem výhodnější než konverze ve směnárnách či pobočkách bankovních institucí. Toto opatření umožnilo zajistit nejlepší možné konverzní podmínky v daném okamžiku na bankovních a mezibankovních trzích.

Pro zasílání plateb byla zvolena šeková poukázka Poštovní spořitelny, a. s., partnera a člena skupiny ČSOB. Zastoupení Poštovní spořitelny na všech pobočkách České pošty zajišťovalo dostatečně širokou a všem obětem známou síť výplatních míst po celé České republice.

Dosílky a výplaty právních nástupců

Pokud oprávněný příjemce platbu neobdržel, zjišťoval ČNFB důvody nevybrání šekové poukázky. V případě dočasné nepřítomnosti v místě bydliště či změny trvalého pobytu žadatele byla platba opětovně doslána, a to vždy ve směnném kursu příslušné tranže. Dosílka byla realizována buď formou šekové poukázky, nebo přímo převodem na účet uvedený žadatelem. Ve výjimečných případech, kdy žadatel z důvodu těžkého zdravotního postižení, dlouhodobé hospitalizace apod. nebyl schopen platbu převzít obvyklým způsobem, přistoupil ČNFB k výplatám v hotovosti v místě pobytu žadatele. V případě úmrtí žadatele platby probíhaly v režimu tzv. korunových tranží. Nejprve byl stanoven okruh právních nástupců žadatele dle německého zákona. Poté byla původní částka pro přímou oběť rozdělena na platbu příslušející právním nástupcům a zbývající část, tzv. započitatelné saldo, jež byla vrácena do výplatního systému pro výplaty ostatním oprávněným žadatelům. Částka byla rozdělena vždy s přihlédnutím ke směnnému kursu, ve kterém byla původní platba konvertována.

Druhá splátka

Pro přechod k výplatě druhé splátky bylo nezbytné nejen zpracovat veškeré žádosti, ale také provést kontrolní výpočet, zda ČNFB disponuje dostatečnými finančními prostředky k provedení všech dalších výplat v zamýšlené výši. Jednalo se zde nejen o souhrn přijatých a rezervovaných plateb, ale také o kalkulaci plateb u žádostí po zemřelých obětech, u nichž nedošlo ke stanovení okruhu právních nástupců, rezervy pro činnost odvolací komise na základě statistických údajů apod. Důležitou otázkou byla rovněž problematika vyúčtování finančních prostředků, které se objevily v případech, kdy ČNFB přijal od Spolkové nadace platbu pro určitou oběť nacionálně socialistického bezpráví, avšak tato platba byla v důsledku úmrtí oběti ve zkrácené výši vyplacena jejím právním nástupcům. Spolková nadace požadovala zpětný převod těchto prostředků za účelem jejich opětovného uvolnění. ČNFB s ohledem na vývoj kursu české koruny (v letech 2001–2005 česká koruna kontinuálně posilovala) usiloval na jedné straně o zamezení kursových ztrát vzniklých zpětnou konverzí, na straně druhé hledal řešení pro kompenzaci ztrát vzniklých v důsledku vývoje kursu české koruny vůči euru, tedy zmírnění rozdílu mezi výplatním kursem první a druhé splátky odškodnění. Výsledkem jednání bylo, že Spolková nadace umožnila provedení vzájemného zápočtu těchto finančních prostředků a adekvátní snížení převáděných prostředků pro výplatní tranži o tzv. započitatelné saldo. Toto opatření umožnilo vyplácet druhou splátku váhovým výplatním kursem. V praxi to znamenalo, že české oběti dostávaly finanční prostředky druhé splátky ve výhodnějším směnném kursu, a to až o jednu korunu na euro.

Jiné osobní újmy

Podle zákona o zřízení Spolkové nadace se u žadatelů v této kategorii předpokládala platba do výše 15 000 DEM, konkrétní částka však závisela na počtu pozitivně ověřených žádostí po celém světě. Partnerské organizace zaregistrovaly více než 8 000 oprávněných žadatelů, a proto byla v září 2003 výplatní dávka v tomto programu stanovena na 8 300 DEM (4243,72 EUR). V České republice se tyto platby týkaly 192 osob. Zásluhou připravenosti výplatního systému se ČNFB podařilo zajistit, že české oběti obdržely tuto platbu již v listopadu 2003, jako první na světě. Po definitivním uzavření okruhu příjemců v kategorii tzv. jiných osobních újem na celém světě bylo možné výplatní částku navýšit o 2 450 EUR. Vzhledem k omezenému množství finančních prostředků se doplatek již netýkal právních nástupců, ale pouze 134 přímých obětí. Na základě dohody se Spolkovou nadací nebyla konečná výše finanční dávky ovlivněna případným souběhem výplat v kategorii jiných osobních újem a obsahově příbuzných kategoriích A, B nebo C.

Poslední regulérní tranže

Předpokladem pro ukončení výplat a převedení zbytku finančních prostředků z účtu Spolkové nadace bylo oficiální prohlášení partnerské organizace o tzv. poslední regulérní tranži. Tomuto aktu předcházela detailní kalkulace všech finančních prostředků. Na jejím základě stanovil ČNFB ve spolupráci se Spolkovou nadací tzv. volné prostředky, které použil na navýšení výše platby některým skupinám obětí v tzv. otevírací doložce. V dubnu 2005 ČNFB vyhlásil poslední regulérní tranži a Spolková nadace převedla zbytkové prostředky na konto ČNFB. Cílem tohoto převodu bylo omezit množství směnných kursů jednotlivých výplatních seznamů (tranže). Poté výplaty probíhaly v mimořádném výplatním režimu.

Platby z rakouského Fondu smíření

Zákon o rakouském fondu definoval kategorie oprávněných příjemců platby a vyšší částky, do které mohla být platba realizována, takto:

- kategorie 2 – otrocká práce: 105 000 ATS;
- kategorie 1 – nucená práce: 35 000 ATS;
- kategorie 0 – nucená práce v zemědělství: 20 000 ATS.

Výplaty z prostředků rakouského fondu probíhaly na rozdíl od německých plateb formou jediné splátky. Stejně jako platby z Německa však byly přiznané částky vypláceny v českých korunách a finanční prostředky každé tranže byly

konvertovány podle aktuálních tržních podmínek. Jako partnerská banka České rady pro oběti nacismu byla vybrána Česká spořitelna, a. s. Po zařazení do tranže a po namátkové kontrole rakouským Fondem smíření si oprávnění příjemci mohli platbu vybrat v jakékoli pobočce České spořitelny na celém území České republiky.

Další aktivity Kanceláře

Spolupráce s německými městy

Diskuse o možném odškodnění a následné platby z prostředků Spolkové nadace vyvolaly u široké německé veřejnosti zájem o osudy obětí otrocké a nucené práce. Do tohoto procesu vyrovnávání se s vlastní minulostí se aktivně zapojila celá řada německých měst a obcí. Vedle pořádání tematických seminářů, výstav či vydávání odborných publikací se jejich představitelé soustředili především na návštěvní programy pro bývalé vězně či nuceně nasazené. Některá německá města se rozhodla symbolické gesto smíření zhmotnit také do podoby přímé finanční pomoci.

Logickým prostředníkem a partnerem těchto komunálních iniciativ se v České republice stal ČNFB. Pracovníci Kanceláře pro oběti nacismu ve spolupráci se svazy obětí informovali o probíhajících aktivitách i o možnostech, jak se jich zúčastnit. Pokud se mezi registrovanými žadateli o odškodnění podařilo nalézt osoby, které splňovaly podmínky pro přijetí peněžní dávky, zahájil ČNFB se zástupci daných měst či obcí jednání o dalším postupu. Na základě smlouvy s Frankfurtem nad Mohanem bylo 401 žadatelům vyplaceno úhrnem 410 055 EUR. Podobné smlouvy uzavřel ČNFB také s městy Marburk, Hilden, Kostnice a Schwäbisch Hall. Zásluhou iniciativy uvedených měst byly v České republice nakonec poskytnuty platby 423 osobám v celkové výši 429 200 EUR (viz přílohu 1).

Publikační činnost

V závěru roku 2003 vydala Kancelář sborník *„Nepřichází-li práce k Tobě...“*. *Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*. Prvotním záměrem bylo vytvořit metodickou pomůcku pro odvolací komisi. V širším smyslu chtěli autoři seznámit čtenáře s odborným zázemím odškodňovacího procesu a umožnit jim náhled do archivních sbírek Kanceláře. Publikace obsahuje úvodní slovo historika Mečislava Boráka, stať diplomata Jiřího Šitlera o průběhu mezinárodních odškodňovacích jednání a deset tematických studií, které s výjimkou příspěvku Františka Vaška zpracovali tehdejší či bývalí pracovníci Kanceláře:

Tomáš Jelínek / Nucená práce v národním socialismu;

Petr Kaňák / Ubytovací tábory pro nuceně nasazené v protektorátu;

Alena Krausová / Totální nasazení civilních polských pracovníků ve vládním obvodu Ústí nad Labem;

František Vašek / Postavení českých internovaných ve věznicích a káznících během nacistické okupace;

Pavla Plachá, Věra Zemanová / Životní podmínky v nacistických věznicích na českém území;

Šárka Jarská / Život českých vězňů v nacistických internačních zařízeních na území dnešního Rakouska;

Lucie Vondryšková / Životní a pracovní podmínky v pracovních-výchovných táborech pro ženy;

Věra Zemanová, Pavla Plachá / Tábory pro tzv. židovské míšence a nežidovské partnery ze smíšených manželství na českém území v době 2. světové války;

Jana Havlíková, Martin Hořák / Pronásledování nezletilých dětí českých obětí a odpůrců nacismu v letech 1939–1945;

Radek Lunga / Průběh a charakter rekvizice českých zvonů za druhé světové války.

Výstavní činnost

Ve dnech 1. dubna až 9. května 2004 uspořádala Kancelář společně s Národním archivem a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR výstavu pojmenovanou *Museli pracovat pro Říši*. Výstava ve dvanácti oddílech přibližovala fenomén nuceného pracovního nasazení českého obyvatelstva. Začínala obdobím, kdy ještě část dělníků odjížděla za prací do Německa z vlastního rozhodnutí, dále se věnovala vzniku a působení pracovních úřadů a zavádění přísné pracovní legislativy, posléze přecházela k pracovní mobilizaci celých ročníků protektorátní mládeže a k působení tzv. polovojenských organizací. Popis historicko-politického vývoje přitom rámovalo vylíčení měnících se životních a pracovních podmínek českých dělníků v Německu. Další kapitoly přibližovaly škálu trestů – od drobné pokuty až po několikátýdenní pobyty v pracovních-výchovných táborech –, které nuceně nasazeným hrozily při nesplnění pokynů zaměstnavatelů a německých úřadů. Zvláštní oddíl byl poté věnován ekonomickému vykořisťování vězňů v koncentračních táborech a věznicích. Poslední kapitoly se zaměřily na jevy související s obdobím přelomu války a míru: na zákopové práce a poválečnou repatriaci zavlčených osob. V předsálí navozovaly dobovou atmosféru fotografie významného českého fotografa Zdeňka Tmeje, pořízené v době, kdy byl jejich autor nuceně nasazen ve Vratislavi.

V sedmičlenném autorském týmu, který k výstavě připravil také doprovodnou obrazovou publikaci, působili tři pracovníci Kanceláře. Kancelář také významnou měrou přispěla k výběru exponátů a představila několik desítek dosud nikde nezveřejněných dobových fotografií, písemností a osobních památek ze svého archivu. Vzhledem k nutné ochraně unikátních exponátů však mohla být expozice v prostorách Národního archivu v Praze přístupná pouze jeden měsíc. Kancelář se proto u příležitosti jubilejního roku 2005 rozhodla převést výstavu do putovní podoby a prezentovat ji na více místech ČR. Tento záměr posléze finančně podpořil německý fond Erinnerung und Zukunft.

Putovní projekt, nazvaný *Totálně nasazení. Nucená práce pro Třetí říši. 60 let poté*, vycházel z koncepce původní expozice, nově však byla zpracována část, která se věnovala vyrovnávání se s dědictvím nacistické minulosti v poválečném Německu i Československu a obsahovala přehled různých odškodňovacích iniciativ v obou zemích.

Slavnostní zahájení putovní výstavy proběhlo 1. června 2005, den po tiskové konferenci, na které ČNFB oznámil tzv. poslední regulérní tranži, tedy ukončení hlavní fáze výplat. Výstava měla původně navštívit pět lokalit, ale iniciativou spolupořadatelů si ji nakonec mohli prohlédnout diváci v Praze, Brně, Olomouci, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Ostravě a posléze v Památníku Lidice. Výstavu po dobu jejího trvání, od května 2005 do února 2007, zhlédlo celkem 26 000 návštěvníků.

Obecně prospěšná společnost Živá paměť

Záhy po vzniku Kanceláře si její pracovníci začali uvědomovat, že projekty zaměřené na podporu obětem nacismu a připomínání jejich odkazu by neměly skončit výplatami jednorázového odškodnění. Šest z nich proto v listopadu 2003 založilo obecně prospěšnou společnost Živá paměť. Cílem společnosti je pečovat o společné vzpomínkové dědictví osob pronásledovaných totalitními režimy, zvláště pak obětí nacismu a fašismu, spravovat a rozšiřovat sbírku archivních materiálů shromážděných v souvislosti s odškodněním a poskytovat poradenské a sociální služby výše uvedeným obětem.

Společnost je na Kanceláři organizačně nezávislá a její aktivity jsou hrazeny ze sponzorských příspěvků a grantů. Do roku 2007 uskutečnila již tři dokumentační projekty zpracované metodou vyprávěcí historie (oral history). Byl to projekt biografických rozhovorů s bývalými nuceně nasazenými v oblasti Sárska, jehož vyvrcholením se stala putovní výstava *Místo určení: Sársko* (Saarbrücken, Berlín, Praha) a publikace téhož názvu, vydaná za finanční podpory České rady pro oběti nacismu. Obdobné zaměření měl projekt mapující osudy bývalých vězňů koncentračního tábora Flossenbürg, jenž probíhal ve spolupráci s památníkem vybudovaným na místě bývalého tábora. Výstupy tohoto projektu, pod-

pořeného sdružením Euregio Egrensis, se stanou součástí nové stálé expozice památníku. Zatím největší sběrný výzkum byl součástí mezinárodního projektu „Dokumentace životních příběhů obětí otrocké a nucené práce“, v jehož rámci bylo po celém světě natočeno pět set padesát životopisných rozhovorů s oběťmi nacistické perzekuce. Živá paměť po úspěšném absolvování výběrového řízení pořídila celkem čtyřicet rozhovorů v České republice a sedm na Slovensku. Projekt financoval fond Erinnerung und Zukunft a jeho koordinátorem byla Fern-Universität Hagen.

V dalších dvou projektech se Živá paměť soustředila na vzdělávací a osvětovou činnost. Za podpory České rady pro oběti nacismu a Svazu nuceně nasazených vydala v roce 2006 studijní materiál pro učitele dějepisu, nazvaný *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí*, a zajistila jeho distribuci do bezmála 1 200 středních škol na našem území. Během přednáškového cyklu *Zmizelí Romové a Romové dnes v České republice* navštívili spolupracovníci Živé paměti od 1. února 2005 do 31. prosince 2006 celkem třicet osm základních a středních škol v ČR. Besed s pamětníky romského holocaustu a odborníky na romskou problematiku se zde zúčastnilo na 2 000 žáků a studentů, z nichž někteří se poté zapojili do soutěže o nejlepší výtvarné, literární nebo historické dílo na téma vyslechnuté přednášky. Ani tento projekt by se neuskutečnil bez podpory fondu Erinnerung und Zukunft.

Další aktivity Živé paměti směřují do sociální oblasti. Jedním z hlavních výstupů dlouhodobého fundraisingového projektu bylo v závěru roku 2006 získání grantu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR na vybudování poradny pro oběti nacismu.

Chronologický přehled činnosti Kanceláře

2000

Kancelář pro oběti nacismu vznikla v květnu 2000. V období před schválením zákona o německé nadaci a začátkem výplat se zaměřila především na vytváření sítě kontaktů v oblasti státní sféry a neziskového sektoru. Nepostradatelná se ukázala být zvláště spolupráce se zástupci samotných obětí. S pomocí organizací, jako byl Svaz nuceně nasazených (SNN), Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých (SOPVP), Kongres Poláků v ČR a Muzeum romské kultury, které Kanceláři poskytly své elektronické databáze a archivní materiály obětí nacismu, bylo možné ihned po oficiálním vyhlášení registrační lhůty v říjnu 2000 adresně oslovit 55 000 potenciálních žadatelů a zaslat jim formuláře žádostí spolu s podrobnými informacemi. Ve stejné době byla zahájena mediální kampaň, která si kladla za cíl rozšířit okruh příjemců plateb také o ty oběti, jež do té doby nebyly nikde organizovány. Kombinací obou přístupů se podařilo zprostředkovat informace o rozbíhajícím se projektu široké veřejnosti. Výsledkem adresných výzev a mediální kampaně byl každodenní příval stovek vyplněných formulářů, originálů či kopií dokladů a dalších materiálů, jenž si vyžádal zavedení vícesměnného, respektive víkendového provozu na pracovišti, kde se všechny důležité údaje zapisovaly do počítačové databáze. Jen do konce roku 2000 Kancelář obdržela více než 30 000 žádostí.

2001

Již v lednu 2001 podepsal ČNFB jako první ze všech partnerských organizací smlouvu se Spolkovou nadací o technické realizaci plateb, kontrolách a mezinárodním auditu. Na základě výběrového řízení byla realizací plateb pověřena Československá obchodní banka.

První měsíce roku 2001 byly poznamenány čekáním na rozhodnutí ve věci posledních tří hromadných žalob projednávaných před americkými soudy. Zamítnutí žalob bylo

2. 8. 2000
schválení
zákona
o Spolkové
nadaci

1. 10. 2000
zahájení
registrační lhůty
pro podávání
žádostí
ke Spolkové
nadaci

19. 6. 2001
zahájení výplat
první splátky
ze Spolkové
nadace

11. 8. 2001

zahájení výplat z Fondu smíření

podmínkou vyhlášení právní jistoty pro německé podniky a tím i spuštění procesu výplat. Kancelář již na konci ledna sestavila první výplatní listinu (tranži), na kterou zařadila celkem 10 000 žadatelů, především bývalých vězňů a osob starších 80 let. Příprava seznamu kladla zvýšené nároky na ověřovací a dokumentační centrum (ODC), kde ještě na přelomu roku bylo pouze sedm ověřujících pracovníků. Od jara 2001 však jejich počet soustavně rostl a ODC se postupně stalo největším oddělením Kanceláře.

Oddalování výplat vedlo českou vládu k vypracování návrhu „zákona o poskytování záloh některým osobám nasazeným na nucené práce nebo postiženým jiným nacionálně socialistickým bezprávním“. K jeho přijetí však již nedošlo, protože 31. května vyhlásil Německý spolkový sněm právní jistotu. Zahájení výplat první splátky ve výši 75 % z celkem příznávané částky bylo vyhlášeno za účasti vrcholných představitelů českého státu v sídle Ministerstva zahraničí ČR dne 19. června 2001. Byl to počátek pravidelného platebního režimu, který pokračoval až do poslední řádné tranže v květnu 2005. Dva měsíce po tiskové konferenci v Černínském paláci, počátkem srpna 2001, našli ve svých poštovních schránkách výplatní šeky také první žadatelé, kteří byli vězněni nebo nuceně nasazeni na území Rakouska. Příprava výplat byla v tomto případě méně komplikovaná, neboť probíhala formou jediné splátky a týkala se menšího počtu osob.

15. 10. 2001

první pracovní zasedání odvolací komise

Vedle svého hlavního poslání – realizace výplat – plnila Kancelář v roce 2001 řadu dalších úkolů. Byla to například nová vlna informační kampaně, vyplývající z prodloužení registrační lhůty pro podávání žádostí. Toto prodloužení bylo zakotveno v srpnové novele německého zákona, která také řešila některé nejasnosti kolem agendy právních nástupců a dala tak podnět k jednáním o praktickém průběhu výplat v případě, že oběť nacistického bezprávní již zemřela.

22. 11. 2001

zveřejnění otevírání doložky

Rozesláním prvních rozhodnutí v červnu 2001 vstoupil v platnost další významný mechanismus odškodňovacího procesu: odvolací řízení. V říjnu roku 2001 se proto poprvé sešla odvolací komise ČNFB. Již od konce roku 2000 také probíhala jednání o seznamu tzv. jiných vězeňských zařízení. Kancelář iniciovala rozšíření tohoto seznamu o nejtěžší

věznice gestapa na českém území (Malá pevnost Terezín, Kounicovy koleje v Brně) a dále o všechny pracovní-výchovné tábory na území dnešní ČR, řadu internačních táborů včetně například Svatobořic, a dále o tzv. Polenlager a tábory pro Romy. Podařilo se zdokumentovat i tzv. tábory pro židovské míšence na území dnešní ČR a tábory pro romské a židovské obyvatelstvo na Slovensku. Po rozšíření seznamu o tato zařízení mohli být příslušní žadatelé vyplaceni podle nejvyšší kategorie německého zákona (otrocká práce). Významnou událostí závěru roku 2001 bylo dokončení jednání o tzv. otevírací doložce podle německého zákona, kterou ČNFB zformuloval ve spolupráci se zástupci obětí a již poté schválilo vedení Spolkové nadace.

2002

Posledním dnem roku 2001 vypršela s definitivní platností registrační lhůta pro podávání žádostí o platby ze Spolkové nadace a jejich celkový počet se ustálil na konečných 110 624 žádostí. Prioritou se nyní stalo urychlené zpracování všech doručených žádostí a vybrání těch, které mohly být okamžitě postoupeny k výplatě. Po skončení této etapy, v dubnu 2002, se ověřovatelé soustředili na žádosti, které z obsahového hlediska splňovaly kritéria zákona, vykazovaly však formální nedostatky nebo nebyly dostatečně doloženy. Kancelář v průběhu roku 2002 rozeslala 22 000 dopisů, v nichž žadatele na tyto skutečnosti upozorňovala. Zároveň se jejich jménem snažila v archivech i na jiných místech pátrat po chybějících dokladech. Po složitých právních jednáních s vedením Spolkové nadace a vyřešení citlivé otázky výše vyplácených částek zahájil ČNFB na konci května 2002 jako vůbec první partnerská organizace platby oprávněným právním nástupcům. Kancelář se dále podílela na specifikaci kritérií u tzv. jiných osobních újem a pokračovala ve zpracování žádostí v této kategorii. Nad rámec spolupráce se Spolkovou nadací uzavřel ČNFB smlouvy s radnicemi ve Frankfurtu nad Mohanem, Marburku, Hildenu, Kostnici a Schwäbisch Hall, které se rozhodly odškodnit osoby nasažené na území jejich města z vlastních prostředků.

31. 12. 2001
konec registrační
lhůty pro
podávání žádostí
ke Spolkové
nadaci

31. 5. 2002
zahájení
plateb právním
nástupcům
ze Spolkové
nadace

28. 2. 2003

ukončení
zpracování
žádostí
v kategoriích
A, B a C dle
německého
zákona

7. 7. 2003

zahájení výplat
druhé splátky

1. 11. 2003

zahájení výplat
v kategorii
jiných osobních
újem

15. 4. 2004

ukončení
zpracování
žádostí
v kategorii
jiných osobních
újem

2003

Rok 2003 byl pro vývoj odškodnění obětí nacismu v České republice přelomový. Dne 28. února ukončila Kancelář zpracování všech žádostí a splnila tím jednu z hlavních podmínek pro zahájení výplat druhých splátek. Tento okamžik nastal v červenci 2003, kdy bylo zbývajících 25 % z přiznané částky zasláno bývalým vězňům nacistických koncentračních táborů a věznic. Tuto skupinu později následovali žadatelé dle kategorie B německého zákona, tedy nuceně nasazení na území Německé říše. Do konce roku 2003 doplatek odškodnění dostaly všechny zákonem stanovené kategorie obětí. Do své závěrečné fáze vstoupilo počátkem listopadu také zpracování agendy jiných osobních újem. Stejně jako v případě druhých splátek obětem otrocké a nucené práce obdrželi i v této kategorii žadatelé z České republiky odškodnění jako první na světě. V roce 2003 ČNFB ve spolupráci s ostatními partnerskými organizacemi dosáhl dalšího rozšíření seznamu tzv. jiných vězeňských zařízení, kam bylo nově zařazeno několik desítek věznic a káznic na území Německa. Úspěšná byla také jednání o některých hraničních případech rasového pronásledování, u nichž bylo nutné vyjasnit, zda splňují kritéria otevírací doložky. Po dohodě se Spolkovou nadací tak bylo nakonec vyplaceno více než 700 žadatelů z této skupiny, především osob židovského původu a Romů žijících v letech 1939–1945 na Slovensku.

2004–2005

Do konce roku 2003 se Kanceláři podařilo zahájit všechny významné etapy odškodňovacího procesu: výplaty prvních a druhých splátek ve všech kategoriích, specifikace obsahu otevírací doložky pro Českou republiku, zpracování agendy jiných osobních újem, stanovení pravidel pro platby oprávněným právním nástupcům, zahájení činnosti odvolacích komisí. V období 2004–2005 se Kancelář soustředila především na dokončení těchto procesů. Dne 15. dubna 2004 ve shodě s ostatními partnerskými organizacemi dokončila zpracování všech žádostí v kategorii jiných osobních újem. Nadále také pokračovala ve výplatách druhých splátek. V případech, kdy se příjemce druhé splátky již nedožil, bylo

zapotřebí zdlouhavého dohledávání oprávněných právních nástupců, posouzení jejich nároku z hlediska dodržení předepsané šestiměsíční lhůty pro oznámení úmrtí původního žadatele a následně zpracování všech žádostí oprávněných právních nástupců. Ke dni 31. prosince 2004 pak vypršela registrační lhůta pro podávání žádostí k rakouskému Fondu smíření. Kancelář v té době evidovala celkem 11 798 žadatelů nárokových odškodnění za otrockou nebo nucenou práci na území Rakouska. Dalším mezníkem se stal 31. květen 2005. Na tiskové konferenci, která se konala v sídle Kanceláře za přítomnosti předsedy představenstva Spolkové nadace Dr. Otto Bräutigama a člena představenstva pana Güntera Saathoffa, byla vyhlášena tzv. poslední regulérní tranže. Symbolicky v měsíci, kdy si svět připomínal 60. výročí konce druhé světové války, tak vstoupily platby obětem nacismu v České republice do své poslední fáze.

2006–2007

V následujícím období dobíhaly poslední platby právním nástupcům a dosílky již dříve přiznaných plateb, které si žadatelé z nejrůznějších důvodů nevyzvedli. Završila se také činnost odvolací komise ČNFB. Datum 30. září 2006 bylo určeno jako poslední termín, kdy bylo možno rozhodnout o realizaci platby ze Spolkové nadace nebo se odvolat proti rozhodnutí partnerské organizace. Všechna odvolání, jež byla Kanceláři do tohoto dne zaslána, bylo pak nutno posoudit do konce roku 2006. Ke dni 31. prosince 2006 byly veškeré platby z Spolkové nadace bez výjimky ukončeny.

Do konce roku 2007 probíhá v Kanceláři projekt Zdravotní a sociální péče pro bývalé vězně nacistických koncentračních táborů, ghett a jiných věznic, který je hrazen z prostředků zbývajících z rozpočtu české partnerské organizace po vyplacení všech mandatorních kategorií. Kancelář také pokračuje v digitalizaci archivních materiálů, které během své šestileté existence shromáždila. Činnost Kanceláře skončí k 31. prosinci 2007.

31. 12. 2004

konec registrační lhůty pro podávání žádostí k rakouskému Fondu smíření

31. 5. 2005

poslední regulérní tranže

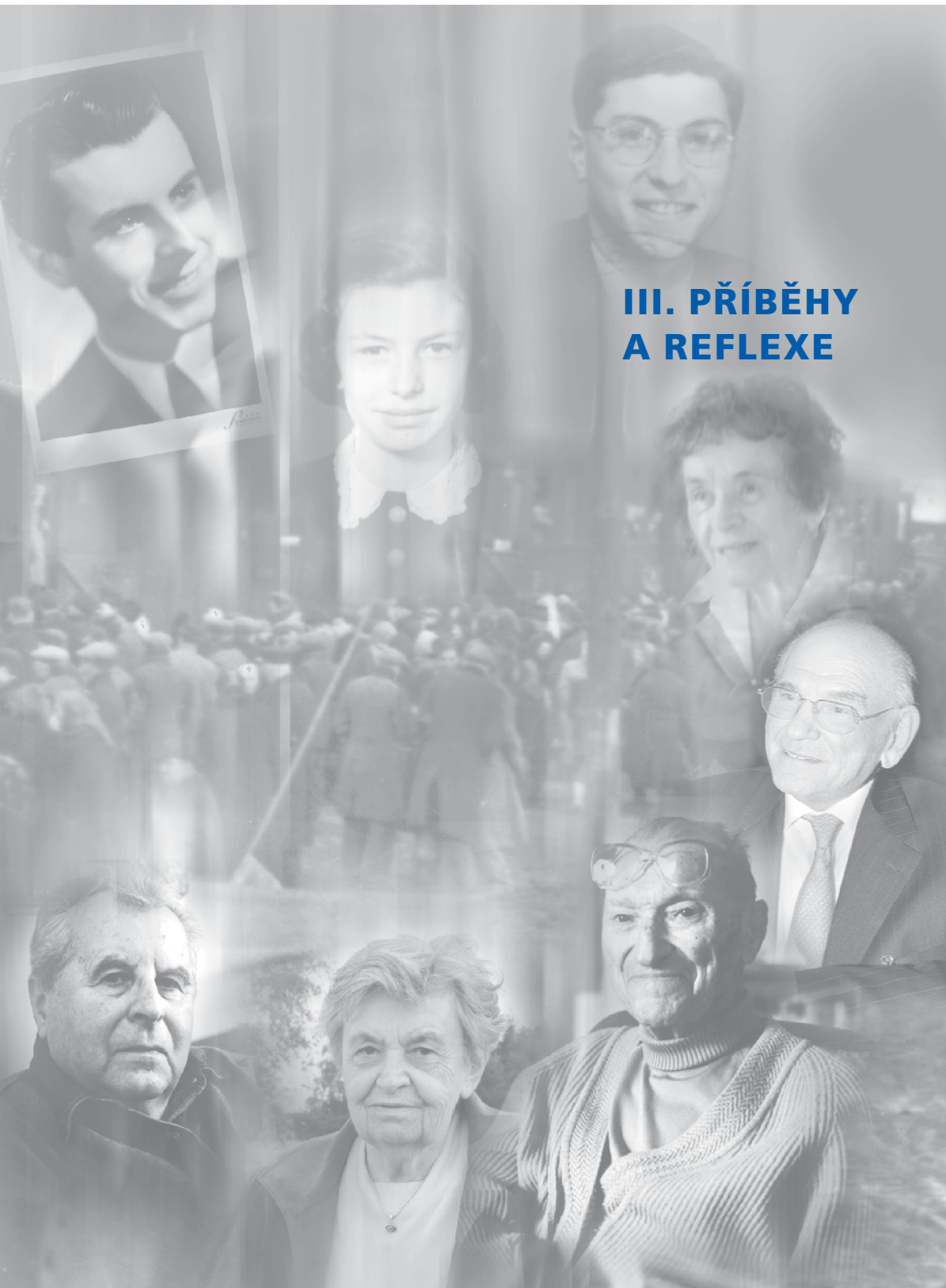
31. 12. 2006

ukončení všech výplat ze Spolkové nadace

Celkový počet odškodněných obětí nacismu v České republice

Česko-německý fond budoucnosti zaregistroval 110 624 žádostí o platbu z prostředků nadace Připomínka odpovědnost a budoucnost (včetně 3 175 z titulu „jiných osobních újem“). Z toho poskytl v kategorii otrocké práce platbu celkem 8 656 žadatelům, v kategorii nucené práce celkem 38 564 žadatelům, v kategorii „jiného nacistického bezpráví“ celkem 28 549 žadatelům a v kategorii „jiných osobních újem“ celkem 192 žadatelům. Z pověření České rady pro oběti nacismu, partnerské organizace rakouského fondu Smíření, mír a spolupráce, dále zpracoval 11 798 žádostí a poskytl platbu 229 osobám v kategorii otrocké práce, 10 406 v kategorii nucené práce v průmyslu, 236 v kategorii nucené práce v zemědělství, službách a domácnostech a 93 ve zbývajících kategoriích rakouského zákona.

Celkem tak z prostředků Spolkové nadace poskytl platbu 75 769 žadatelům v rámci kategorií A, B a C německého zákona a 192 žadatelům v kategorii „jiných osobních újem“. Z prostředků Fondu smíření poskytl platbu celkem 10 964 žadatelům. V obou odškodňovacích programech Česko-německý fond budoucnosti realizoval přibližně 200 000 emisí plateb ve 42 směnných kursech a na základě 86 925 žádostí obětem otrocké a nucené práce vyplatil bezmála 8 miliard Kč.

III. PŘÍBĚHY A REFLEXE

Dr. Karel Brožík.

Jeden židovsko-česko-německý osud ve 20. století

Konrad Matschke

Dobré, ba srdečné vztahy mezi Česko-německým fondem budoucnosti a Jewish Claims Conference jsou postaveny na solidním základě: solidaritě obětí nacismu. Během mezinárodních jednání o odškodnění vězňených osob a bývalých nuceně nasazených se mezi delegacemi různých představitelů obětí a vlád čas od času dostávaly ke slovu napětí a konkurenční způsob myšlení. Byli to ti nejvíce pronásledovaní, kteří se nad takový přístup povznesli a dokázali si bez výhrad a se samozřejmou solidaritou přeživších podat ruce. Byly to oběti nacistického teroru, lidé jako profesor Felix Kolmer z České republiky, Karol Gawłowski z Polska a doktor Karel Brožík jako zástupce

Karel Brožík (1926–2004)

Claims Conference, kterým v důsledku jejich vlastních bolestných zkušeností šlo spíše o uznání vytrpěného bezpráví než o to, kdo jaký dostane podíl z celkového rozpočtu. Ostatně oni všichni již dlouho před zahájením mezinárodních jednání debatovali o otevřené otázce odškodnění bývalých obětí nucených a otrockých prací a hledali možné cesty k řešení v jiných grémiích a v jiných souvislostech.

Je mi proto zvláště velkou ctí, že mohu na tomto místě ocenit mého váženého bývalého nadřízeného, zesnulého doktora Karla Brožíka, a připomenout jeho zásluhy. Karel Brožík byl totiž zvláštním způsobem předurčen k tomu, aby napomáhal dobrým a konstruktivním vztahům mezi českou partnerskou organizací a Claims Conference: měl české i německé státní občanství, jedno bydliště poblíž Prahy a druhé ve Frankfurtu nad Mohanem, považoval Prahu za svou vlast a Frankfurt za svůj domov. Jako člověk krutě pronásledovaný nacistickým režimem věděl až příliš dobře, že teror nacistických pochopů stejně jako solidarita mezi pronásledovanými neznaly hranic. Bylo pro něj srdeční záležitostí a samozřejmým posláním přispět k tomu, aby oběti nacismu ve střední a východní Evropě – židovské i nežidovské – nebyly opět znevýhodněny. I v tomto se s kolegy z Česko-německého fondu budoucnosti hluboce shodoval.

Životní příběh Karla Brožíka je při všech individuálních rysech bezesporu také typickým židovsko-česko-německým osudem 20. století, jež poznamenaly nacistické zločiny a jejich následky.

Karel Brožík se narodil v roce 1926 v Teplicích a cítil se být československým občanem židovského vyznání a německého mateřského jazyka – což v mnohonárodnostní první Československé republice nebylo zdaleka zvláštností. Byl mladší ze dvou synů. Po příchodu německých vojsk musela rodina opustit svůj domov a přesídlit do Prahy. Karel Brožík se tak stal obětí prvního vyhnání v období kolem druhé světové války, a to vyhnání neněmeckého obyvatelstva z okupovaného pohraničí českých zemí. Dne 28. října 1941 byla jeho rodina zavlčena do ghetta v Lodži, kde během krátké doby zemřeli hlady jeho otec, matka i bratr.

V létě 1944 byl Karel Brožík deportován do Osvětimi-Březinky, kde unikl záhubě jen tím, že byl nasazen na nejtěžší práci. Hrůza pokračovala, když byli osvětimští vězni posláni na pochod smrti do koncentračního tábora Mauthausen. Dne 5. května 1945 byl na smrt nemocný, vyhladovělý mladík osvobozen Američany.

Po svém návratu do Prahy se Karel Brožík dozvěděl, že dvacet šest jeho příbuzných, tedy skoro celou jeho rodinu, nacisté zavraždili. Nezbylo mu nic a musel svůj život budovat znovu od začátku. Jako dálkově studující dělník složil dodatečnou maturitu, poté studoval práva, promoval a získal titul JUDr. V roce 1949 se oženil, stal se otcem dvou synů a začal se věnovat kariéře na československém ministerstvu zahraničí. Jeho nový profesní začátek byl však rázem přerušen, když byli v rámci antisemitských čistek stalinistické éry z vládních úřadů odstraněni četní Židé.

Karel Brožík byl nucen opustit státní správu a stát se vedoucím družstva uměleckořemeslné výroby. Po vpádu vojsk Varšavského paktu neviděl jako stoupelec „pražského jara“ jiné východisko než ze své vlasti uprchnout.

V roce 1968 emigroval s rodinou přes Maďarsko do Frankfurtu nad Mohanem, kde musel opět začít zcela od začátku. Brzy nato již pracoval pro United Restitution Organisation a od roku 1987 byl představitelem Jewish Claims Conference v Německu.

Otevřená otázka odškodnění bývalých obětí nucené a otrocké práce zaměstnávala Karla Brožíka samozřejmě nejen profesně, ale především jako člověka, který přežil lodžské ghetto a tři koncentrační tábory. Když strana Zelených v 80. letech poprvé nastolila odškodnění nuceně nasazených jako politické téma, byli Felix Kolmer, Karol Gawlowski a Karel Brožík ihned na místě. Záměrem Zelených kolem Antje Vollmerové – ke kterým patřil i pozdější člen představenstva nadace Günter Saathoff – tehdy bylo postarat se o přiměřené odškodnění tzv.

*Karel Brožík
při předávání
prvních šeků
na odškodnění,
červen 2001*

„zapomenutých obětí“ nacistického teroru. Že mezi zapomenuté oběti patřil i mnohamiliónový zástup bývalých obětí otrockých a nucených prací, si političtí představitelé v té době ještě plně neuvědomovali. Zde mohli Felix Kolmer, Karol Gawlowski a Karel Brožík uvádět věci do správných historických souvislostí a být zdrojem směrodatných impulsů.

Jejich tvrdošijnost přispěla rozhodujícím způsobem k tomu, že odškodnění bývalých obětí otrocké a nucené práce našlo své místo v koaliční dohodě rudo-zelené vlády, která vyvstala z voleb v roce 1998. Tato vláda upravila cestu pro zřízení nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost, jež posléze ve spolupráci se svými partnerskými organizacemi mohla vyplatit odškodňovací dávky 1 600 000 přeživších obětí otrocké a nucené práce po celém světě.

Angažovanost a houževnatost Karla Brožíka podstatně přispěla také k tomu, že v roce 1990 mohla být uzavřena dohoda o článku 2 německé smlouvy o sjednocení. Došlo k tomu v době, kdy již dávno vypršely všechny lhůty Spolkového zákona o odškodnění (BEG) a ochota tehdejší německé vlády k nápravě zjevných nedostatků tohoto zákona se blížila nule. Díky dohodě o článku 2 mohly nejhůře pronásledované oběti nacismu přece jen ještě obdržet jistotu, byť skrovnou měsíční podporu. Těž mnoho obětí v bývalém tzv. východním bloku, za které se Karel Brožík vždy neobyčejně zasazoval, se mohly prostřednictvím Fondu pro střední a východní Evropu (Mittel- und Osteuropa-Fonds), jenž byl zřízen v roce 1998, dočkat alespoň malého zadostiučinění.

V sedmdesáti osmi letech vytrhla smrt Karla Brožíka z činorodého, prací naplněného života, který až do samého konce patřil nezištnému úsilí ve prospěch

obětí nacismu. Především, ale ne výlučně je Karel Brožík vynakládal jako představitel Jewish Claims Conference v Německu, kterou také zastupoval v kuratoriu nadace Přípomínka, odpovědnost a budoucnost. Navíc se o zájmy přeživších zasazoval v poradním sboru Hesenského fondu pro oběti nacionálně socialistického pronásledování (Hessischer Härtefonds), jako mluvčí Rady přeživších Ústavu Fritze Bauera a v neposlední řadě jako pamětník při besedách ve školách.

Karel Brožík byl člověk mnoha zájmů – byl vášnivý kuchař a houbař, ctižádostivý hostitel, milovník hudby, zajímal se o kulturu. Znal však jen jeden úkol, kvůli kterému šly jeho rozmanité zájmy stranou: jako člověk, který přežil lodžské ghetto a koncentrační tábory Osvětim a Mauthausen, vynakládal veškerou energii, již mu v posledních letech ubírala závažná onemocnění, ve prospěch přeživších obětí nacismu.

Karel Brožík měl zvláštní dar nacházet si cestu k lidem, a to nejen svým vrstevníkům. Především se soustřeďoval na mladší generaci, v níž spatřoval nositelku naděje. Zvláštní a krásné na tomto daru je to, že sympatie jsou na principu vysíláče a přijímače vyzařovány obousměrně. A tak Karel Brožík rád a nikoliv bez hrdosti vyprávěl o návštěvě mladých a zapálených pracovníků a pracovníků Česko-německého fondu budoucnosti v jeho domě poblíž Prahy. Český tým se z pohledu člověka mezi sedmdesátkou a osmdesátkou řadil k mladé, ctižádostivé generaci, což mu v jeho očích zajišťovalo další body a sympatie. My, jeho spolupracovníci, jsme toto vysoké hodnocení a sympatie vždy sdíleli.

Vrcholem, mimořádným uznáním a snad i jistým odčiněním – jsem si jist, že to tak Karel Brožík chápal – bylo pro něho rok před jeho smrtí udělení Medaile Za zásluhy z rukou tehdejšího prezidenta Václava Havla. Ocenění hlavou českého státu se výslovně vztahovalo na Brožíkovy mezinárodní zásluhy o odškodně-

Karel Brožík s Michaelem Jansenem, předsedou představenstva Spolkové nadace, červen 2001

ní nuceně nasazených. Byl to však také tichý projev satisfakce za diskriminaci v dobách komunistického režimu, která jej i s jeho rodinou přiměla k „útěku z republiky“.

To, že byl Karel Brožík vyznamenán spolu s Antje Vollmerovou a Richardem von Weizsäckerem, se mi jeví jako zvláště harmonický souzvuk. Richard von Weizsäcker svým velkým historickým projevem o čtyřicátém výročí konce války a z něho plynoucí odpovědnosti Němců pozdější odškodnění nuceně nasazených morálně připravil, Antje Vollmerová je se svými spolubojovníky politicky poháněla kupředu a Karel Brožík je spolu s kolegy ze všech politických stran v praxi vytvářel a realizoval. Vyznamenání z rukou nejvyššího představitele jeho vlasti a země, kde se narodil, znamenalo pro Karla Brožíka mnoho.

Jak upřímné a trvalé tyto sympatie byly, dokládají projevy soustrasti, které zazněly v České republice, když Karel Brožík – navzdory těžké nemoci pro všechny nečekaně – 18. srpna 2004 během svého pobytu v Praze zemřel. Tehdejší ministr zahraničí Cyril Svoboda jej přiřadil k „předním bojovníkům za právní a hmotné odškodnění evropských obětí holocaustu“, velvyslanec Jiří Šitler vyzdvihl „sílu jeho charakteru a jeho integritu“ a označil jej za svého „osobního přítele“, kolegové z Česko-německého fondu budoucnosti ho nazvali „velkým humanistou“.

Všichni, kdo Karla Brožíka znali, si vysoce vážili jeho osobní integrity a vyvinutého smyslu pro spravedlnost, jeho bystrosti a humoru. Také jeho partneři při jednáních mu navzdory, nebo právě díky jeho vytrvalosti a jeho „polemickému duchu“ vždy prokazovali nejvyšší respekt a úctu. Karel Brožík zůstane nezapomenut.

(z němčiny přeložila Miriam Mráčková)

Konrad Matschke / *výkonný ředitel německé pobočky organizace Conference on Jewish Material Claims against Germany (Konference o židovských materiálních nárocích vůči Německu) ve Frankfurtu nad Mohanem.*

Čtyři osudy – jedno téma

Litera zákonů se snažila definovat hlavní projevy bezpráví páchaného na někdejších věznicích, nuceně nasazených a dalších obětech pronásledování. Až při uvádění těchto zákonů do praxe se ale ukázalo, jak rozmanité byly životní osudy žadatelů o odškodnění a jak nesnadné je vtěsnat je do právnických kategorií. Připojujeme proto příběhy čtyř konkrétních osob, které spojuje zkušenost nacistické perzekuce a které zároveň požádaly o odškodnění ze Spolkové nadace. Jejich níže citované vzpomínky a výpovědi zaznamenali jako součást svých dokumentačních projektů spolupracovníci obecně prospěšné společnosti Živá paměť.

*Jaroslava Skleničková
na počátku války*

Jaroslava Skleničková, roz. Suchánková (*1926)

Narodila se jako mladší z dvou dcer v rodině šéfkuchaře. Dětství strávila v souvislosti s otcovým povoláním střídavě v rodných Lidicích, moravských Luhačovicích a tatranském Novém Smokovci. Po měšťance v Hradci Králové začala v roce 1941 navštěvovat obchodní školu v Praze. Do školy dojížděla stejně jako její sestra z Lidic, kam se po nuceném vystěhování ze Slovenska vrátili i její rodiče.

Dne 10. června 1942 postihl rodinu Skleničkových stejný osud jako všechny obyvatele Lidic – v rámci odvetných opatření po atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha byl otec jako všichni lidičtí muži starší patnácti let zastřelen a paní Skleničková byla spolu s matkou a sestrou jako nejmladší lidická žena deportována do koncentračního tábora Ravensbrück. Zde byla po 14 dnech karantény nejprve přidělena na zpracování kůží a kožešin pro potřeby německé armády. Po třech měsících pracovala v kuchyňské a planýrovací koloně. V prosinci 1943 byla zařazena jako šička pro firmu Grahl do přílehlého Fürstenbergu. Když namítla, že neumí šít, jedna polská spoluvězeňkyně jí odpověděla: „Pamatuj si, umíš všechno... Nikdy neříkej, že to neumíš.“ V závěru války absolvovala spolu s matkou a sestrou pochod smrti. Dnes k tomu říká: „Ten, kdo to neprožil, si neumí vůbec představit, že něco takového mohlo být. S polskou přítelkyní jsme pak jednou říkali: Holka, mohly, prožily jsme to my vůbec? Je to možný? Takový podmínky?“

Na poslední společné fotografii s rodiči a sestrou, Lidice 1941

Po osvobození se paní Skleničková spolu s matkou a sestrou vrátila do tehdejšího Československa. Po krátké době se přestěhovala do Prahy, dokončila vzdělání a začala pracovat jako úřednice ve Všeobecném penzijním ústavu. Současně se musela potýkat se zdravotními následky věznění: během let 1942–1945 se výrazně zhoršilo její vrozené zdravotní poškození – luxace kyčelních kloubů, a musela se proto podrobit řadě vážných operací.

V té době se také seznámila se svým pozdějším mužem Čestmírem, za něhož se provdala v roce 1951. O pět let později ze zaměstnání odešla, aby se kromě svých dvou dětí a dětí své sestry mohla starat o těžce nemocnou matku. Po její smrti v roce 1971 nastoupila do Telexportu Československé televize jako referentka. Po odchodu do penze se přestěhovala se svým manželem zpátky do Lidic, kde dodnes žije v domě, který dal československý stát po válce vybudovat pro přeživší lidické ženy.

Jaroslava Skleničková v srpnu 2005

Bedřich Blasko v době své maturity

Bedřich Blasko (* 1918)

Narodil se v Praze v rodině obchodníka s exportním zbožím. Otec i matka pocházeli z rodin, které se hlásily k židovskému náboženství a kulturní tradici. Ve 30. letech 20. století však otec pana Blaska vystoupil z židovské obce. Sám Bedřich Blasko neudržoval s obcí kontakty a nebyl ani členem žádné církve. Po maturitě na gymnáziu začal studovat přírodovědeckou fakultu Karlovy univerzity v Praze a po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939 se živil jako zedník.

Období od podzimu 1940 do července 1941 trávil v tzv. pracovním táboře pro židy v Lípě u Havlíčkova Brodu a po propuštění v listopadu 1941 byl internován v ghettu Terezín. Od února do prosince 1942 byl vězněn ve věznicí gestapa v Praze na Karlově náměstí a následně převezen zpět do terezínského ghetta. Na podzim 1943 se jeho jméno objevilo na seznamu vězňů transportovaných do Osvětimi. Z tří tisíc vězňů, kteří jeli „na východ“ spolu s ním, přežilo jen pár stovek. Ostatní, včetně pana Blaska staršího, byli po příjezdu na osvětimské nádraží nahnáni do plynových komor. Při tzv. selekci Bedřichu Blaskovi zřejmě zachránil život jeden „kápo“, starší muž, který měl toho dne službu na nástupišti. Když se podíval na nově příchozí a uviděl mezi nimi obrýleného mladíka, prohodil k němu: „Do zítřka nikdo z vás nebude naživu. A ty brejle si sundej!“ „Štěstí“ při panu Blaskovi stálo i nadále, protože již po třech dnech byl převezen do pobočky koncentračního tábora Groß Rosen v dolnoslezském Friedlandu, kde mu již nehrozila okamžitá fyzická likvidace. Když vzpomínal na pobyt ve Friedlandu, vybavil

Bedřich Blasko v roce 2005

se mu absurdní zážitek z doby likvidace tábora na počátku května 1945: táborový velitel dal tehdy vyhlásit apel a ptal se nastoupených vězňů, zda nemají nějaké stížnosti...

Z rodiny pana Blaska přežil válku pouze jeho bratr, ostatních patnáct příbuzných nacisté zavraždili. Ještě v roce 1945 dokončil Bedřich Blasko studium na Karlově univerzitě, do roku 1971 pracoval jako chemik. V době tzv. normalizace po potlačení „pražského jara“ byl propuštěn ze zaměstnání a směl vykonávat pouze dělnické profese. Díky tomu, že ovládal čtyři světové jazyky a měl rozsáhlý přehled o kultuře a politice, se po pádu komunismu uplatnil jako novinář a fotograf. Svoji manželku Evu poznal v terezínském ghettu. Svatbu slavili v srpnu roku 1945.

K tématu náhrad za léta strávená ve vězení pan Blasko podotkl:

„Já jsem dostal spoustu různých odškodnění. Myslím, že je to velice problematická záležitost. Myslím, že to je velice těžký, lidský život odškodňovat finančně... Takže odškodný, no. Asi nikdo ještě nic lepšího nevymyslel. Nikdo ty lidi neoživí...“

Marie Jeníková v roce 2005

Marie Jeníková, roz. Křiklavová (* 1924)

Narodila se v Hrochově Týnci ve východních Čechách v zemědělské rodině. Po vyučení dámskou krejčovou dostala v únoru 1944 příkaz odjet do Německa a nastoupit do továrny BMW v Basdorfu u Berlína. Jako soustružnice opracovávala hlavice do leteckých motorů a záměrně se je přitom snažila poškozovat, aby byly nefunkční. Později pracovala ve skladu a jako pomocná síla v kanceláři. Bydlela spolu s ostatními dívkami v dřevěných barácích společného lágru v Basdorfu, vzdáleného asi 8 km od pracoviště, kam musela denně pěšky docházet. Jídlo bylo málo

vydatné, hodně pomáhaly balíčky z domova. Rovněž hygienické podmínky na ubytovně byly bídné. Teplou vodu tu ženy měly jen výjimečně, při mytí a praní se musely spokojit se studenou. Pokoje se hemžily štěnicemi a jiným hmyzem. V Basdorfu zažila paní Jeníková mnoho náletů, které stály život i několik nuceně nasazených.

Po válce vystřídala několik zaměstnání, od dámské krejčově a telefonistky až po terapeutku a zdravotní sestru v psychiatrické léčebně v Havlíčkově Brodu. Po odchodu do penze pracovala v místním kulturním domě jako uvaděčka koncertů, divadelních představení a kulturních akcí.

V roce 2001, když žádala o odškodnění z nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost, si opět připomněla dobu svého nuceného nasazení:

„Ale můžu vám říct, teprve tehdy jsem si uvědomila, co jsme byli za chudáky, když jsme tam šli, co jsme to tam prožili a že je velký štěstí, že jsme se vrátili živí a zdraví a že prostě to na nás nezanechalo nějaký drastický stopy... Můžu vám říct, že jsem při tom plakala a uvědomila jsem si, co ty rodiče prožívali, když mě, zdravý dítě, posílali někam, nevěděli kam, a jestli se vrátím... Takže to, to trauma všechno na mě přišlo, všechno se to nějak vrátilo.“

V roce 2002 pak obdržela finanční platbu a byla tomu ráda:

„A potom najednou mně přišlo, že mám nějaký peníze. A já jsem pořád říkala, no to není možný, to není možný, já na to zapoměla. Já jsem nečekala, že něco dostanu. No a když to bylo pravda, tak jsem byla v úžasu, šla jsem na poštu a teď jsem měla strach, aby mě někdo neokradl, že nesu ty peníze..., já jsem to dala do podpaží a běžela jsem s tím do banky.“

René Šírek na maturitní fotografii

René Šírek (* 1923)

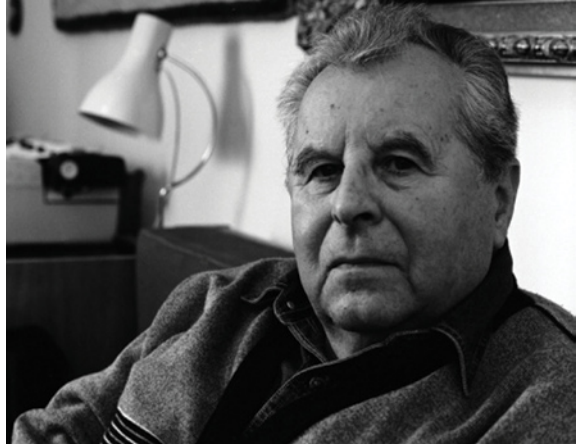
Narodil se v Praze a od podzimu 1942, po absolvování gymnázia, byl nasazen v Hamburku a Kielu u polovojenské organizace Luftschutz. Práce zde byla fyzicky i psychicky náročná a nebezpečná, šlo o odklizení trosk po náletech a vyhledávání a zneškodňování nevybuchlých fosforových min. Nejhorším zážitkem z této doby byla podle vlastních slov pana Šírka konfrontace se smrtí civilistů a ohrožení vlastního života při náletech a vyhledávání min. Přínosem byla naopak přátelství, která zde pan Šírek navázal.

Při své práci u jednotky Luftschutz musel jako protektorátní příslušník pomáhat německému civilnímu obyvatelstvu a zpočátku se s touto rolí těžko vyrovnával:

„To vám prostě, to byla taková snad schizofrenická situace. Na jedné straně jakožto příslušníci protektorátu, lépe řečeno teda jako Češi, jsme... toužili, aby ten nacismus byl zničen. Čili čím dřív to Němci prohrajou, tím lépe pro nás...“

René Šírek v roce 2005

My jsme nedělali rozdíl mezi nacistou a Němcem... pro nás Němec rovná se nacista. Nacista rovná se Němec. A teď ještě když ty nacisti tady s tím národem jednali tak surově a přímo tady vytvářeli ten teror, no tak ten národ musel ty Němce nenávidět. A teď si představte, s touto, s tím-

to přesvědčením, v této atmosféře přijedeme do Německa, oni nás tam oblečou do německých uniforem, cvičej tam polovojenský výcvik, nás, Čechy, kteří jsme [je] vlastně nenáviděli, a přitom jednají s námi normálně, jednají s námi jako s lidmi, jednali s námi dokonce přátelsky, na ulicích a mezi obyvatelstvem nebyla, nebyla žádná averze vůči nám. Naopak tím, že jsme jim pomáhali při těch nálezech a tomu obyvatelstvu a zachraňovali, tak prostě věděli, že nejsme Němci, ale nebyla proti nám averze... [My]... jsme chtěli, aby ten nacismus a ta Německá říše co možná nejdřív zkolabovala, aby byla poražena, abychom mohli jet domů, aby bylo po válce, abychom mohli začít život normálních lidí. Na druhou stranu jsme si ale nějak podvědomě nepřáli, aby během té porážky tihle lidé, s kterými jsme se tam znali a kteří vůči nám se chovali slušně, aby zahynuli.“

Koncem roku 1943 byla jednotka vystřídána nově příchozími kolegy z protektorátu a René Šírek poté až do konce války sloužil u Luftschutz v Praze-Ruzyni. Během nuceného nasazení v protektorátu byl kvůli konfliktu s příslušníky české kolaborantské organizace Kuratorium pro výchovu mládeže tři týdny vězněn.

Po válce absolvoval Právnickou fakultu Karlovy univerzity a začal pracovat pro firmy zabývající se mezinárodní expedicí a dopravou. Po odchodu do penze v roce 1986 zůstal ve svém oboru i nadále činný. Rovněž se každoročně setkává s bývalými kolegy z doby nuceného nasazení a účastní se diskusí na téma nucené práce se studenty na německých středních školách.

V roce 2001 obdržel pan Šírek finanční náhradu za své nucené nasazení. Jaký má na ni názor?

„V našem věku už člověk nepočítá, jestli to je hodnotově adekvátní nebo ne. Člověk to vnímá jako... zadostiučinění nebo... odměnění toho, že člověk musel za války někam jet a něco tam dělat, ale rozhodně ne..., že by si řekl, je to moc nebo je to málo... Každopádně bylo to milé.“

Odškodnění na stránkách českého tisku

Česká tištěná média začala mezinárodní jednání o odškodnění obětí nacismu soustavně sledovat od poloviny roku 2000. Na konci července otiskl největší český deník Mladá fronta Dnes celostránkový rozhovor s vedoucím české delegace na těchto jednáních Jiřím Šitlerem. Všechny hlavní deníky poté přinesly informaci o schválení zákona o německé nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost. Pozornost komentátorů však zaujaly spíše výroky rakouského kancléře Schüssela a představitelů rakouské vládní strany Svobodných, kteří se dali slyšet, že odškodnění nuceně nasazených chápou jako předstupeň podobného kroku východoevropských států vůči německým vyhnancům z poválečného období. Nemalé publicity se dostalo také diplomatické nótě, jíž americká vláda potvrdila, že odškodňovací dohoda mezi Německem a Spojenými státy nemá vliv na reparační otázky a poválečná opatření proti německému majetku v Československu. Již na samém počátku se tak ukázalo, že téma odškodnění obětí nacismu nelze oddělit od širšího kontextu česko-německých vztahů, v němž stále zaujímá významné místo poválečné vysídlení německé menšiny z Československa. Otázka, zda humanitární gesto na německé a rakouské straně lze brát jako inspiraci pro obdobný vstřícný krok na straně české, zaměstnávala média a politiky po celou dobu trvání výplat.

Mediální zájem vrcholil v první polovině roku 2001. Novinářskou „kauzou“ se staly zejména průtahy před zahájením výplat z Spolkové nadace. V tisku se objevovaly dramatické titulky jako Odškodnění nuceně nasazeným se hroučí (Mladá fronta Dnes, 8. 3. 2001), Oběti sevřené kruhem bezmoci (Právo, 9. 3. 2001) nebo Němci odmítají začít odškodňovat (Mladá fronta Dnes, 5. 4. 2001). Snad proto, že mezi jeho čtenáři je výrazně zastoupena starší generace, otiskl nejvíce komentářů deník Právo. Na problematiku odškodnění se zde specializoval redaktor Jan Kovařík. Jeho články korespondovaly s levicovým zaměřením listu. Na jedné straně se vyznačovaly poměrně ostrou kritikou postoje německého průmyslu, na druhé pak příznivým hodnocením kroků vládní SPD v čele s Gerhardem Schröderem.

Událostí, která odškodnění zajistila titulní stránky, bylo zahájení výplat začátkem června 2001. Mladá fronta Dnes na své první straně dokonce uveřejnila fotografii, na níž tehdejší předseda Sdružení osvobozených politických vězňů a pozůstalých Oldřich Stránský držel v ruce vějíř bankovek, které si právě vyzvedl na základě šekové poukázky od ČNFB. Český tisk většinou připomínal, že satisfakce přichází po velmi dlouhé době a pro mnohé oběti příliš pozdě, upozorňoval také na to, že projekt odškodnění by se neuskutečnil nebýt tlaku amerických advokátů, ale celkově jej hodnotil jako vstřícné a prospěšné gesto. I jindy kritické Právo otisklo v polovině června článek nazvaný Poukázka smazala hořkost.

V podobném duchu vyzněl komentář Lidových novin, nazvaný Pozdě. Pozdě, ale přece, který si kladl otázku, proč Německo s výplatami otálelo po dobu téměř tří generací. Odpovědí autora Radko Kubička bylo chápavé konstatování, že „distancovat se od minulosti je sice také těžké a chvályhodné, ale v zásadě to nikoho nic nestojí. Když je nutno platit, každý hospodář si nějaká ta gesta rád rozmyslí“. V závěru článku vyslovil autor lítost nad tím, že obdobné satisfakce jako bývalí nuceně nasazení se zatím nedočkaly oběti komunismu v zemích střední a východní Evropy.

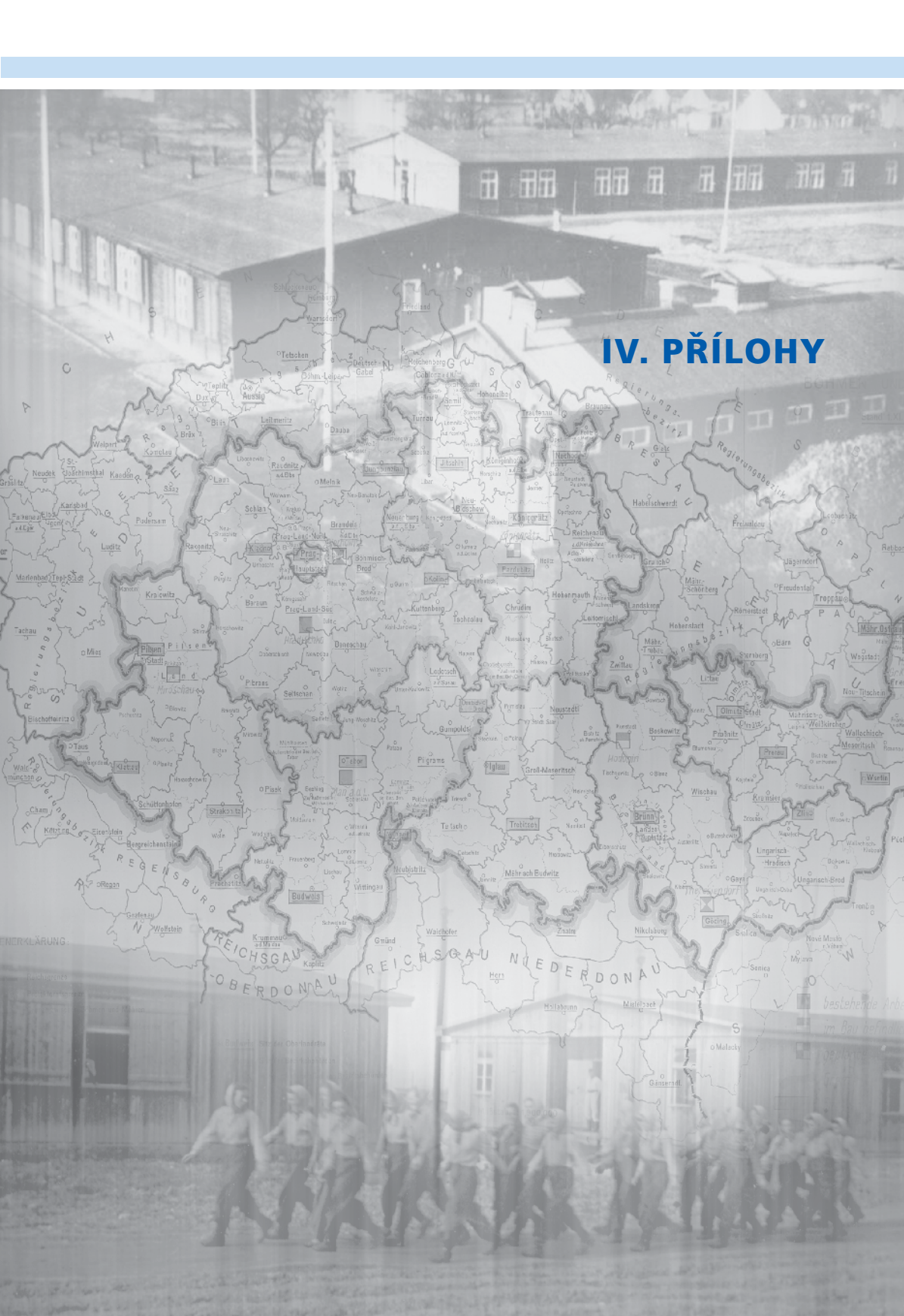
Po rozeslání prvních šekových poukázek začal mediální zájem postupně slábnout. Jeho zvýšení bylo možné opět sledovat až počátkem roku 2003 v souvislostmi s nejasným termínem zahájení výplat druhé splátky. Média zaznamenala lednové prohlášení České rady pro oběti nacismu, v němž se mimo jiné konstatovalo, že mezi českými oběťmi nastává „velké rozčarování a Německo ztrácí v očích českých obětí, ale také široké veřejnosti kredit upřímnosti dodržet dané sliby a závazky“ (Týden, 26. 5. 2003). Lidové noviny otiskly 20. 1. 2003 ve své pravidelné rubrice Příběhy lidí, kteří se střetli se systémem, článek Za nucenou práci pro Hitlera nedůstojné čekání na odškodnění. Text vycházel ze zkušenosti jedné z bývalých nuceně nasazených, která v rozhovoru s novinářkou Markétou Kutilovou uvedla: „Je to výsměch do očí. My čekáme na peníze jak na smilování a někdo si zatím žije pohodlně z úroků.“ Nervozita ale opadla hned po zahájení druhých splátek v červenci 2003. V září již média informovala o gestu České rady pro oběti nacismu, která se rozhodla udělit Gerhardu Schröderovi u příležitosti jeho státní návštěvy České republiky pamětní medaili za zásluhy o odškodnění. Jak připomněl předseda ČRON Oldřich Stránský, Schröder se stal vůbec prvním německým kancléřem, kterého české oběti nacismu takto ocenily.

V následujícím období již výplaty v České republice probíhaly bez výrazného zájmu tisku, což lze vysvětlit především jejich bezproblémovým průběhem. V českých novinách se objevovaly převážně jen agenturní zprávy, vycházející z prohlášení ČNFB. Odškodnění obětí nacismu bylo ale zmiňováno v dlouhodobých diskusích o možném humanitárním gestu vůči Němcům, kteří žili před válkou v Československu, neprovinili se spoluprací s nacismem, nebo se mu dokonce otevřeně postavili na odpor, ale přesto byli po válce postiženi v souvislosti s opatřeními proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Úvahy o odškodnění těchto osob dospěly nejdále v návrzích tehdejšího místopředsedy vlády Petra Mareše, o nichž informoval tisk v letech 2003 a 2004. Tyto návrhy vycházely z principu přímých, individuálních dávek, jejichž distribucí by byl na základě svých zkušeností s odškodněním obětí nacismu pověřen ČNFB. Pro realizaci projektu se však Marešovi nepodařilo získat podporu ani v samotném vládním kabinetu. Morální gesto vůči německým antifašistům, které vyhlásila česká vláda v květnu 2005, již s přímými platbami nepočítalo.

Jedním z pozitivních vedlejších efektů odškodnění obětí nacismu byl zvýšený zájem veřejnosti o příjemce dávek a jejich životní osudy. V květnu roku 2000 se politický týdeník Respekt pokusil vyvolat diskusi o statutu českých nuceně nasazených v nacistické třetí říši. Řadu nepřesných a kontroverzních tvrzení obsahoval článek *My, občané Říše*, který se zabýval postavením nuceně nasazených Čechů v Rakousku. Jeho autor, novinář Jaroslav Spurný, nepřímo zpochybnil vyjednávací strategii české diplomacie, když napsal, že Češi byli „bráni a respektováni“ jako občané Německé říše, a jejich postavení tak bylo nesrovnatelně lepší než životní podmínky nuceně nasazených Poláků a obyvatel tehdejšího Sovětského svazu. Proti tomu se v odpovědi opatřené titulkem *Achtung, Češi jsou Slovani!* ohradil tehdejší pracovník Kanceláře pro oběti nacismu Tomáš Jelínek, jenž se jako historik též podílel na vypracování argumentační báze českých zástupců na mezinárodních odškodňovacích jednáních. Diskuse poté již nepokračovala.

Noviny a časopisy se jen málokdy pokusily postihnout fenomén otrocké a nucené práce na obecnější rovině. Více je přitahovaly konkrétní lidské osudy, zážitky a zkušenosti. Zmíněný Respekt přinesl v červnu 2000 rozhovor s významným českým fotografem Zdeňkem Tmejem, jenž byl kdysi nuceně nasazen u Říšských drah ve Vratislavi. Dokonce i největší bulvární deník Blesk otiskl životní příběh Miroslava Tamchyny, který jako jeden ze čtyřiceti pěti Čechoslováků přežil v květnu 1945 potopení zaoceánské lodi *Cap Arcona*, převážející vězně koncentračního tábora Neuengamme. Pozornost se soustředila především na ty zástupce obětí, kteří se účastnili odškodňovacích rozhovorů. Zejména si média oblíbila osobnost Oldřicha Stránského. Ten se jako člověk, který vyšel ze smíšeného česko-německo-židovského prostředí, prožil hrůzy Osvětimi a na prahu osmdesátky se energicky zapojil do složitých mezinárodních jednání, pro novináře stal téměř symbolem úsilí o překonání traumatické minulosti česko-německých vztahů. Tisk se také jednoznačně postavil na jeho stranu, když byl v říjnu 2003 pro svůj údajně smířlivý postoj k sudetským Němcům a v důsledku interních sporů ve Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých odvolán z čela této organizace. Například novinář a spoluautor Stránského knihy vzpomínek Teodor Marjanovič v týdeníku Respekt (27. 10. 2003) komentoval jeho odchod z předsednické funkce takto: „Je výmluvné, že se svržení odehrálo právě ve chvíli, kdy dobíhají různé druhy odškodnění, na jejichž vyjednání se Stránský podílel. Mnozí, kteří i díky jeho houževnatosti pobírali v minulých letech peníze, se nyní, když si došli na poštu pro poslední obnos, k němu obrátili zády.“

Odkaz českých obětí nacismu se dlouhodobě snaží připomínat obecně prospěšná společnost *Živá paměť*, která u příležitosti 60. výročí konce druhé světové války do písemné podoby zpracovala osm životních příběhů bývalých vězňů a nuceně nasazených, jež byly v průběhu roku 2005 publikovány na stránkách Literárních novin.

IV. PŘÍLOHY

ERKLÄRUNG

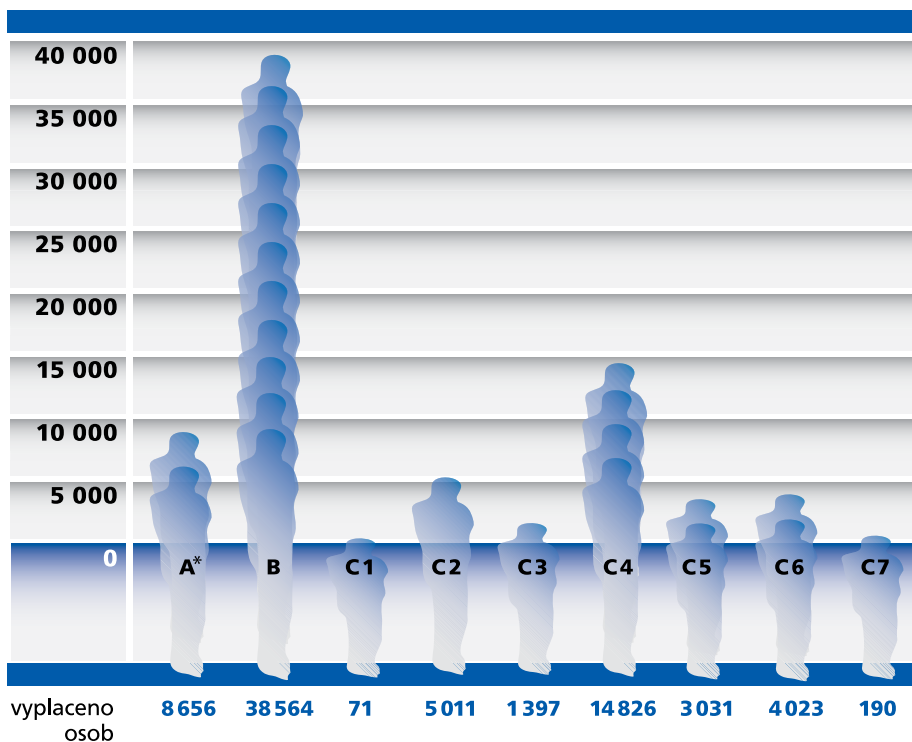
bestehende Arbeit
im Bau befindl
S

Příloha 1 – Statistické přehledy

Výplaty ze Spolkové nadace (Německo)

Mandaturní kategorie zákona	A	otrocká práce
	B	nucená práce
Kategorie otevírací doložky	C1	věznění nespádající do kategorie A
	C2	dislokace z protektorátu do pohraničí
	C3	deportace na zemědělské práce
	C4	nedeportovaní nuceně nasazení (především v protektorátu)
	C5	ukrývání se před rasovou perzekucí
	C6	omezení osobní svobody
	C7	deportace s nuceně nasazenými rodiči

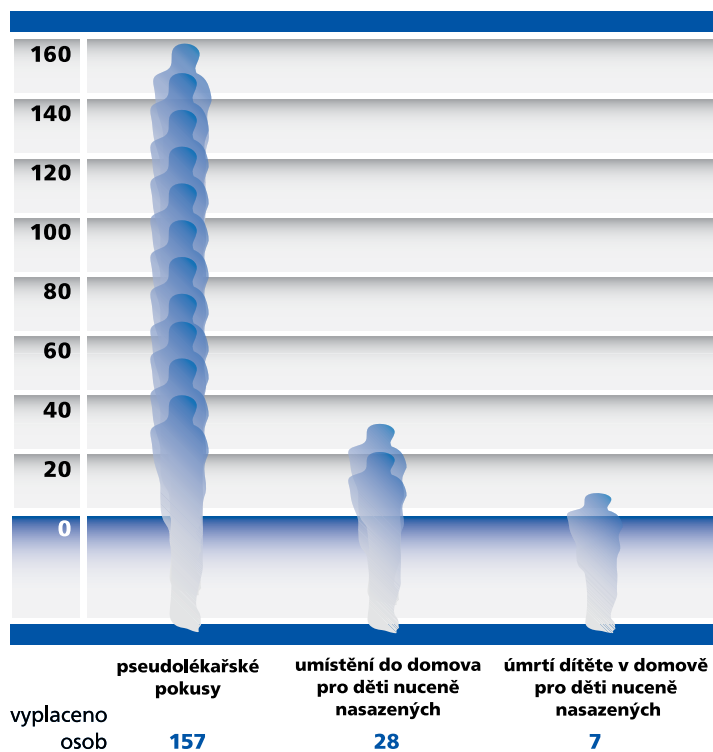
KATEGORIE OTROCKÉ A NUCENÉ PRÁCE RESP. JINÉHO NACISTICKÉHO BEZPRÁVÍ

Celkem vyplaceno 75 769 osob

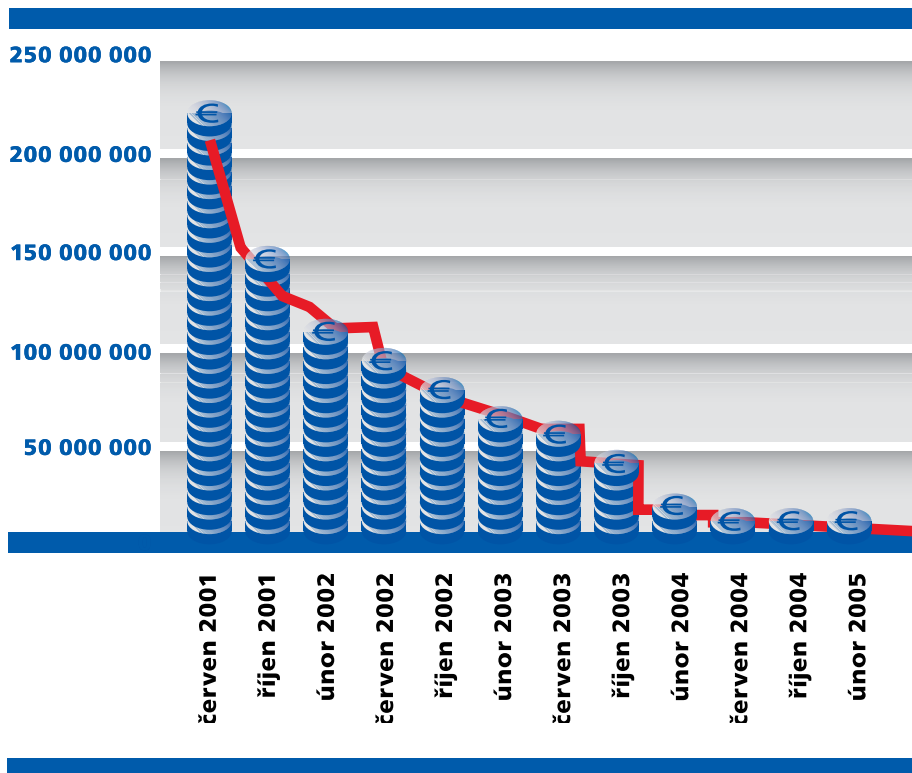
* Zahnuje také 135 případů zařazených do podkategorie „krátkodobé věznění“.

KATEGORIE JINÝCH OSOBNÍCH ÚJEM

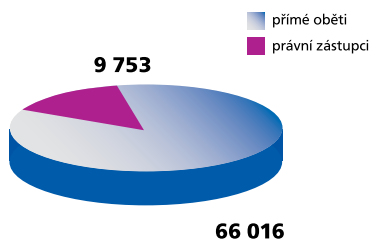
Celkem vyplaceno 192 osob

ČERPÁNÍ PROSTŘEDKŮ URČENÝCH ČESKÝM OBĚTEM

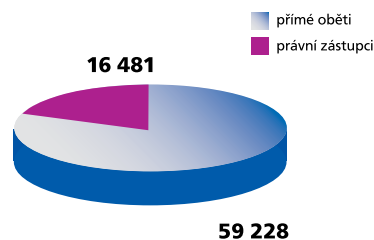

PODÍL PŘÍMÝCH OBĚTÍ A PRÁVNÍCH NÁSTUPCŮ

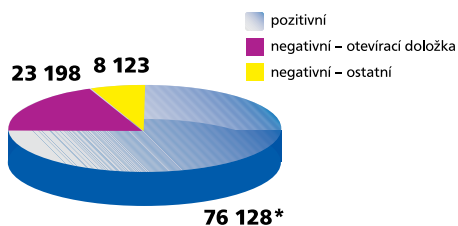
I. splátka

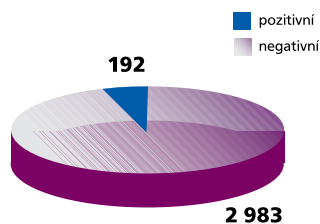
II. splátka

PODÍL POZITIVNÍCH A NEGATIVNÍCH ROZHODNUTÍ

Kategorie otročké a nucené práce,
resp. jiného bezpráví

Kategorie jiných osobních újem

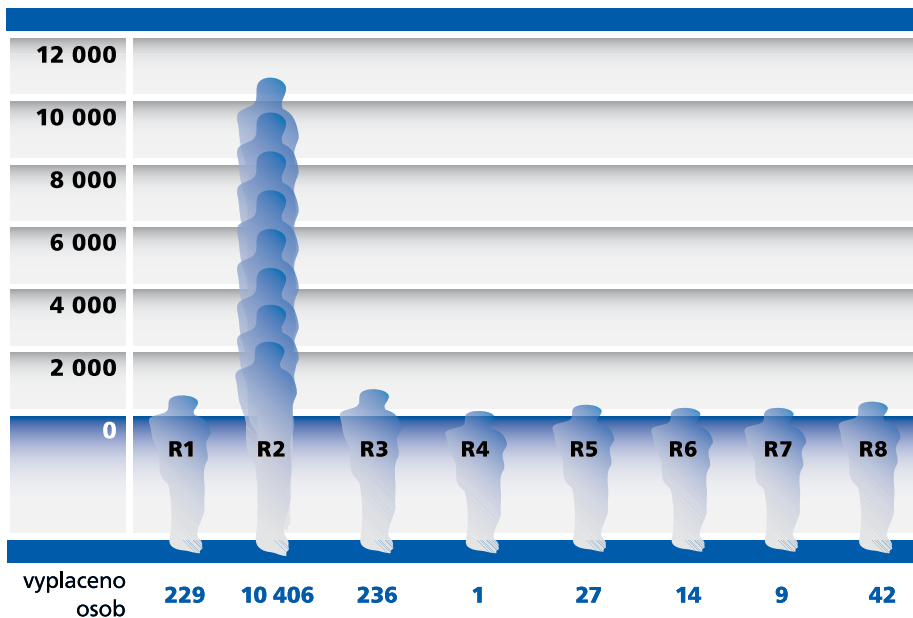

* Pozitivní rozhodnutí zahrnují také 359 případů, kdy Kancelář doporučila žádost k výplatě, ta však nakonec neproběhla. Důvodem mohlo být například to, že žadatel již dříve obdržel platbu od německých podniků (vyšší částku, než mu mohla být vyplacena ze Spolkové nadace), nebo že neexistovali právní nástupci původní oběti, respektive že se právní nástupci nepřihlásili.

Výplaty z Fondu smíření (Rakousko)

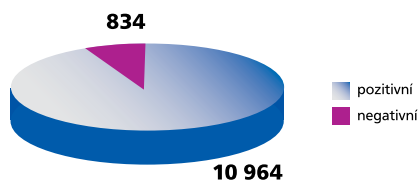
R1	otrocká práce
R2	nucená práce v průmyslu
R3	nucená práce v zemědělství, službách a domácnostech
R4	děti vězňů
R5	děti nuceně nasazených v průmyslu
R6	děti nuceně nasazených v zemědělství, službách a domácnostech
R7	mimořádné případy (Härtefälle)
R8	nedeportování

PLATBY DLE KATEGORIÍ ZÁKONA

Celkem vyplaceno 10 964 osob

PODÍL POZITIVNÍCH A NEGATIVNÍCH ROZHODNUTÍ

Platby od německých měst

Město	Počet příjemců	Vyplaceno v EUR
Frankfurt nad Mohanem	401	410 054,58
Marburk	4	8 000,00
Hilden	6	920,40
Kostnice	8	4 090,32
Schwäbisch Hall	4	6 135,52
Celkem	423	429 200,82

Příloha 2 – Pobočky koncentračních táborů na území dnešní České republiky

V tabulce je abecední seznam poboček koncentračních táborů na území dnešní České republiky, jak ho uvádí BEG, spolkový zákon o odškodnění (zveřejněný ve Spolkovém věstníku zákonů BGBl. 1977 I, S. 1786–1852; BGBl. 1982 I, S. 1571–1579).

Český název	Německý název	Název kmenového tábora
Bernartice	Bernsdorf	Groß Rosen
Bílá Voda	Weißwasser	Groß Rosen
Božičany	Poschetzau	Flossenbürg
Brněnec	Brünnlitz	Groß Rosen
Brno	Brünn	Osvětim
Bruntál	Freudenthal	Osvětim
České Budějovice	Budweis	Terezín
Dubí u Kladna	Eichen	Terezín
Ervěnice	Seestadtl	Flossenbürg
Falknov (dnes Sokolov)	Falkenau	Flossenbürg
Holýšov	Holleischen	Ravensbrück, od 1. 9. 1944 Flossenbürg
Hořejší Staré Město	Ober-Altstadt	Groß Rosen
Hořejší Vrchlabí	Ober-Hohenelbe	Groß Rosen
Hradištko	Hradischko an der Moldau	Flossenbürg
Chrastava	Kratzau I und II	Groß Rosen
Jablonec nad Nisou	Gablonz	Groß Rosen
Jezeří u Albrechtic	Eisenberg	Flossenbürg
Jičetín	Sankt Georgenthal	Groß Rosen
Jičetín	Sankt Georgenthal	Flossenbürg
Kamenický Šenov	Stein-Schönau	Flossenbürg
Kladno	Kladno	Terezín
Korunní u Kadaně	Krondorf bei Kaaden	Flossenbürg
Králíky	Grulich	Groß Rosen
Kraslice	Graslitz	Flossenbürg, Ravensbrück
Křepeňice	Kschepenitz	Flossenbürg
Křivoklát	Pürglitz	Terezín

Libeč	Gabersdorf	Groß Rosen
Lichtvard (dnes Světlá)	Lichtewerden	Osvětim
Litoměřice	Leitmeritz, Elsabe	Flossenbürg
Litoměřice	Leitmeritz, Richard II	Flossenbürg
Litoměřice	Leitmeritz, SS-Kommando B 5	Flossenbürg
Lovosice	Lobositz	Flossenbürg
Meziměstí	Halbstadt	Groß Rosen
Most	Brüx	Flossenbürg
Motyčín	Motyčín	Terezín
Nová Role	Neu Rohlau	Ravensbrück, od 1. 9. 1944 Flossenbürg
Odeř	Edersgrün	Natzweiler
Olšova Vrata	Espenthor	Buchenwald
Oslavany	Oslawan	Terezín
Ostrov	Schlackenwerth	Flossenbürg
Panenské Břežany	Jungfern-Breschan	Flossenbürg
Panenské Břežany	Jungfern-Breschan	Terezín
Poříčí	Parschnitz	Groß Rosen
Praha viz Panenské Břežany	Prag siehe Jungfern-Breschan	
Rabštejn	Rabenstein bei Kamnitz	Flossenbürg
Rtyně u Teplic	Hertine	Flossenbürg
Rychnov u Jablonce nad Nisou	Reichenau	Groß Rosen
Smržovka	Morchenstern	Groß Rosen
Svatava	Zwodau	Ravensbrück, od 1. 9. 1944 Flossenbürg
Škrochovice	Skrochowitz	Flossenbürg
Štěpánov	Stefanau bei Olmütz	Stutthof
Terezín *	Theresienstadt	
Vrchotovy Janovice	Janowitz Markt	Flossenbürg
Žacléř	Schatzlar	Groß Rosen

* Ghetto Terezín bylo uznáno jako samostatný koncentrační tábor.

Příloha 3 – „Jiná vězeňská zařízení“ dle zákona o nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost

Na území dnešní České republiky

Český název	Německý název	Druh tábora / poznámka
Annín	Annaberg	zajišťovací tábor
Annín	Annaberg	věznice gestapa
Benešov u Prahy	Beneschau	věznice gestapa
Bernartice	Bernsdorf	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Bohumín	Oderberg	tábor nucených prací pro Židy, věznění pouze muži
Bohumín	Oderberg	internační tábor a tzv. Polenlager
Bohuslavice nad Úpou	Bausnitz	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Bolíkov	Wölking	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Brantice	Brandsdorf	internační tábor
Břeclav	Lundenburg	věznice gestapa
Břežany, okr. Benešov	Breschan, Kreis Beneschau	pracovně-výchovný tábor
Brno, Masná ulice	Brünn, Masná Straße	internační tábor pro Romy
Brno	Brünn	věznice gestapa
Bruntál	Freudenthal	věznice gestapa
Bruntál	Freudenthal	tábor nucených prací pro Židy
Bukovany	Bukowan	pracovně-výchovný tábor, přesunut do Břežan
Bystřice u Benešova	Bistritz	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence, věznění pouze muži
Česká Lípa	Böhmisch Leipa	věznice gestapa
České Budějovice	Budweis	věznice gestapa
České Budějovice	Budweis	pracovně-výchovný tábor
Český Dub	Böhmisch Eicha	věznice gestapa
Cheb	Eger	věznice gestapa
Chrastava	Kratzau	tábor nucených prací pro Židy, věznění pouze muži
Děčín (Děčín-Podmokly)	Tetschen (Tetschen-Bodenbach)	věznice gestapa
Děčín	Tetschen	pracovně-výchovný tábor

Dolní Adršpach	Niederadersbach	internační tábor
Dolní Benešov	Beneschau	tzv. Polenlager
Dolní Jiřetín	Niedergeorgenthal	pracovně-výchovný tábor
Dolní Litvínov	Niederleutensdorf	pracovně-výchovný tábor
Dolní Marklovice	Niedermarklowitz	internační tábor
Doly	Hoffnungsthal	tábor nucených prací pro Židy
Dubí	Eichwald	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Dvorská	Maxdorf	pracovně-výchovný tábor
Frenštát pod Radhoštěm	Frankstadt	věznice gestapa
Frydek-Místek	Friedeck – Friedberg	věznice gestapa
Fryštát	Freistadt	internační tábor a tzv. Polenlager
Fryštát	Freistadt	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Hanušovice	Hannsdorf	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Hnízdo (dnes m. č. obce Vrbovec)	Gnast	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Hodonín	Göding	věznice gestapa
Hodonín u Kunštátu	Hodonin	internační tábor pro Romy
Hořejší Staré Město	Ober-Altstadt	tábor nucených prací pro Židy
Hořejší Vrchlabí	Ober-Hohenebel	tábor nucených prací pro Židy
Horní Jiřetín	Obergeorgenthal	zajišťovací tábor
Horní Litvínov-Záluží	Oberleutensdorf-Maltheuern	pracovně-výchovný tábor
Hostinné	Arnau	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Hradec Králové	Königgrätz	věznice gestapa
Hradištko u Jílového	Hradischko	pracovně-výchovný tábor, přesunut do Břežan
Hranice na Moravě	Mährisch Weißkirchen	věznice gestapa
Hrušovany nad Jevišovkou	Grusbach	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Hustopeče	Auspitz	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Ivančice	Eibenschütz	sběrný tábor pro Židy
Jablunkov	Jablonkowo, Jablunkau	tábor nucených prací pro Židy
Jaroslavice	Joslowitz	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Jičín	Jitschin	věznice gestapa
Jihlava	Iglau	věznice gestapa

Jírovice, Hradištko	Jirowitz, Hradischko	pracovně-výchovný tábor, přesunut do Břežan / komando Tvoršovice
Kačlehy	Gatterschlag	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Kalek	Kallich	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Kalich	Kelch	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Kalná Voda	Trübenwasser	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Karlovy Vary	Karlsbad	věznice gestapa
Karviná	Karwin	tábor nucených prací pro Židy
Karviná	Karwin	věznice gestapa
Kladno	Kladno	internační tábor
Kladno	Kladno	věznice gestapa
Klatovy	Klattau	věznice gestapa
Klobouky u Brna	Klobouk	internační tábor
Kolín	Kolin	věznice gestapa
Krhanice, Břežany	Krhanitz, Breschan	pracovně-výchovný tábor
Krnov	Jägerndorf	věznice gestapa
Kroměříž	Kremsier	věznice gestapa
Kunčice nad Ostravicí	Großkunzendorf	pracovně-výchovný tábor
Kyjovice	Gaiwitz	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Lanškroun	Landskron	věznice gestapa
Lazy	Lazy	pracovně-výchovný tábor
Lednice	Eisgrub	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Letovice	Letowitz	věznice gestapa
Lety u Mirovic	Lety	internační tábor pro Romy
Levonic-Lišany	Lewanitz-Lischan	internační tábor
Libeč	Gabersdorf	tábor nucených prací pro Židy
Liberec	Reichenberg	věznice gestapa
Liberec	Reichenberg	tábor nucených prací pro Židy
Litoměřice	Leitmeritz	věznice gestapa
Mackovice	Moskowitz	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Malá pevnost Terezín	Kleine Festung Theresienstadt	věznice gestapa

Mikulov	Nikolsburg	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Mikulov	Nikolsburg	věznice gestapa
Milov	Mühlloh	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence, věznění pouze muži
Mirošov	Miroschau	věznice gestapa
Mirošov	Miroschau	pracovně-výchovný tábor, 1945 přesunut do Plzně
Mírov	Mürau	věznice gestapa
Mladá Boleslav	Jungbunzlau	věznice gestapa
Mladkov	Mlatkau	pracovně-výchovný tábor
Mladkov	Wichstadt	tábor nucených prací pro Židy, věznění pouze muži
Moravská Ostrava, U Strouhy	Mährisch Ostrau	pracovně-výchovný tábor, 1944 přesunut do Kunčic nad Ostravicí
Moravská Ostrava, Cihelní ulice	Mährisch Ostrau	pracovně-výchovný tábor, 1944 přesunut do Kunčic nad Ostravicí
Moravská Ostrava-Vítkovice	Mährisch Ostrau-Witkowitz	pracovně-výchovný tábor
Most	Brüx	věznice gestapa
Myslovice	Mißlowitz	věznice gestapa
Načetín	Natschung	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Nové Město na Moravě	Neustadt	věznice gestapa
Nový Jičín	Neu Titschein	věznice gestapa
Nýrsko	Neuern	věznice gestapa
Odry	Odrau	věznice gestapa
Olomouc	Olmütz	věznice gestapa
Olomouc-Chvalkovice	Olmütz-Chwalkowitz	pracovně-výchovný tábor
Opava	Troppau	věznice gestapa
Oslavany	Oslawan	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Ostrava	Mährisch Ostrau	věznice gestapa
Pardubice	Pardubitz	internační tábor
Pardubice	Pardubitz	pracovně-výchovný tábor
Pardubice	Pardubitz	věznice gestapa
Pavlov	Pollau	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Písek	Pisek	věznice gestapa

Planá nad Lužnicí	Plan an der Leinsitz	pracovně-výchovný tábor
Plzeň	Pilsen	věznice gestapa
Plzeň-Karlov	Pilsen-Karlow	pracovně-výchovný tábor
Plzeň-Karlov, Štítov	Pilsen-Karlow, Stittow	pracovně-výchovný tábor, vězněny pouze ženy
Pohořelice	Pohrlitz	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Poříčí	Parschnitz	tábor nucených prací pro Židy
Postoloprty	Postelberg	internační tábor pro tzv. židovské míšence
Poštorná	Unterthemenau	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Praha-Pankrác	Prag	věznice gestapa
Praha-Nebušice	Prag-Nebuschitz	internační tábor
Praha-Ruzyně	Prag-Rusin	zajišťovací tábor
Praha VII – Veletržní palác	Prag VII	internační tábor pro Židy
Pravice	Probitz	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Přerov	Prerau	věznice gestapa
Prostějov	Proßnitz	věznice gestapa
Pudlov	Pudlau	tábor nucených prací pro Židy
Řetenice	Settenz	internační tábor
Roudnice nad Labem	Raudnitz an der Elbe	věznice gestapa
Rýmařov	Römerstadt	tábor nucených prací pro Židy
Rýnovice	Reinowitz	pracovně-výchovný tábor
Šatov	Schattau	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Sedlo	Zettel	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence, věznění pouze muži
Škrochovice	Skrochowitz	internační tábor
Slavonice	Zlabings	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Smržovka	Morchenstern	pracovně-výchovný tábor
Šumperk	Mährisch Schönberg	tábor nucených prací pro Židy, vězněny pouze ženy
Svatobořice	Swatoborschitz	internační tábor
Svitavy	Zwittau	věznice gestapa
Svitavy	Zwittau	tábor nucených prací pro Židy

Tábor	Tabor	věznice gestapa
Tanvald	Tannwald	věznice gestapa
Teplice-Šanov	Teplitz-Schönau	věznice gestapa
Těšín	Teschen, Cieszyn	věznice gestapa
Třebíč	Trebitsch	věznice gestapa
Trhové Sviny	Schweinitz	věznice gestapa
Třinec	Trzynietz (Trinec)	tábor nucených prací pro Židy
Třinec-Borek	Trinec-Borek	internační tábor
Tvoršovice, Břežany	Tworschowitz, Breschan	pracovně-výchovný tábor
Uherské Hradiště	Ungarisch Hradisch	věznice gestapa
Ústí nad Labem	Aussig	věznice gestapa
Valašské Klobouky	Wallachisch Klobouk	věznice gestapa
Valašské Meziříčí	Wallachisch Meseritsch	věznice gestapa
Valdice-Kartouzy	Walditz-Karthaus	věznice gestapa
Valtice-Boří Dvůr	Feldsberg-Theimhof	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Vítkov	Wigstadt	tábor nucených prací pro Židy, věznění pouze muži
Vrchlabí	Hohenelbe	tábor nucených prací pro Židy, věznění pouze muži
Vrchlabí	Hohenelbe	věznice gestapa
Vrchotovy Janovice, Hradištko	Janowitz Markt, Hradischko	pracovně-výchovný tábor, přesunut do Hradištko
Vsetín	Wsetin	věznice gestapa
Vyškov	Wischau	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Žacléř	Schatzler	tábor nucených prací pro Židy
Zásmuky	Zasmuk	internační tábor
Želesice	Schöllschitz	pracovně-výchovný tábor
Živohošť	Schiwohost	internační tábor pro Židy a tzv. židovské míšence
Zlín	Zlín	věznice gestapa
Znojmo	Znaim	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Znojmo	Znaim	věznice gestapa
Znojmo, Hradiště svatého Hypolita	Znaim, Pöltenberg	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Znojmo, Kateřinský Dvůr	Znaim, Katherinenhof	tábor nucených prací pro maďarské Židy

Na území dnešní Slovenské republiky

Slovenský název	Maďarský název	Druh tábora / poznámka
Bardejov	Bártfa (něm. Bartfeld)	tábor nucených prací pro Židy
Bežovce	Bező	tábor nucených prací pro Židy
Blhovce	Balogfala	tábor nucených prací pro Židy
Bratislava-Patrónka	Pozsony (něm. Pressburg)	tábor nucených prací pro Židy
Bystré nad Topľou	Tapolybesztercze	pracovně-výchovný tábor
Degeš (dnes Rastislavice)	Deges	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Devínska Nová Ves	Dévényújfalva (něm. Theben-Neudorf)	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Dubnica nad Váhom	Máriatölgyes	pracovně-výchovný tábor
Dvory nad Žitavou	Udvard	tábor nucených prací pro Židy
Fíľakovo	Fülek	tábor nucených prací pro Židy
Galanta	Galánta	tábor nucených prací pro Židy
Garaň (dnes Hraň)	Garány	tábor nucených prací pro Židy
Hanušovce nad Topľou	Tapolyhanusfalva	pracovně-výchovný tábor
Hurbanovo	Ógyalla	tábor nucených prací pro Židy
Iľava	Illava	pracovně-výchovný tábor
Jelšava	Jólsva (něm. Jelschau)	tábor nucených prací pro Židy
Komárno	Komárom (něm. Komorn)	tábor nucených prací pro Židy
Košice	Kassa (něm. Kaschau)	tábor nucených prací pro Židy
Kostolná	Vágegyháza	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Kraľovany	Kralován	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Láb	Laáb	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Liptovský Hrádok	Liptóújvár	tábor nucených prací pro Židy
Liptovský Svätý Mikuláš	Liptószentmiklós	tábor nucených prací pro Židy
Lučenec	Losonc	tábor nucených prací pro Židy
Moldava nad Bodvou	Szepesi	tábor nucených prací pro Židy
Neporadza	Naprágy	tábor nucených prací pro Židy
Nitra	Nyitra (něm. Neutra)	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Nížný Hrabovec	Alsógyertyán	pracovně-výchovný tábor
Nováky	Nyitránovák	tábor nucených prací pro Židy
Nové Zámky	Érsekújvar	tábor nucených prací pro Židy

Párkány (dnes Štúrovo)	Parkan	tábor nucených prací pro Židy
Petič	Petic	tábor pro Romy, pobočka tábora Hanušovce nad Topľou
Petržalka	Engerau	tábor nucených prací pro maďarské Židy
Plešivec	Pelsóc	tábor nucených prací pro Židy
Poprad	Poprád (něm. Deutschendorf)	tábor nucených prací pro Židy
Prešov	Eperjes (něm. Preschau)	tábor nucených prací pro Židy
Rimavská Sobota	Rimaszombat	tábor nucených prací pro Židy
Rožňava	Rozsnyó	tábor nucených prací pro Židy
Šebastovce (součást Košic)	Zsebes	tábor nucených prací pro Židy
Sereď	Sered	tábor nucených prací pro Židy
Starina	Czirókaófalú	tábor nucených prací pro Židy
Svätý Jur	Szentgyörgy	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Velký Meder (dnes Čalovo)	Nagymegyér	tábor nucených prací pro Židy
Vlčany	Vágfarkasd	tábor nucených prací pro Židy
Vyhne	Vihnyepeszerény	tábor nucených prací pro Židy
Zohor	Zohor	židovská kompanie VI. pracovního vojenského praporu
Žilina	Zsolna	tábor nucených prací pro Židy

Příloha 4 – Vybrané právní dokumenty

Zákon o zřízení nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost*

ze dne 2. srpna 2000, vstoupivší v platnost dne 12. srpna 2000 (Spolkový věstník zákonů BGBI. 2000 I 1263) ve znění ze 4. srpna 2001, vstoupivším v platnost dne 11. srpna 2001 (BGBI. 2001 I 2036)

Preambule

Uznáváje, že

nacionálněsocialistický stát způsobil otrockým pracovníkům a nuceně nasazeným deportací, vězněním, vykořisťováním až po likvidaci prací a velkým počtem dalších porušování lidských práv těžké bezpráví,

německé podniky, jež se nacionálněsocialistického bezpráví účastnily, nesou historickou odpovědnost a musejí jí učinit zadost,

se podniky sdružené v nadační iniciativě německého hospodářství k této odpovědnosti přihlásily,

účinné bezpráví a tím způsobené lidské utrpení nelze napravit ani finančními platbami,

zákon přichází pro ty, kdo ztratili jako oběti nacionálněsocialistického režimu život nebo již zemřeli, pozdě,

hlásí se Německý spolkový sněm k politické a morální odpovědnosti vůči obětem nacionálního socialismu a chce udržovat bdělou vzpomínku na bezpráví, jež jim bylo způsobeno, i pro příští generace.

Německý spolkový sněm předpokládá, že tímto zákonem, německo-americkou vládní dohodou jakož i doprovodnými prohlášeními vlády Spojených států a společným prohlášením všech stran, jež se jednání zúčastnily, bude navozena dostatečná míra právní jistoty německých podniků a Spolkové republiky Německo, a to především ve Spojených státech amerických. Se souhlasem Německé spolkové rady se usnesl na tomto zákoně:

§ 1

Zřízení a sídlo

(1) Zřizuje se veřejnoprávní nadace s právní způsobilostí pod jménem Připomínka, odpovědnost a budoucnost. Nadace vzniká vstupem tohoto zákona v platnost.

(2) Sídlem nadace je Berlín.

§ 2

Účel nadace

(1) Účelem nadace je dát k dispozici prostřednictvím partnerských organizací finanční prostředky pro poskytování dávek bývalým nuceně nasazeným a osobám postiženým jiným bezprávím z doby nacionálního socialismu.

* Text zákona a jeho novely publikujeme v neoficiálním českém překladu, ve znění, s nímž pracovala česká partnerská organizace.

(2) V rámci nadace bude utvořen fond Připomínka a budoucnost. Jeho trvalým úkolem je, aby především z výnosů z nadačních prostředků, jež mu byly poskytnuty, podporoval projekty, sloužící porozumění mezi národy, zájmům osob přeživších nacionálněsocialistický režim, výměně mládeže, sociální spravedlnosti, vzpomínce na ohrožení totalitárními systémy a vládou násilí a mezinárodní spolupráci v humanitární oblasti. Při vzpomínce a k počtě těch obětí nacionálněsocialistického bezpráví, jež nepřežily, má fond podporovat rovněž projekty v zájmu jejich dědiců.

§ 3

Zřizovatelé a majetek nadace

(1) Zřizovateli nadace jsou podniky sdružené v nadační iniciativě německého hospodářství a Spolkové republiky.

(2) Nadace je vybavena tímto majetkem:

1. Pět miliard německých marek, k jejichž poskytnutí prohlásily svou připravenost německé podniky, sdružené v nadační iniciativě německého hospodářství, včetně plateb, které již daly nebo ještě dají k dispozici německé pojišťovací společnosti organizaci International Commission on Holocaust Era Insurance Claims.

2. Pět miliard německých marek, které poskytne Spolek v roce 2000. Příspěvek Spolku zahrnuje příspěvky těch podniků, kde je Spolek jejich výlučným vlastníkem nebo v nich má majoritní účast.

(3) Zřizovatelé nemají povinnost doplňovat další prostředky.

(4) Nadace je oprávněna přijímat dotace od třetích osob. Usiluje o získávání dalších subvencí. Subvence jsou osvobozeny od daně dědické a darovací.

(5) Výnosy z nadačního jmění a další příjmy lze použít pouze ve smyslu účelu nadace.

§ 4

Orgány nadace

Orgány nadace jsou:

1. kuratorium
2. představenstvo nadace

§ 5

Kuratorium

(1) Kuratorium sestává z 27 členů. Těmito jsou:

1. předseda jmenovaný spolkovým kancléřem
2. čtyři členové jmenovaní podniky sdruženými v nadační iniciativě německého hospodářství
3. pět členů jmenovaných Spolkovým sněmem a dva členové jmenovaní Spolkovou radou
4. jeden zástupce Spolkového ministerstva financí
5. jeden zástupce Spolkového ministerstva zahraničí
6. jeden člen jmenovaný organizací Conference on Jewish Material Claims against Germany
7. jeden člen národností Sinti a Roma, jmenovaný Ústřední radou německých Sintů a Romů, Aliancí německých Sintů a International Romani Union
8. jeden člen jmenovaný vládou státu Izraele
9. jeden člen jmenovaný vládou Spojených států amerických

10. jeden člen jmenovaný vládou Polské republiky
11. jeden člen jmenovaný vládou Ruské federace
12. jeden člen jmenovaný vládou Ukrajiny
13. jeden člen jmenovaný vládou Běloruské republiky
14. jeden člen jmenovaný vládou České republiky
15. jeden advokát jmenovaný vládou Spojených států amerických
16. jeden člen jmenovaný Vysokým komisařem pro uprchlíky Spojených národů
17. jeden člen jmenovaný International Organisation for Migration podle § 9 odst. 2 č. 6
18. jeden člen jmenovaný Spolkovým svazem pro informace a konzultace pro oběti nacionálního socialismu.

Vysílající místo může ustavit pro každého člena kuratoria zástupce. Jiné složení kuratoria lze připustit jeho jednohlasným usnesením.

(2) Funkční období členů kuratoria činí čtyři roky. Ukončí-li člen kuratoria svou činnost dříve, může být na zbývající dobu jeho funkčního období jmenován nástupce. Členové kuratoria mohou být vysílajícím místem kdykoli odvoláni.

(3) Kuratorium si stanoví jednací řád.

(4) Kuratorium je usnášeníschopné, je-li přítomna více než polovina jeho členů. Usnesení přijímá prostou většinou. Při rovnosti hlasů rozhoduje hlas předsedy.

(5) Kuratorium rozhoduje o všech zásadních otázkách, patřících do oblasti úkolů nadace, především o stanovení rozpočtového plánu, ročním vyúčtování a naplnění znaků podle § 12 odst. 1. Kuratorium sleduje činnost představenstva nadace.

(6) O projektech fondu Připomínka a budoucnost rozhoduje kuratorium na návrh představenstva nadace.

(7) Kuratorium vydává směrnice pro použití prostředků, pokud použití již není upraveno tímto zákonem. Působí přitom především tak, aby partnerské organizace mohly oprávněně k dárkám podle § 11 odst. 1 věta 1 čerpat rovnoměrně.

(8) Členové kuratoria působí v čestné funkci; nutné výlohy jim budou nahrazovány.

§ 6

Představenstvo nadace

(1) Představenstvo nadace sestává z předsedy a dvou dalších členů. Členové kuratoria nesmějí být současně členy představenstva.

(2) Členové představenstva nadace jsou určováni kuratoriem.

(3) Představenstvo nadace provádí běžnou agendu nadace a realizuje usnesení kuratoria. Je odpovědné za rozdělování prostředků nadace partnerským organizacím a hospodaření fondu Připomínka a budoucnost. Sleduje účelné a hospodárné využívání prostředků nadace, především aby partnerské organizace dodržovaly zadání tohoto zákona a směrnice stanovené kuratoriem pro použití prostředků. Představenstvo zastupuje nadaci před soudem a mimosoudně.

(4) Podrobnosti jsou upraveny stanovami.

§ 7

Stanovy

Kuratorium se usnese dvoutřetinovou většinou na stanovách. Jestliže nebudou stanovy vytvořeny během tří měsíců od ustavující schůze kuratoria, navrhne stanovy předseda a ty budou přijaty prostou většinou. Kuratorium může stanovy změnit dvoutřetinovou většinou.

§ 8

Dohled, rozpočet, kontrola účetnictví

(1) Nadace podléhá právnímu dohledu Spolkového ministerstva financí, od druhého funkčního období kuratoria pak právnímu dohledu Spolkového ministerstva zahraničí.

(2) Nadace stanoví včas před začátkem každého obchodního roku rozpočtový plán. Plán rozpočtu vyžaduje schválení Spolkovým ministerstvem financí.

(3) Nadace podléhá kontrole Spolkovým účetním dvorem. Aniž by tím byla tato kontrola dotčena, budou účet a vedení rozpočtu a hospodaření kontrolováno Spolkovým úřadem pro řešení otevřených majetkových otázek.

§ 9

Použití prostředků nadace

(1) Prostředky nadace, sloužící účelu nadace podle § 2 odst. 1, budou přiděleny partnerským organizacím. Slouží k poskytnutí jednorázových dávek osobám oprávněným podle § 11 a k pokrytí personálních a věcných nákladů vzniklých partnerským organizacím. Oprávněné osoby podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 nebo věta 5 mohou obdržet až 15 000 německých marek, osoby oprávněné podle § 11 odst. 1 č. 2 nebo věta 2 mohou obdržet až 5 000 německých marek. Dávka podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 nebo 2 nevylučuje dávku podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 3 nebo věta 4 nebo 5.

(2) Partnerské organizace mají pro dávky osobám postiženým osobní újmou podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 a 2 a § 11 odst. 1 věta 2, pokud jsou určeny ke kompenzaci za práci v nuceném nasazení, k dispozici celkem 8,1 miliard německých marek včetně 50 mil. německých marek z úrokových příjmů. Celkové částky budou rozděleny do těchto maximálních částek:

1. pro partnerskou organizaci příslušnou pro Polskou republiku 1 812 mil. německých marek,
2. pro partnerskou organizaci příslušnou pro Ukrajinu a Moldavskou republiku 1 724 mil. německých marek,
3. pro partnerskou organizaci příslušnou pro Ruskou federaci a Lotyšskou republiku a Litevskou republiku 835 mil. německých marek,
4. pro partnerskou organizaci příslušnou pro Bělorusko a Estonskou republiku 694 mil. německých marek,
5. pro partnerskou organizaci příslušnou pro Českou republiku 423 mil. německých marek,
6. pro partnerskou organizaci příslušnou pro nežidovské oprávněné osoby mimo státy uvedené pod čísly 1 až 5 (International Organisation for Migration) 800 mil. německých marek; partnerská organizace musí z této částky odvést až 260 mil. německých marek ve prospěch Conference on Jewish Material Claims against Germany.
7. pro partnerskou organizaci příslušnou pro židovské oprávněné osoby mimo státy uvedené pod čísly 1 až 5 (Conference on Jewish Material Claims against Germany) 1 812 mil. německých marek.

Partnerské organizace musejí z těchto prostředků poskytnout předpokládané dávky všem osobám, které měly k 16. únoru 1999 své hlavní bydliště v oblasti jejich místní příslušnosti a patřily v tomto okamžiku do oblasti jejich věcné příslušnosti. Partnerské organizace za čísla 2, 3 a 4 jsou příslušné rovněž pro osoby, které měly k 16. únoru 1999 své hlavní bydliště v jiných státech, které byly republikami bývalého SSSR; příslušnou je vždy ta partnerská organizace, z jejíž oblasti působnosti byla oprávněná osoba deportována.

- (3) 50 mil. německých marek je určeno na vyrovnání ostatních případů osobní újmy

v souvislosti s nacionálněsocialistickým bezprávím. Žádosti je třeba směřovat k partnerským organizacím uvedeným v odst. 2. Tyto rozhodnou o opodstatněnosti a výši uplatňované škody. O výši kompenzačních dávek rozhoduje komise uvedená v odstavci 6 věta 2 na základě poměru mezi celkovou škodou, jak ji zjistila partnerská organizace, a celkovou částkou prostředků, uvedených ve větě 1, s přihlédnutím k § 11 odst. 1 věta 5. Partnerské organizace mohou komisi uvedenou ve větě 4 požádat, aby rozhodnutí podle věty 3 přenesla na nezávislou osobu rozhodce. Náklady rozhodce nese partnerská organizace, která nechce rozhodnutí podle věty 3 přijmout sama.

(4) Prostředky nadace ve výši 1 miliardy německých marek jsou určeny na dávky osobám poškozeným na majetku. Tato částka je rozdělena do níže uvedených maximálních částek:

1. 150 mil. německých marek na majetkové škody podmíněné pronásledováním ve smyslu § 11 odst. 1 věta 1 č. 3,
2. 50 mil. německých marek na ostatní majetkové škody ve smyslu § 11 odst. 1 věta 4,
3. 150 mil. německých marek na vyrovnání nezaplacených nebo odňatých nebo jinak neodškodněných pojistných smluv německých pojišťoven prostřednictvím International Commission on Holocaust Era Insurance Claims včetně nákladů v této souvislosti vzniklých,
4. 300 mil. německých marek na sociální účely ve prospěch osob přeživších holocaust, prostřednictvím Conference on Jewish Material Claims against Germany; 24 mil. německých marek z toho bude odvedeno partnerským organizacím podle odst. 2 č. 6, jež tyto prostředky použijí na sociální účely ve prospěch osob národností Sinti a Roma, pronásledovaných stejným způsobem,
5. 350 mil. německých marek na humanitární fond organizace International Commission on Holocaust Era Insurance Claims.

(5) Budou-li z prostředků poskytnutých nadací s výjimkou prostředků určených pro fond Připomínka a budoucnost získány další úrokové příjmy, pak z nich bude poskytnuto až 50 mil. německých marek organizaci International Commission on Holocaust Era Insurance Claims na kompenzaci pojistných škod ve smyslu odst. 4 věta 2 č. 3 za zahraniční dceřiné společnosti německých pojišťoven a na náklady vzniknuvší v této souvislosti, jakmile budou tyto prostředky disponibilní. Prostředky podle věty 1 a odst. 4 věta 2 č. 3 mohou být použity rovněž vzájemně pro druhý z uvedených účelů.

(6) Žádosti na dávky z prostředků uvedených v odstavci 4 věta 2 č. 1 a 2 budou směřovány bez ohledu na místo bydliště žadatele k partnerské organizaci, uvedené v odstavci 2 č. 6. Rozhodnutí o těchto dávkách bude přijato komisí vytvořenou při této partnerské organizaci. Komise sestává ze člena jmenovaného Spolkovým ministerstvem financí, člena jmenovaného ministerstvem zahraničí Spojených států amerických a předsedy, zvoleného oběma členy. Komise určí, není-li to již stanoveno tímto zákonem nebo stanovami, doplňující zásady k obsahu a postupu svého rozhodování. Komise má rozhodnout o podaných žádostech během jednoho roku od uplynutí lhůty pro podání žádosti. Pro místo určené pro vyřizování stížností, zřízené podle § 19, platí věta 3 a 4 obdobně. Náklady komise, místa pro vyřizování stížností a partnerské organizace budou kryty poměrně z celkové částky podle odstavce 4 věta 2 č. 1 a 2. Překročí-li částka škod, uznaná komisí, prostředky disponibilní podle odstavce 4 věta 2 č. 1 nebo 2, budou poskytované dávky kráceny poměrně ve vztahu k objemu disponibilních prostředků.

(7) 700 mil. německých marek včetně úrokových příjmů z nich bude použito na projekty fondu Připomínka a budoucnost. Z toho lze odchýlně od jeho účelu poskytnout 100 mil. německých marek, jestliže budou vzneseny zdůvodněné pohledávky z pojistných nároků, jež nemohly být uspokojeny v rámci odstavce 4 věta 2 č. 3 a odstavce 5.

(8) Partnerské organizace mohou v dohodě s kuratorem v rámci kvóty pro

nuceně nasazené podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1, pokud se to týká osob vězněných v jiných vězeňských zařízeních, a pro osoby postižené podle § 11 odst. 1 věta 1, vytvořit podkategorie podle těžkosti údelu a stanovit příslušně odstupňované maximální částky. To platí také pro oprávnění k dávkám právních nástupců.

(9) Maximální částky podle odstavce 1 smějí být nejprve čerpány pro osoby oprávněné podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 ve výši 50 % a pro osoby oprávněné podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 2 nebo věta 2 ve výši 35 %. Další dávka ve výši až 50 % částek uvedených v odstavci 1 pro osoby oprávněné podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 a 65 % pro osoby oprávněné podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 2 nebo věta 2 budou zaplacený po ukončení zpracování všech žádostí, projednávaných vždy příslušnou partnerskou organizací potud, je-li to v rámci disponibilních prostředků možné. Partnerské organizace mohou vytvořit pro stížnostní řízení podle § 19 finanční rezervu ve výši až 5 % přidělených prostředků. Pokud byla rezerva vytvořena, lze výplaty druhé splátky podle věty 2 provést před uzavřením stížnostních řízení. Kuratorium je oprávněno připustit na návrh jednotlivých partnerských organizací zvýšení splátkových plateb určených podle věty 1, jestliže je zajištěno, že prostředky přidělené podle odstavce 2 nebudou překročeny.

(10) Dávky podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 3 s výjimkou dávek organizace International Commission on Holocaust Era Insurance Claims podle § 11 odst. 1 věta 4 nebo 5 mohou být vypláceny teprve po ukončení zpracování všech žádostí, projednávaných příslušnou komisí.

(11) Prostředky přidělené podle odstavce 2, avšak nespoteřované, se použijí ve prospěch osob oprávněných podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 a 2. Nebudou-li prostředky předpokládané v odstavci 2 a 3 plně využity vzdor vyčerpání maximálních částek, rozhodne kuratorium o jejich jiném použití. Kuratorium přitom stejně jako při použití dodatečných prostředků především vyrovná případnou nepokrytou potřebu jednotlivých partnerských organizací při poskytování dávek podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 a 2. Prostředky podle odst. 4 věta 2 č. 1 a 2, které zůstanou nevyužity vzdor úplnému vyrovnání škod, budou převedeny ve prospěch organizace Conference on Jewish Material Claims against Germany, a prostředky podle odst. 4 věta 2 č. 3, jež zůstanou takto nevyužity, budou převedeny ve prospěch organizace International Commission on Holocaust Era Insurance Claims. Kuratorium může připustit překročení maximálních částek podle odst. 1 věta 3, jestliže všechny partnerské organizace mohly poskytnout dávky podle těchto maximálních částek.

(12) Z prostředků nadace budou kryty personální a věcné náklady, pokud je nemají převzít partnerské organizace podle odstavce 1 věta 2. Do nákladů, hrazených nadací, patří také výdaje na advokáty a právní zástupce, kteří svou činností ve prospěch osob oprávněných podle § 11 přispěli ke zřízení nadace nebo jiným způsobem podpořili její vznik, především tím, že se účastnili multilaterálních jednání, jež předcházela vzniku nadace, nebo mezi 14. listopadem 1990 a 17. prosincem 1999 vznesli žaloby za osoby oprávněné podle § 11. Na platby ve smyslu věty 2 neexistuje právní nárok. O rozdělení částky, již stanoví kuratorium, rozhodne rozhodce, jmenovaný nadací, na základě směrnic, přijatých a zveřejněných kuratoriem. Žádosti o platby podle věty 2 budou směřovat k nadaci advokáti a právní zástupci sami a vlastním jménem během 8 měsíců od zveřejnění směrnic. K těmto žádostem je třeba připojit podklady, dokládající uplatňované náklady. Každý advokát a právní zástupce učiní v řízení o žádosti prohlášení, že se s obdržením platby podle věty 2 zříká uplatnění pohledávek vůči svým mandantům. Je povinen uvědomit své mandanty o tom, že se uplatňování pohledávek zřekl.

(13) Za běžící právní spory, týkající se skutečností upravovaných tímto zákonem, se nevybírají soudní poplatky.

§ 10

Rozdělování prostředků partnerskými organizacemi

(1) Poskytování a výplata jednorázových dávek osobám oprávněným podle § 11 budou provádět partnerské organizace. Nadace k tomu nemá ani právo ani povinnost. Kuratorium se může usnést o jiném způsobu výplaty. Partnerské organizace mají spolupracovat s vhodnými svazy pronásledovaných osob a místními organizacemi.

(2) Nadace a její partnerské organizace zajistí ve lhůtě dvou měsíců od vstupu zákona v platnost přiměřené oznámení o dávkách, jež tento zákon umožňuje, všem skupinám oprávněných osob, jichž se to v zemi jejich sídla může týkat. Toto oznámení obsahuje především informace o nadaci a jejích partnerských organizacích, podmínky poskytnutí dávek a lhůty pro přihlášení.

§ 11

Oprávněné osoby

(1) Oprávněnou osobou podle tohoto zákona je, kdo:

1. byl vězněn v koncentračním táboře ve smyslu § 42 odst. 2 Spolkového zákona o odškodňování nebo v jiném vězeňském zařízení mimo území dnešní Rakouské republiky nebo v ghetu za srovnatelných podmínek a byl nucen k práci,

2. byl ze svého domovského státu deportován na území Německé říše v hranicích roku 1937 nebo na území obsazené Německou říší, nucen k pracovnímu nasazení v průmyslovém podniku nebo ve veřejné oblasti a za jiných podmínek než v č. 1 byl vězněn nebo podroben podmínkám podobným věznění nebo srovnatelně špatným životním podmínkám; tato úprava neplatí pro osoby, které mohou za nucenou práci, vykonávanou převážně na území dnešní Rakouské republiky, obdržet dávky z rakouského Fondu smíření.

3. utrpěl v rámci rasového pronásledování za podstatné, přímé a z hlediska škody příčinné účasti německých podniků majetkovou újmu ve smyslu zákonů o nápravě škod a nemohl za to obdržet žádné dávky, protože buď nesplňoval podmínky bydliště podle Spolkového zákona o odškodňování nebo na základě svého bydliště nebo trvalého pobytu na území, s jehož vládou Spolková republika Německo neudržovala diplomatické styky, nebyl schopen uplatnit ve lhůtě nároky na vydání věci nebo nápravu škody, nebo protože nemohl prokázat přepravení věci odňaté v souvislosti s pronásledováním mimo Německou říši v hranicích z roku 1937, avšak již nenalezitelné, do Spolkové republiky Německo, nebo protože důkazy o oprávněnosti nároků podle Spolkového zákona o náhradě škod a Spolkového zákona o odškodňování se staly známými nebo byly k dispozici teprve po znovusjednocení Německa a uplatnění nároků podle Zákona o řešení otevřených majetkových otázek nebo podle Zákona o odškodnění pronásledovaných bylo vyloučeno nebo pokud dávky náhrady za peněžní pohledávky odňaté mimo území říše byly zamítnuty pro nedostatečnou zjiitelnost a nebylo možné za ně požádat o dávky ani podle Zákonů o novém peněžním uspořádání, podle Spolkového zákona o odškodňování, Zákona o vyrovnání zátěží nebo Zákona o reparačních škodách; to platí rovněž pro jiné pronásledované ve smyslu Spolkového zákona o odškodňování. Zvláštní úpravy v rámci International Commission on Holocaust Era Insurance Claims zůstávají nedotčeny.

Partnerské organizace mohou v rámci prostředků přidělených jim podle § 9 odst. 1 poskytnout dávky rovněž takovým obětem aktů nacionálněsocialistického bezpráví, především nuceně nasazeným v zemědělské oblasti, které nepatří do jedné ze skupin případů, uvedených ve větě 1 č. 1 a 2. Tyto dávky nesmějí vést s výhradou § 9 odst. 8 ke snížení částek, předpokládaných pro osoby oprávněné podle odstavce 1 věta 1 č. 1. Prostředky podle § 9 odst. 4 věta 2 č. 2 jsou určeny pro vyrovnání majetkových škod, které byly zapříčiněny v rámci nacionálněsocialistických aktů bezpráví za podstatné

a z hlediska škody příčinné účasti německých podniků a nebyly způsobeny z důvodů nacionálněsocialistického pronásledování.

Prostředky uvedené v § 9 odst. 3 mají být poskytovány v případech lékařských pokusů nebo při úmrtí nebo těžké újmě na zdraví dítěte umístěného v domově pro děti nuceně nasazených; lze je poskytnout v jiných případech újmy na osobě.

(2) Oprávnění k dávkám musí žadatel prokázat pomocí podkladů. Partnerská organizace přibere odpovídající důkazní prostředky. Pokud takové důkazní prostředky neexistují, lze oprávnění k dávkám učinit věrohodným jiným způsobem.

(3) Válečné zajetí oprávnění obdržet dávky nezakládá.

§ 12

Definice

(1) Znakem jiných vězeňských zařízení ve smyslu § 11 odst. 1 č. 1 jsou nelidské podmínky věznění, nedostatečná strava a chybějící lékařská péče.

(2) Německými podniky ve smyslu §§ 11 a 16 jsou všechny podniky, které měly sídlo na území Německé říše v roce 1937, nebo mají sídlo ve Spolkové republice Německo, jakož i jejich mateřské společnosti, i když měly nebo mají sídlo v zahraničí. Německými podniky jsou dále podniky ležící mimo hranice Německé říše z roku 1937, v nichž měly v době mezi 30. lednem 1933 a vstupem tohoto zákona v platnost německé podniky podle věty 1 přímou nebo nepřímou účast nejméně 25 %.

§ 13

Právo k podání žádosti

(1) O dávky podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 nebo 2 nebo věta 2 nebo věta 5 musí žadatel žádat o jako takové a výlučně sám za sebe. Jestliže oprávněný zemřel po 15. únoru 1999 nebo je-li podána žádost o dávky podle § 11 odst. 1 č. 3 nebo věta 4, jsou oprávněnými osobami stejným dílem přeživší manžel a dosud žijící děti. O dávky mohou v případě, že oprávněný nezanechal ani manžela ani děti, požádat stejným dílem také vnuci nebo, pokud tito také již nežijí, sourozenci. Pokud ani tyto osoby nepodají žádost, jsou k podání žádosti oprávnění dědicové ze závěti. Zvláštní úpravy v rámci organizace International Commission on Holocaust Era Insurance Claims zůstávají nedotčeny. Právo na dávky nelze postoupit nebo zastavit.

(2) Právnícké osoby oprávnění k dávkám nemají. Mohou podávat žádosti jako zástupci svých podílníků, oprávněných podle tohoto zákona, pokud jsou jimi k tomu zplnomocněni. Byla-li za podstatné, přímé a z hlediska škody příčinné účasti německých podniků poškozena na svém majetku poškozena náboženská obec nebo organizace, pak pro ni nebo jejího právního nástupce věta 1 neplatí.

§ 14

Lhůty pro podání žádosti a propadání lhůty

(1) Oprávnění podle § 11 již nelze zjistit, jestliže partnerská organizace neobdržela žádost do 31. prosince 2001. To platí také tehdy, jestliže příslušná partnerská organizace do ukončení zpracování žádostí ve smyslu § 9 odst. 9 věta 2 neobdržela potřebné formuláře žádosti, podklady a důkazní prostředky.

(2) V době před pověřením partnerské organizace se žádosti podávají ve lhůtě, uvedené v odstavci 1 věta 1, přímo nadaci. Žádosti, podané přímo k nadaci nebo k nepříslušné partnerské organizaci, budou postoupeny té partnerské organizaci, která je příslušná. Zvláštní předpisy v rámci International Commission on Holocaust Era Insurance Claims zůstávají nedotčeny.

(3) Jestliže byla podána žádost ve lhůtě podle odstavce 1 a jestliže během 6 měsíců od úmrtí oprávněné osoby žádná z osob oprávněných jako zvláštní právní nástupce podle § 13 odst. 1 věta 2 až 4 neoznámí partnerské organizaci své právní nástupnictví, oprávnění k dávce zaniká. Odstavec 2 platí pro oznámení právního nástupnictví obdobně.

§ 15

Zohlednění jiných dávek

(1) Dávky mají být ku prospěchu oprávněným osobám za utrpěné nacionálněsocialistické bezprávi a nesmějí vést ke snížení příjmů ze sociální péče a zdravotnictví.

(2) Dřívější dávky od podniků, sloužící jako vyrovnání za nucenou práci a jiné nacionálněsocialistické bezprávi, byť byly poskytnuty prostřednictvím třetích osob, se započítávají do dávek podle § 9 odst. 1. Zvláštní úpravy v rámci International Commission on Holocaust Era Insurance Claims zůstávají nedotčeny.

§ 16

Vyloučení nároků

(1) O dávky z veřejných prostředků včetně sociálního pojištění a od německých podniků za utrpěné nacionálněsocialistické bezprávi ve smyslu § 11 lze žádat pouze podle tohoto zákona. Případné širší nároky v souvislosti s nacionálněsocialistickým bezprávím jsou vyloučeny. To platí také tehdy, jestliže byly takové případné nároky ze zákona, převodem nebo právním úkonem převedeny na třetí osoby.

(2) Každá oprávněná osoba učiní v rámci řízení o žádosti prohlášení, že se s výhradou vět 3 až 5 s obdržením dávky podle tohoto zákona neodvolatelně zříká jakéhokoliv uplatnění pohledávky vůči veřejným prostředkům za nucenou práci a majetkovou újmu, jdoucí nad tento rámec, všech nároků vůči německým podnikům v souvislosti s nacionálněsocialistickým bezprávím, jakož i nároků směřovaných vůči Rakouské republice nebo rakouským podnikům za nucenou práci. Zřeknutí se nabývá účinnosti obdržením dávky podle tohoto zákona. Přijetí dávek za osobní újmu podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 nebo 2 nebo věta 2 neznámá zřeknutí se dávek podle tohoto zákona za pojistné a jiné majetkové škody podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 3 nebo věta 4 a naopak. Věta 1 neplatí pro pohledávky z nacionálněsocialistických aktů bezprávi, jichž se dopustily mateřské polečnosti se sídlem mimo hranice Německé říše z roku 1937, aniž tyto byly mohly mít souvislost s německým dceřiným podnikem a jeho zapojením do nacionálněsocialistického bezprávi. Věta 1 neplatí rovněž pro případné nároky na vydání uměleckých děl, jestliže se žadatel zaváže uplatnit tento nárok v Německu nebo v zemi, v němž bylo umělecké dílo odňato. Toto zřeknutí se zahrnuje také náhradu za domáhání se práva, pokud § 9 odst. 12 nestanoví jinak. Řízení bude podrobně upraveno stanovami.

(3) Předpisy upravující nápravu škod a následků války z veřejných prostředků, jdoucí nad tento rámec, zůstávají nedotčeny.

§ 17

Zajištění prostředků

(1) Nadace bude poskytovat partnerským organizacím prostředky podle § 9 odst. 2 a 3 podle prokázané potřeby. Jejich použití bude nadace přiměřeným způsobem prověřovat.

(2) Předpokladem pro první poskytnutí prostředků nadace je vstup německo-americké vládní dohody o nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost v platnost a nabytí dostatečné právní jistoty pro německé podniky. Zda tyto předpoklady nastaly, konstatuje Německý spolkový sněm.

§ 18

Vyžádání informací

(1) Nadace a její partnerské organizace jsou oprávněny vyžádat si od úřadů a dalších veřejných zařízení informace, potřebné k plnění svých úkolů. Informace nebude poskytnuta, jestliže by to bylo v rozporu se zvláštními předpisy upravujícími použití informace nebo jestliže zájmy dotčené osoby, jež je třeba chránit, převažují nad obecným zájmem na poskytnutí informace.

(2) Vyžádané informace smějí být použity pouze pro plnění účelu nadace, osobní údaje žadatele smějí být použity pouze pro řízení o poskytnutí dávky podle § 11. Použití těchto údajů pro jiné účely je možné pouze s výslovným souhlasem žadatele.

§ 19

Stížnostní řízení

Při partnerských organizacích budou zřízena nezávislá a žádným příkazům nepodléhající místa pro vyřizování stížností. Stížnostní řízení nepodléhá poplatkům. Náklady žadatele se nenahrazují.

§ 20

Vstup v platnost

Tento zákon vstupuje v platnost dnem vyhlášení.

§ 14 ve znění zákona ze dne 4. srpna 2001 vstupuje v platnost s účinností nejpozději 11. srpna 2001.

Třetí novela zákona o zřízení nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost

Ze dne 19. srpna 2004

Zákon o zřízení nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost

ze dne 2. srpna 2000, vstoupivší v platnost dne 12. srpna 2000 (Spolkový věstník zákonů BGBl. 2000 I 1263), naposledy změněný zákonem ze dne 21. srpna 2002 (BGBl. I 3347) se takto změní:

1. § 8 odst. 1 zní

„(1) Nadace podléhá právnímu dohledu Spolkového ministerstva financí, od 1. ledna 2007 pak právnímu dohledu Spolkového ministerstva zahraničí.“

2. § 9 odst. 11 se mění následovně.

a) Po větě 3 se zahrnují věty 4 a 5:

„Kuratorium rozhoduje o jiném používání těch prostředků, které byly přiděleny dle odstavce 2 a 3, a uvolňují se na základě zaniknutí oprávnění k obdržení platby dle § 14 odst. 4. Věta 4 platí též pro prostředky dle odst. 2, které nemohou být využity příslušnou partnerskou organizací po jejím rozhodnutím o poskytnutí druhé splátky ve výplatním systému.“

b) V dosavadní větě 4 (nová věta 6) se vynechají slova „nevyužity vzdor úplnému vyrovnání škod“.

3. K § 14 se přidává následující odstavec 4:

„Oprávnění k obdržení platby podle § 11 zaniknou s uplynutím 30. září 2006. Nebyla-li vinou partnerské organizace platba poskytnuta v dané lhůtě, mohou být platby i přes zaniknutí oprávnění k obdržení platby dle věty 1 vypláceny až do 31. 12. 2006. Partnerské organizace jsou povinny ukončení dle věty 1 poprvé nejpozději 12 měsíců a opakovaně nejpozději 6 měsíců před uplynutím lhůty v přiměřené formě zveřejnit.“

Smlouva mezi Česko-německým fondem budoucnosti a nadací Přípomínka, odpovědnost a budoucnost

Smluvní strany

Česko-německý fond budoucnosti zastoupený správní radou
a

nadace Přípomínka, odpovědnost a budoucnost zastoupená představenstvem
uzavřely dne 25. ledna 2001 tuto smlouvu.

§ 1

Pověření

(1) Česko-německý fond budoucnosti se sídlem v Praze (dále jen: partnerská organizace) bude na základě této smlouvy působit jako partnerská organizace nadace Přípomínka, odpovědnost a budoucnost (dále jen: Spolková nadace) s cílem naplnit v těsné a důvěrné spolupráci se Spolkovou nadací účel této nadace co možná nejrychlejšími poskytnutím dávek osobám, které byly nuceny v minulosti vykonávat nucenou práci nebo byly dotčeny jiným bezprávím z doby nacionálního socialismu. Smluvní strany budou ve svých oblastech působnosti v plném rozsahu realizovat ustanovení německého spolkového zákona o zřízení nadace Přípomínka, odpovědnost a budoucnost z 2. srpna 2000 (BGBl. 2000 I 1263), vstoupivšího v platnost dne 12. srpna 2000 (dále jen: nadační zákon).

(2) Právní vztahy mezi Spolkovou nadací a partnerskou organizací se řídí nadačním zákonem, z něho vycházejícími usneseními kuratoria nadace a touto smlouvou. Smluvní strany budou jednat v souladu se Společným prohlášením (Joint Statement) k založení Spolkové nadace ze 17. července 2000.

§ 2

Věcná a místní příslušnost

(1) Partnerská organizace bude zjišťovat oprávnění k dávkám podle § 11 odst. 1 věta 1 č. 1 a 2 a věta 2 a 5 nadačního zákona u všech žadatelů, kteří měli k 16. únoru 1999 své hlavní trvalé bydliště v České republice.

(2) V případě více bydlišť je rozhodující to, kde se žadatel převážně zdržuje. V případě pochyb je příslušnou ta partnerská organizace, která se žádostí zabývala jako první.

(3) Jestliže žadatelé, pro které je partnerská organizace příslušná, změnili své místo bydliště po 16. únoru 1999 do země mimo její místní příslušnost, zajistí partnerská organizace v kooperační dohodě s partnerskou organizací, působící v novém místě bydliště, aby žadatel mohl podat žádost v tomto místě. Věcná příslušnost partnerské organizace tím zůstává nedotčena.

§ 3

Oznámení a informování

(1) Partnerská organizace zajistí ve své oblasti příslušnosti přiměřené a bezodkladné zveřejnění informace o předpokladech pro poskytnutí dávek, jejich rozsahu a lhůtách pro podání žádosti. Vyrozumí o tom příslušná vládní místa, místní svazy pronásledovaných, úřední publikační orgány, komunální úřady a vhodným způsobem – především tiskovými konferencemi – média s celostátní působností včetně televize. Partnerská organizace upozorní na skutečnost, že na poskytované dávky neexistuje soudně žalovatelný právní nárok.

(2) Nejpozději 6 týdnů před uplynutím lhůty pro podání žádosti bude veřejnost partnerskou organizací v souladu s odstavcem 1 informována o tom, zda a jakým způsobem tato používá otevírací doložku § 11 odst. 1 věta 2 nadačního zákona.

(3) Partnerská organizace bude usilovat o to, aby oslovila další možné oprávněné osoby nad rámec těch, které už jsou známy.

§ 3a

Transparence

(1) Partnerská organizace bude až do ukončení všech řízení o žádostech jednou ročně informovat veřejnost o postupu své činnosti.

(2) Partnerská organizace zveřejní znění nadačního zákona, partnerské smlouvy a postupu zpracování žádosti na internetu. Spolková nadace naopak zpřístupní předpisy upravující přezkoumávání ve smyslu § 6a.

§ 4

Zpracování žádosti

(1) Partnerská organizace přijímá všechny žádosti za osobní újmy a majetkové újmy a zpracovává je nebo je dále postupuje té partnerské organizaci, která je pro tyto žádosti příslušná. K dodržení lhůty pro podání žádosti stačí neformální žádost podaná u Spolkové nadace nebo u některé z partnerských organizací. Zmeškání lhůty vylučuje oprávnění k dávce. Pro vyplnění a zaslání formulářů žádostí potřebných dále ke zpracování žádosti se stanoví lhůta, která přesahuje konec lhůty pro podání žádosti a trvá 3 měsíce od odeslání formuláře.

(2) Partnerská organizace působí na žadatele, aby používali formulář žádosti autorizovaný Spolkovou nadací, obsahující prohlášení o zřeknutí se nároků ve smyslu § 16 odst. 2 nadačního zákona. Dbá především na to, aby formuláře žádosti byly vyplněny úplně, aby předpokládaná osobní prohlášení byla podepsána a aby byly předloženy všechny potřebné podklady a ostatní důkazní prostředky. Partnerská organizace může rovněž sama zjišťovat a do spisů zakládat údaje, jež jsou pro oprávněnost žádosti potřebné. Pokud žadatel nemůže ze závažných, především zdravotních důvodů prohlášení vlastnoručně podepsat, vyvine partnerská organizace přiměřený postup a bude o něm informovat Spolkovou nadaci.

(3) Partnerská organizace žadatele při podávání žádosti aktivně podporuje. Informuje žadatele, zda může podle nadačního zákona požádat o další dávky. Jestliže oprávnění není prokázáno existujícími podklady, opatří si partnerská organizace informace o skutkovém stavu, odůvodňujícím žádost, u Mezinárodní pátrací služby (dále jen MPS), a to ve formě seznamů v úpravě podle požadavků MPS, jakož i v archivech, uvedených v příloze 1. Žádost k MPS se nepodává, jestliže žadatel nesplňuje předpoklady pro poskytnutí dávky podle nadačního zákona včetně otevírací doložky podle § 11 odstavec 1 věta 2 už na základě svého vlastního podání. Pokud je to třeba, informuje partnerská organizace žadatele o tom, že zahájila zjišťování informací, a vyzoomí žadatele o jeho dalších možnostech podání doplňujících důkazů nebo prokázání věrohodnosti jeho podání. Partnerská organizace stanoví dopisem žadateli pro takovéto doplňkové důkazy či prostředky k prokázání věrohodnosti nejméně šestiměsíční lhůtu. Lhůta začíná 7 dní po odeslání dopisu; konec lhůty je třeba v dopise označit datem.

(4) Zemře-li žadatel poté, co podal ve lhůtě žádost, avšak předtím, než partnerská organizace učinila rozhodnutí, platí žádost pro osoby vyjmenované v § 13 odst. 1 zákona o zřízení nadace jako žádost podaná ve lhůtě. Tyto osoby musí během nejméně tříměsíční lhůty po úmrtí žadatele podat formulář žádosti s podepsaným prohlášením o zřeknutí se nároků.

(5) Poté, co bude rozhodnuto o všech včas podaných žádostech, vyrozumí partnerská organizace Spolkovou nadací o ukončení řízení o žádostech.

(6) Zpracování žádostí pro žadatele nepodléhá poplatkům. Výdaje žadatele, a to včetně nákladů na zastoupení, se nehradí.

(7) Pro zpracování žádostí o dávky z titulu „jiných osobních újem“ podle § 11 odst. 1 věta 5 nadačního zákona a „majetkových újem“ podle § 11 odst. 1 věta 4 zákona o zřízení nadace (včetně úpravy příslušných administrativních nákladů) budou přijata doplňující pravidla.

§ 5

Rozhodovací řízení

(1) Partnerská organizace prověřuje a rozhoduje, zda byly předpoklady oprávněnosti k dávce prokázány nebo zda byly učiněny věrohodnými. Přitom připouští v souladu s § 11 odstavec 2 nadačního zákona všechny formy důkazů či dokladů věrohodnosti pro oprávněnost k dávce (především pracovní knižky a pracovní karty, účtenky, náhradní karty, závodní průkazy, pojistné karty, pracovní osvědčení, trestní rozsudky či jiné doklady jakož i svědecké výpovědi) nezávisle na tom, z jakých zdrojů či archivů pocházejí. Skutkové tvrzení je učiněno věrohodným, jestliže je partnerská organizace považuje za převážně pravděpodobné.

(2) Splňuje-li žadatel předpoklady více kategorií dávek ve smyslu § 11 odst. 1 nadačního zákona nebo případných podkategorií ve smyslu § 9 odst. 8 nadačního zákona, pak se mu poskytne dávka v té kategorii, která je pro něj nejvýhodnější.

(3) Partnerská organizace umožní žadateli nebo jeho právnímu zástupci po doručení rozhodnutí na požádání náhled do spisů o jeho vlastní osobě.

(4) Rozhodnutí partnerské organizace se vydává písemně nejpozději s doručením šeku či platby a je opatřeno odůvodněním a informací o modalitách platebního styku. Je-li poskytována nejvyšší zákonná částka ve smyslu § 9 odst. 1 nadačního zákona, postačí sdělení v rámci výplatního řízení.

(5) Partnerská organizace informuje žadatele písemně o možnosti podat proti důvodu rozhodnutí či výši přičtené dávky stížnost podle § 19 nadačního zákona. Pro podání stížnosti se žadateli stanoví lhůta tří měsíců. Lhůta začíná 7 dní po odeslání dopisu; konec lhůty je v dopise třeba označit datem.

§ 6

Zřízení míst pro podávání stížnosti, stížnostní řízení

(1) Partnerská organizace zřídí pro kontrolu svých rozhodnutí ve smyslu § 5 jedno nebo více míst pro podávání stížností, která budou nezávislá a nebudou podléhat příkazům. Členy míst pro podávání stížností, kteří nesmějí být členy statutárního orgánu partnerské organizace ani se žádným způsobem nesmějí účastnit zpracování žádostí, bude jmenovat a odvolávat partnerská organizace v dohodě se Spolkovou nadací. Partnerská organizace přitom může přiměřeným způsobem zohlednit zástupce svazů obětí. Podrobnosti stížnostního řízení upraví partnerská organizace v dohodě se Spolkovou nadací jednacím řádem.

(2) Místa pro podávání stížností přezkoumají stížnosti žadatelů proti jednotlivým rozhodnutím partnerské organizace ve smyslu § 5 jak ve věci samé, tak i co do výše dávky. Změna rozhodnutí v neprospěch stěžovatele je nepřipustná.

(3) Rozhodnutí míst pro podávání stížností jsou konečná.

(4) Jestliže budou v průběhu stížnostního řízení stěžovatelem nebo prostřednictvím jiného místa zpřístupněny nové podklady, které nebyly k dispozici v řízení o žádosti, bude k nim v rozhodnutí o stížnosti přihlédnuto.

(5) Poté, co bude rozhodnuto o všech včas podaných stížnostech, vyrozumí partnerská organizace Spolkovou nadací o ukončení stížnostních řízení.

§ 6a

Zrušení hrubě chybných rozhodnutí

(1) Rozhodnutí může být přezkoumáno po ukončení řízení o žádosti partnerskou organizací a po ukončení řízení o žádosti nebo stížnostního řízení Spolkovou nadací. Partnerská organizace pro tento účel umožní Spolkové nadaci kdykoliv náhled do příslušných podkladů. Bude-li při takovémto přezkoumání zjištěno hrubě chybné rozhodnutí, obnoví partnerská organizace řízení o žádosti, resp. o stížnosti, a vadu v novém rozhodnutí o žádosti, resp. o stížnosti, odstraní. Dávky přiznané soudem budou Spolkovou nadací uznány. Pokud byly dávky na základě prvotního rozhodnutí vyplaceny neprávem, přijme partnerská organizace opatření k jejich vrácení, nebo, pokud je to možné, je započte s 2. dávkou plateb podle § 9 odst. 9 nadačního zákona. Takovéto případy budou Spolkové nadaci sdělovány samostatně.

(2) Možnost zrušení a obnovení řízení podle odstavce 1 končí 3 měsíce po ukončení všech řízení o žádostech (§ 4 odst. 5), resp. všech stížnostních řízení (§ 6 odst. 5)

§ 7

Provádění výplat oprávněným osobám

(1) Výplaty oprávněným osobám se provádějí podle níže uvedeného postupu, který se řídí zásadami bezpečnosti, rychlosti, nákladové výhodnosti a vstřícnosti k obětem. Okamžik první výplaty závisí na konstatování právní jistoty ve smyslu § 17 odst. 2 nadačního zákona. Obě smluvní strany společně konstatují, že výplaty oprávněným osobám jsou ve vztahu ke státnímu rozpočtu České republiky osvobozeny od daní a poplatků a nebudou započítávány do jiných sociálních dávek.

(2) Partnerská organizace eviduje kladně posouzené žádosti žadatelů, kteří již učinili prohlášení o zřeknutí se nároků ve smyslu § 16 odst. 2 zákona o zřízení nadace, v seznamu, který pak posílá v dvouměsíčních intervalech (únor, duben, červen atd.) vždy ke konci měsíce elektronickou cestou, například po internetu nebo na CD (ve dvou vyhotoveních), Spolkové nadaci. Seznam obsahuje především tyto údaje o žadateli: příjmení, jméno, datum narození, příp. datum úmrtí a oprávněnou osobu, aktuální adresu, výši dávky v dané splátce a kategorie dávky (§ 11 odst. 1 nadačního zákona jakož i zařazení do případných podkategorií), zápočet případné dřívější dávky (§ 15 odst. 2 zákona o zřízení nadace), evidenční číslo partnerské organizace. Další podrobnosti budou upraveny v samostatném ujednání. Pro první předaný seznam lze přijmout samostatné ujednání odlišné od postupu, stanoveného níže. Prohlášení o zřeknutí se nároků budou posílána Spolkové nadaci v originále; podrobnosti postupu budou vyjasněny mezi partnerskou nadací a Spolkovou nadací. Osobní údaje z řízení o žádosti, především skutečnost výplaty oprávněné osobě, nesmějí být sděleny neoprávněným osobám.

(3) Spolková nadace prověří došlé seznamy ve lhůtě čtyř týdnů a může namátkově provést první kontrolu oprávnění k dávkám. K provádění těchto kontrol umožní partnerská organizace Spolkové nadaci náhled do svých předmětných podkladů. Pokud budou zjištěny nesrovnalosti velkého rozsahu, může Spolková nadace výplatu zadržet. Pozdější přezkoumání oprávnění k dávkám ve smyslu § 6a zůstává možné.

(4) Korespondenční banku zvolí partnerská organizace v dohodě se Spolkovou nadací; smluvní ujednání partnerské organizace s korespondenční bankou předpokládají souhlas Spolkové nadace. Partnerská organizace zřídí pro účely provádění plateb u korespondenční banky účet, který bude veden odděleně od všech ostatních účtů partnerské organizace. Tímto účtem bude disponováno výlučně ve prospěch osob oprávněných k dávkám. Úročení salda těchto denně disponibilních peněz je možné; další úložkové obchody jsou vyloučeny. Partnerská organizace zpřístupní Spolkové nadaci

náhled do vedení účtu, tedy veškerých pohybů na účtu a vyhovodařených úroků. Obě strany přitom zajišťují zachování důvěrnosti.

(5) Po postoupení seznamu podle odstavce 2 a po prvním prověření oprávnění k dávkám podle odstavce 3 převede Spolková nadace celkovou částku dané tranže výplat v DM/Euro na účet partnerské organizace u korespondenční banky; pokud budou platby oprávněným osobám poukazovány v jiné měně, dohodnou se partnerská organizace, korespondenční banka a Spolková nadace na postupu pro stanovení přepočítacího kurzu pro celou tranži. Vyplácenou částku jedné tranže lze poukazovat s časovou prodlevou v několika jednotlivých částkách, tak aby to odpovídalo kapacitě zpracování u partnerské organizace. Partnerská organizace zajistí, aby platby oprávněným osobám byly zahájeny do 7 pracovních dnů poté, co se tranže objeví na účtu; převody budou prováděny bezodkladně. Výplata bude prováděna výlučně převodem nebo příkazním šekem; odchylné modalitty plateb musí být dohodnuty se Spolkovou nadací. Pokud se předpokládají hotovostní příkazy, bude partnerská organizace působit na korespondenční banku tak, aby se příjemcům dávek dostalo nebyrokratické a bezplatné možnosti otevření účtu.

(6) Partnerská organizace zajistí, aby Spolková nadace prostřednictvím korespondenční banky obdržela bankou autorizovaný seznam vyplacených oprávněných osob s přesnými údaji o výplatě (včetně místa a data). Partnerská organizace bude působit na korespondenční banku, aby Spolková nadace na žádost obdržela individuální doklad dobropisu.

(7) Partnerská organizace bude jednáním působit na korespondenční banku v tom smyslu, aby oprávněným osobám nebyly při výplatě dávky ze strany korespondenční banky účtovány žádné poplatky. Pro tento účel budou použity vyhovodařené úroky. Vyhovodařené úroky budou kromě toho partnerskou organizací použity na administrativní náklady; příslušná částka bude zjištěna k polovině měsíce před koncem kvartálu a zaúčtována do převodu platby na administrativní náklady podle § 8 odst. 3 této smlouvy. Partnerská organizace ponese náklady výplatního řízení. Náklady na převod jednotlivých tranží na účet partnerské organizace ponese Spolková nadace.

(8) Partnerská organizace dohodne s korespondenční bankou, že šeky nebo hotovostní příkazy budou mít platnost maximálně dva měsíce. Partnerská organizace zpracuje případné vrácené částky; Spolkové nadaci bude sdělena částka, která zbude dva měsíce po zahájení plateb v důsledku dosud nevyřízených plateb. O dalších podrobnostech bude uzavřeno zvláštní ujednání. Částka, zbývající po poslední tranži výplat, bude poukázána Spolkové nadaci.

(9) Partnerská organizace bude působit na korespondenční banku, aby umožnila auditorské společnosti pověřené podle § 9 odst. 1 této smlouvy náhled do podkladů vedení účtu.

(10) Partnerská organizace bude u českého ministerstva zahraničních věcí usilovat o to, aby učinilo prohlášení, v němž ministerstvo podpoří dohody sjednané mezi Spolkovou nadací a partnerskou organizací.

§ 7a

Započtení dávek poskytnutých německými podniky

Partnerská organizace započte v souladu s § 15 odst. 2 nadačního zákona dávky, jež byly dříve poskytnuty německými podniky, pokud byly partnerské organizací nahlášeny Spolkovou nadací nebo podniky, jichž se toto týká.

§ 8

Administrativní náklady

(1) V zájmu oběti povede každá ze smluvních stran svůj rozpočet hospodárně a bude usilovat o minimalizaci administrativních nákladů. Smluvní strany se dohodly na následujícím postupu.

(2) Partnerská organizace provede v ročním plánu hospodaření nejpozději tři měsíce před uplynutím předcházejícího roku kalkulaci svých administrativních nákladů a předloží tento plán hospodaření Spolkové nadaci; Spolková nadace prověří během 3 měsíců plán hospodaření z hlediska základního dodržování zásad hospodárnosti. Až budou kuratoriem přijaty směrnice pro používání prostředků (§ 5 odst. 7 nadačního zákona), bude se Spolková nadace při své kontrole orientovat podle těchto směrnic. Partnerská organizace přihledne při kalkulaci svých ročních plánů hospodaření k tomu, že celkové vynaložené administrativní výdaje nesmějí až do splnění všech úkolů překročit 2,5 % celkové maximální částky, jež jí byla nadačním zákonem přidělena. Administrativní výdaje zahrnují především také poplatky za vedení účtu.

(3) Plán hospodaření na rok 2001 je třeba předložit nejpozději v prvním čtvrtletí roku 2001.

(4) Spolková nadace převede čtvrtletně po prověření plánu hospodaření, předloženého partnerskou organizací, včas před začátkem čtvrtletí příslušné prostředky na pokrytí personálních a věcných nákladů, vzniklých partnerské organizaci. Prostředky jsou hrazeny z celkové maximální částky, jež byla partnerské organizaci přidělena.

(5) Partnerská organizace předloží vždy nejpozději k 15. dubnu následujícího roku vyúčtování použití prostředků, jež jí byly z její celkové maximální částky přiděleny, a zaúčtuje případné nespoteřebované prostředky do příštích dotací, jež jí budou poskytnuty na administrativní náklady z její celkové maximální přidělené částky.

§ 9

Kontrola a lhůty pro uchování podkladů

(1) Obě smluvní strany se vzájemně na požádání informují o stavu svých prací, souvisejících s touto smlouvou. Pro kontrolu práce partnerské organizace může Spolková nadace na vlastní účet pověřit auditorickou společnost se zkušenostmi v prověřování obecně prospěšných zařízení. Partnerská organizace vede své podklady ve formě způsobilé pro kontrolu; především uchovává originální doklady všech provedených výdajů. Umožní Spolkové nadaci a jí pověřené auditorické společnosti náhled do všech svých aktivit, prováděných v rámci této smlouvy, a příslušných podkladů.

(2) Bude-li při kontrole zjištěno, že prostředky přidělené na administrativní náklady byly partnerskou organizací použity zjevně nehospodárně nebo v rozporu s účelem, může Spolková nadace další prostředky příslušně zkrátit. Takovéto rozhodnutí Spolkové nadace musí být opatřeno zdůvodněním.

(3) Partnerská organizace zajistí, aby podklady, které vznikly během zpracování žádostí a kontrolního řízení, byly ponechány k dispozici ještě nejméně jeden rok po ukončení všech řízení o žádostech a stížnostech a aby byly před případným zničením nabídnuty Spolkové nadaci k další úschově.

§ 10

Doba trvání smlouvy, možnost výpovědi a posmluvní povinnosti

(1) Smlouva mezi Spolkovou nadací a partnerskou organizací platí až do splnění všech v této smlouvě přijatých úkolů včetně závěrečného vyúčtování použití prostředků,

poskytnutých Spolkovou nadací. Každá ze stran ji může vypovědět ke konci kalendářního roku při dodržení tříměsíční výpovědní lhůty. Strany se zavazují, že budou před výpovědí konzultovat a usilovat o smírnou dohodu. V případě řádné výpovědi ze strany Spolkové nadace se tato zavazuje nahradit partnerské organizaci všechny náklady, které jí do té doby vznikly a v budoucnu nutně vzniknou.

(2) Výpověď ze závažného důvodu, především v případě hrubého porušení smluvních povinností nebo vyšší moci, tím zůstává nedotčena.

(3) V případě výpovědi zajistí partnerská organizace, aby byly pro účely pokračování zpracování žádostí, stížnostních řízení a výplat veškeré podklady, jež souvisejí s touto dohodou a jsou potřebné k pokračování zpracování žádostí, stížnostních řízení a výplat, dány k dispozici Spolkové nadací. Partnerská organizace dá všechny podklady, které nevznikly v souvislosti s touto dohodou, avšak jsou potřebné pro pokračování zpracování žádostí včetně stížnostních řízení, k dispozici nové partnerské organizaci, jmenované Spolkovou nadací. K tomu bude v dané době přijata samostatná úprava nákladů.

§ 11

Odpovědnost za škody

(1) Jestliže osoba, již lze přičíst jedné ze smluvních stran – například pracovník – poruší úmyslně nebo hrubou nedbalostí smluvní povinnosti smluvní strany, pak tato smluvní strana nahradí druhé smluvní straně škodu, jež tím vznikla.

(2) Partnerská organizace může pro případ škod, uvedených v odstavci 1, v rámci svých administrativních nákladů z prostředků celkové maximální přidělené částky uzavřít v dohodě se Spolkovou nadací pojištění odpovědnosti za škodu a právní ochrany.

§ 12

Doložka volby práva a místo soudu

(1) Tato smlouva podléhá německému právu.

(2) Pro všechny právní spory z této smlouvy je místem soudu Berlín.

§ 13

Závěrečná ustanovení

(1) Tato smlouva představuje konečnou úpravu a nahrazuje případné předchozí úmluvy. Nebyla přijata žádná další ústní nebo písemná ujednání. Každá změna této smlouvy vyžaduje pro svou účinnost písemnou formu.

(2) Pokud se změní rámcové podmínky způsobem, zpochybňujícím plnění jednotlivých smluvních povinností, budou smluvní strany usilovat o řešení problémů doplňujícími nebo modifikujícími smluvními úpravami.

(3) Pokud by jedno nebo několik ustanovení této smlouvy bylo nebo se stalo neúčinným, zůstane tím právní účinnost ostatních ustanovení nedotčena. Je-li některé ustanovení neúčinné, usilují smluvní strany o dosažení účelu, jež byl předmětnou formulací sledován, pokud je to právně přípustné.

(4) Tato dohoda je vyhotovena ve dvou jazykových verzích (česky a německy). Obě jazykové verze mají právně stejnou platnost. Při odlišném výkladu českého a německého znění je rozhodující německé znění.

§ 14

Vstup v platnost

Tato smlouva vstupuje v platnost podpisem.

Berlín, dne 25. ledna 2001

Za Česko-německý fond budoucnosti

Dr. D. Burešová

H. Bilstein

Za Spolkovou nadaci

Dr. Jansen

Dr. Bräutigam

Příloha 1: Archivy

Státní ústřední archiv v Praze
Karmelitská 2
118 01 Praha 1

Česká správa sociálního zabezpečení
v Praze
Křížová 25
225 08 Praha 5

Bundesarchiv Koblenz
Potsdamer Str. 1
Postfach 320
D – 56003 Koblenz

Bundesverband der AOK
Kotrijker Str. 1
D – 53177 Bonn

– a zemské pobočky AOK

Bundesversicherungsanstalt Berlin
Verbindungsstelle
Arbeiterrentnerversicherung
Knobelsdorffstr. 92
D – 14047 Berlin

Otevírací doložka pro českou partnerskou organizaci

V rámci tzv. otevírací doložky (podle § 11, odst. 1, věty 2 zákona o Spolkové nadaci) mohly být po doložení a přezkoumání individuální žádosti zohledněny tyto skupiny obětí:

1. Osoby vězněné ve vězeňském zařízení, které nespadá pod § 11, odst. 1, větu 1, č. 1 zákona o Spolkové nadaci, nebo oběti věznění bez doložení nucené práce.

2. Nuceně nasazení v průmyslu nebo veřejném sektoru, kteří byli dislokováni z protektorátu na československé území obsazené po Mnichovské dohodě v roce 1938 Německem.

3. Osoby, které byly ze svého domova deportovány do Německé říše v hranicích z roku 1937 nebo na území obsazené Německou říší a byly tam nuceny pracovat v zemědělské oblasti za zvláště tvrdých životních podmínek. (Týká se i jiných deportovaných nuceně nasazených, které nezahrnuje § 11, odst. 1, věta 1, č. 2; např. osob nasazených do domácností).

4. Osoby, které byly nuceně nasazeny a nebyly přitom deportovány ze svého domova do Německé říše v hranicích z roku 1937 nebo na území obsazené Německou říší a zároveň:

- byly umístěny v táborech nebo byly přinuceny pracovat mimo místo svého bydliště za podmínek ohrožujících jejich život a zdraví, nebo
- byly dislokovány v rámci československého území obsazeného po Mnichovské dohodě v roce 1938 Německem, nebo
- byly osobami slovanského původu z oblasti Těšínska, které se nepřihlásily k německé národnosti a byly podřízeny specifické diskriminaci a národnostní perzekuci (zpravidla se jednalo o osoby polské národnosti), nebo
- utrpěly při práci vážný úraz či jiné poškození s trvalými následky, nebo
- byly pronásledovány z politických, rasových, náboženských nebo světonázorových důvodů či byly nejbližšími příbuznými takto pronásledovaných osob.

5. Oběti nacistického pronásledování a oběti jiného nacistického bezprávi, kterým byl upřen pohyb na svobodě. Upřením pohybu na svobodě se rozumí přerušované skrývání se po dobu přesahující ve svém úhrnu 3 měsíce nebo souvislé, více než 1 měsíc trvající skrývání se (Žadatel se nemohl ukázat na veřejnosti, nebo jen pod falešnou identitou.)

6. Oběti nacistického pronásledování a oběti jiného nacistického bezprávi, kterým byl upřen pohyb na svobodě a které nespadají do kategorie 5. Upřením pohybu na svobodě se rozumí:

- internace ve vězení (na které se nevztahuje § 11, odst. 1, věta 1, č. 1), nebo
- delší zadržení na policii nebo stálý policejní dohled (např. na základě nošení židovské hvězdy, z důvodu zabití či zadržení rodinného příslušníka, který byl pronásledován z politických, rasových, náboženských či světonázorových důvodů), nebo
- deportace nebo přemístění na jiné místo pobytu, které žadatel nesměl opustit (žadatel nemusel vykonávat nucenou práci), nebo
- internace nebo nucené umístění do dětského domova, sirotčince, domova k po-němčení nebo srovnatelného zařízení (týká se pouze žadatelů, kteří byli sami – nebo osoba oprávněná k jejich výchově – pronásledováni z politických, rasových, náboženských nebo světonázorových důvodů).

7. Děti nuceně nasazených, které byly deportovány spolu s jedním ze svých rodičů nebo se v místě deportace narodily.

Upozornění

I. Otevírací doložka je zde publikována včetně podrobné specifikace jednotlivých kategorií, k níž ČNFB dospěl na základě jednání se Spolkovou nadací po zveřejnění konečné verze doložky v listopadu 2001 a která byla závazná při ověřování žádostí z titulu „jiného nacistického bezpráví“.

II. Odškodnění v rámci tzv. otevírací doložky se nevztahovalo na osoby, které mohly žádat o platby z rakouského Fondu smíření.

III. V rámci výše uvedených kategorií mohly být odškodňovány rovněž osoby, které byly perzekvovány cizím státem za předpokladu, že k perzekuci daným státem došlo z podnětu nebo v zájmu nacistického Německa („deutsche Veranlassung“). Podle § 43, odst. 1, věty 2, č. 2 BEG (spolkový zákon o odškodnění) má pronásledovaný nárok na odškodnění za odepření svobody i tehdy, když bylo provedeno cizím státem. Předpokladem je, že tento stát byl k tomuto odepření svobody podnícen Německem. Konečný zákon o odškodnění byl rozšířen o dodatek, který stanoví 6. duben 1941 jako počátek období, ve kterém bylo odepření svobody z rasových důvodů – provedené vládami Bulharska, Rumunska a Maďarska – učiněno z německého popudu. Toto ustanovení nemá výlučný charakter a je možné je vztáhnout i na jiné státy. 19. 1. 1966 rozhodl Spolkový soudní dvůr, že se jednání z německého popudu vztahuje i na protizidovská opatření učiněná od 18./23. 3. 1939 na Slovensku.

IV. V rámci otevírací doložky nemohli být zohledněni žadatelé, kteří prokázali nacistickou perzekuci svého rodinného příslušníka, aniž by z doložených skutečností vyplývalo jejich vlastní přímé poškození nacistickým režimem ve smyslu výše zveřejněných kritérií.

V. Podmínkami ohrožujícími život či zdraví se rozumí práce na zákopech, v organizacích typu Technische Nothilfe, Luftschutz, Organisation Todt, Ley atd. nebo v zařízeních na území speciálních německých vojenských prostorů v oblasti Sedlčan, Milovic, Vyškova, Brd a Jihlavy.

Seznam publikovaných fotografií

I. Mezinárodní jednání o odškodnění

Vedoucí české delegace Jiří Šitler (foto ČTK)

Washingtonský právník Michael Hausfeld (foto ČTK)

Felix Kolmer (foto ČTK)

Felix Kolmer a Oldřich Stránský (foto ČTK)

Vyjednavači USA a Německa s kancléřem Gerhardem Schröderem (foto ČTK)

III. Příběhy a reflexe: Dr. Karel Brožík

Karel Brožík (foto JCC)

Při předávání prvních šeků na odškodnění (foto ČTK)

S Michaelem Jansenem, předsedou představenstva Spolkové nadace (foto ČTK)

III. Příběhy a reflexe: Čtyři osudy – jedno téma

Jaroslava Skleničková na počátku války (foto Živá paměť)

Na poslední společné fotografii s rodiči a sestrou (foto Živá paměť)

Jaroslava Skleničková v srpnu 2005 (foto Živá paměť)

Bedřich Blasko v době své maturity (foto Živá paměť)

Bedřich Blasko v roce 2005 (foto T. Šípka)

Marie Jeniková v roce 2005 (foto Živá paměť)

René Šírek na maturitní fotografii (foto Živá paměť)

René Šírek v roce 2005 (foto T. Šípka)

Použité zkratky

BEG	spolkový zákon o odškodnění (Bundesentschädigungsgesetz)
ČNFB	Česko-německý fond budoucnosti
ČRON	Česká rada pro oběti nacismu
ČSBS	Český svaz bojovníků za svobodu
ČSOB	Československá obchodní banka
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
ČTK	Česká tisková kancelář
ICHEIC	Mezinárodní komise o pojistných nárocích v období holocaustu (International Commission on Holocaust Era Insurance Claims)
IOM	Mezinárodní organizace pro migraci (International Organisation for Migration)
IPC	informační a poradenské centrum
JCC	Konference o židovských materiálních nárocích vůči Německu (Conference on Jewish Material Claims against Germany / Jewish Claims Conference)
LDA	Londýnská dohoda o dluzích (London Debt Agreement)
OAP	oddělení administrativy a provozu
ODC	ověřovací a dokumentační centrum
SNN	Svaz nuceně nasazených
SOPVP	Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých
WJRO	Světová židovská restituční organizace (World Jewish Restitution Organisation)